

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.Г. КОРОЛЕНКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЛІСНИК ЄВГЕНІЙ ОЛЕГОВИЧ

Прим. № _____

УДК 373.5.016:62/64]:37,015.31:792](043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ КУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У
ПРОЦЕСІ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ**

014 Середня освіта (Трудове навчання та технології)

01 «Освіта/Педагогіка»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 Є. О. Колісник

Науковий керівник

Цина Андрій Юрійович

доктор педагогічних наук, професор

Полтава – 2024

АНОТАЦІЯ

Колісник Є. О. Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями). – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава, 2024.

Дисертаційну роботу присвячено проблемі формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання.

У дисертаційній роботі вперше визначено зміст та структуру культурної компетентності учнів у трудовому навчанні (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво-рефлексивний компоненти); розроблено та теоретично обґрунтовано модель методики формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання у єдності її складових компонентів (концептуально-цільового, змістово-процесуального та результативно-оцінного); педагогічні умови реалізації спроектованої моделі: формування культурної компетентності розглядається як одне із провідних завдань трудового навчання в ЗЗСО, а елементи театральної педагогіки визначаються як важливий засіб його реалізації; використання педагогічних технологій акторського мистецтва має особистісно-компетентнісне спрямування, за яким враховуються індивідуальні особливості формування культурної компетентності учнів та здійснюється її комплексний розвиток під час уроків трудового навчання; обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання; конкретизовано: сутність формування культурної компетентності як феномену відносно трудового навчання, що визначається як процес та результат якісних та кількісних змін особистості учня, висвітлюючи здатність

до прояву їх складових в ході трудового навчання, виступає ознакою сформованості ключових компетентностей та стимулюється просуспільними особистісно-культурними ціннісними орієнтаціями; особливості використання технологій театральної педагогіки у змісті технологічної освіти; уточнено: критерії (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво-рефлексивний), відповідні їм показники та рівні (початковий, середній, достатній, високий) сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання; подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо завдань, змісту та структури засобів театральної педагогіки в трудовому навчанні; методика формування та мотивації розвитку культурної компетентності школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи полягає в розробці методичного та навчального забезпечення для вчителів технологій та трудового навчання з питань формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Спроектвана модель методики формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання може ефективно використовуватися під час розробки навчальних програм, посібників із трудового навчання та технологій, у фаховій підготовці студентів та вчителів трудового навчання і технологій за навчальними дисциплінами «Теорія і методика трудового навчання та технологій», під час підготовки студентами курсових та кваліфікаційних робіт, під час проведення лекційних, практичних занять у системі неперервної післядипломної педагогічної освіти вчителів трудового навчання та технологій.

У першому розділі – «Психолого-педагогічні основи формування культурної компетентності особистості школяра» – розкрито змістову характеристику поняття формування культурної компетентності особистості учня, схарактеризовано театральну педагогіку як засіб формування культурної

компетентності учнів на уроках трудового навчання та обґрунтовано особливості діагностики сформованості культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання.

Понятійний конструкт «формування культурної компетентності особистості» визначено як набуття здобувачами освіти надпредметних стійких особистісних якостей, ставлень, почуттів, ціннісних орієнтацій та досвіду творчої реалізації в трудовій діяльності ключових культурних компетенцій (культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культура роботи з інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтв) на засадах комплексу принципів, методологічних підходів та під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах.

Аналіз існуючих психолого-педагогічних поглядів та підходів дав змогу визначити формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки як процес та результат кількісно-якісних змін особистості, якими визначається успішність опанування предметних проектно-технологічних компетентностей шляхом проведення доступних для учнів акторських тренінгових вправ із формування умінь психологічно-емоційного впливу, творчої активності та стимулювання позитивних обраних почуттів.

Доведено, що елементи театралізації, завдяки зацікавленню учнів творчою пошуковою активністю, змінюють спрямованість трудового навчання зі змістової на діяльнісно-процесуальну його складову, розвиваючи особистісний потенціал учнів для оптимального вибору способів діяльності в ситуаціях їхнього подальшого життя.

Для визначення стану сформованості в учнів культурної компетентності в ході дослідження були вирішені завдання з обґрунтування критеріїв та показників її сформованості, підібрані для цього методи дослідження та встановлені рівні сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів

на уроках трудового навчання. Сформованість компонентів культурної компетентності особистості запропоновано вимірювати за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями.

Встановлено недостатньо дієве використання елементів театральної педагогіки у формуванні в учнів культурної компетентності, що потребує активізації щодо їхнього введення в систему предметного трудового навчання ЗЗСО.

У другому розділі – «Методика формування культурної компетентності учнів 5-9 класів засобами театральної педагогіки у трудовому навчанні» – здійснено аналіз педагогічних умов формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні, розроблено методику формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, визначені шляхи мотивації розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

На підставі вивчення психолого-педагогічних досліджень та практичного досвіду використання елементів театральної педагогіки в діяльності ЗЗСО нами встановлено, що в процесі трудового навчання необхідно враховувати ряд педагогічних умов формування культурної компетентності учнів 5–9 класів, як обставин, що забезпечують ефективне формування цієї ключової компетентності засобами використання комплексу методик та технологій театральної педагогіки:

- формування театральної педагогічної культури вчителів трудового навчання шляхом усвідомлення ними необхідності використання змісту, методів, форм організації та засобів театралізації в предметному трудовому навчанні учнів, у їхньому культурно-естетичному, моральному вихованні, формуванні стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками;

- технологізація використання елементів театральної педагогіки в практиці шкільного трудового навчання для формування в учнів культурної компетентності, що включає розробку та впровадження конкретних технологій театральної педагогіки;

- співпраця учнів та вчителів трудового навчання з іншими учасниками позакласної, позаурочної та позашкільної освітньої діяльності, що сприяє виявленню культурно-освітніх проблем сучасної учнівської молоді, матеріальному та технічному забезпеченні учнівських театралізацій, залученню здобувачів освіти до різних культурно-мистецьких подій та просуспільної діяльності;

- використання перевірених практикою концептуальних засад розвитку особистості в процесі формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки (принципи педагогічних впливів; концепція психофізіологічного впливу на почуття; концепція використання індивідуальних особистісних якостей учнів у діяльності з оволодіння навчальним матеріалом; діяльнісно-вчинкова теорія особистості; поведінкова теорія особистості).

Розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну схему методики формування цього феномену в єдності концептуально-цільового, змістово-процесуального та результативно-оцінного блоків. Здійснено підбір методів формування в учнів культурної компетентності засобами театральної педагогіки: програвання сценічних імпровізацій за запропонованими вчителем сюжетами, текстами та ролями; обов'язкова участь усіх без винятку учнів в ігровій театралізованій, творчій діяльності; формування в учнів прагнення до наслідування трудових дій вчителя; метод фізичних дій; метод історичних паралелей; метод зміни рольових позицій; метод зміни рольових позицій; метод дієвого аналізу; етюдний метод; виконання сценічних вправ на пам'ять фізичних дій; виконання стильових імпровізаційних завдань-драматизацій; методика поетапного навчання рольового програвання образів засобами

театральної педагогіки; програвання групових етюдних імпровізацій за творами класиків живопису.

Обґрунтовані різновиди засобів театрально-ігрової діяльності на уроках трудового навчання (програвання драматизацій, інсценізацій та театралізацій), використання яких мотивує учнів на: «занурення» у зміст начального матеріалу, становлення мислення та вдумливе ставлення до нього; вияви уваги, правильне виразне мовлення та донесення до інших емоцій та ідей; розвиток здатності до співробітництва, вибору моделей спілкування, командно-групову взаємодію, вибір комунікаційних стратегій, імпровізації та фантазування; формування емоційного інтелекту, навчаючи розумінню та відчуттю персонажів сюжетів театралізованих програвань, відтворюючи їх та співпереживаючи їм, виражаючи на широкий загальний такі почуття; розвиток креативно-критичного мислення.

У третьому розділі дисертації – «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методики формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки» – розглянуто особливості організації та результати констатувального педагогічного експерименту, виявлені динамічні зміни у сформованості складових культурної компетентності учнів у процесі формувального експерименту, які сталися внаслідок використання авторської методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання. Здійснено планування, організовано та проведено педагогічний експеримент, проведено вивчення динамічних змін кількісних та якісних показників сформованості культурної компетентності учнів у трудовому навчанні. Достовірність одержаних результатів експериментальної роботи та досягнення її мети доведено із використанням методів їхньої статистичної обробки.

До об'єктів діагностики віднесені початковий, середній, достатній і високий рівні сформованості культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання за чотирима критеріями: ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво рефлексивним.

Констатувальний експеримент (проведений методами вивчення інтересів та потреб учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури, спрямованості на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності, визначення культурно-ціннісних орієнтацій, культурної компетентності, пізнавальної активності учнів, діагностика розвитку здібностей та нахилів, вивчення готовності учнів до самоосвіти та саморозвитку в проєктно-технологічній діяльності у трудовому навчанні) підтвердив припущення щодо доцільності та необхідності впровадження цілей, концептуальних підходів, принципів, етапів, організаційних форм, методів та засобів театральної педагогіки, за розробленою та обґрунтованою методикою формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки.

Завданням формувального експерименту стало перевірка ефективності методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Дослідно-експериментальним шляхом доведено, що впровадження розробленої та обґрунтованої методики сприяє суттєво-позитивним динамічним змінам рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання. В експериментальних класах, порівняно з контрольними, було відзначено дієве збільшення кількості учнів із високим (на 10,2%) та достатнім (на 12,0%) рівнями сформованості культурної компетентності, за одночасного зменшення чисельності учнів із середнім (на 13%) та початковим (на 9,2%) рівнями її вияву. Аналіз ступеня приросту середніх рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів вказує на те, що в експериментальних групах їхнє зростання коливається, порівняно з констатувальним експериментом, в межах від 12–13%, то в контрольних групах таке збільшення було майже несуттєвим – 0,6%. Це переконливо вказує на позитивну динаміку зростання якісних та кількісних показників сформованості учнів експериментальних класів за кожним окремим критерієм.

Надійність результатів педагогічного експерименту визначається комплексним використанням статистичних методів рангового та лінійного кореляційного аналізу за критерієм χ^2 Пірсона.

Проведена дослідно-експериментальна робота вказує на дієве зростання рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання внаслідок застосування спроектованої методики формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки.

Ключові слова: трудове навчання, театральна педагогіка, культурна компетентність.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації в наукових фахових виданнях України та монографіях

1. Цина А., **Колісник Є.** Змістова характеристика формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки. *Педагогічні науки: науковий журнал*. Вип. 77. Полтава : ПНПУ, 2021. С. 3–7.

2. **Колісник Є.**, Цина А. Методика використання сценічних прийомів у процесі трудового навчання. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 128–138. DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1

3. Колісник Є. О. Розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки при трудовому навчанні. *Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора* : електрон. наук. колект. монографія / за заг. та наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик; редколегія: В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава; Київ: ПАНУ ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 477–493.

Статті в інших наукових виданнях, матеріали конференцій

4. Колісник Є. Зміст та структура поняття «культура» в дослідженні компетентнісного потенціалу технологічної освітньої галузі. *Актуальні проблеми культурології*: Збірник матеріалів V Всеукраїнського круглого столу здобувачів вищої освіти (27 квітня 2023 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 60–63.

5. Колісник Є. О. Змістова характеристика поняття формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць / О. В. Марущак (голова) та [ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. – С. 123–126.

6. Колісник Є. О. Концептуальні засади розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Теоретико-*

методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 13–15.

7. Колісник Є. О. Методика розкриття індивідуальних рис учнів на уроках трудового навчання за концепцією особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського. *Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського, (28 травня 2021 р.), / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2021. С. 61–65.

8. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16–18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. С. 478–480.

9. **Колісник Є.**, Цина А. Прийоми акторського мистецтва у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання. *Дидаскал: часопис*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листопада 2020 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 21. С. 30–32.

10. Колісник Є. О. Розвиток учнівського колективу на уроках трудового навчання за концепцією театральної педагогіки А. Макаренка. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти*: матеріали VI-ї всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 24–25

травня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2021. С. 104–105.

11. Колісник Є. О. Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за концепцією особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського. *Зміст освіти та освітні практики нової української школи: матеріали всеукраїнського освітнього форсайту «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи»* (Полтава, 28 квітня 2021 р.). / [Упоряд.: В. В. Зелюк, В. Р. Ільченко, О. О. Буйдіна]. – Електронне видання. Полтава: ПОШПО, 2021. С. 22–24.

12. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності традиційної методики розвитку особистості учнів на уроках трудового навчання. *Актуальні проблеми формування естетичної культури учнівської та студентської молоді в закладах освіти України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кривий Ріг, 27 квітня 2023 р.* Кривий Ріг: КДПУ, 2023. С. 41–45.

13. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Реалізація елементів театральної педагогіки у процесі трудового навчання. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях: матеріали VIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) науковопрактичної конференції (16–17 вересня 2021 р., м. Бердянськ).* Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 95–96.

14. Колісник Є. Підготовка вчителів трудового навчання до формування в учнів здатності передавання моделей спілкування засобами театральної педагогіки. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи: тези. доп. XI міжнар. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 25–26 листопада 2021 р.).* Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 90–91.

15. **Колісник Є. О.**, Цина А.Ю. Особливості організації онлайн-занять для учнів у воєнний час. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України: матеріали VIII Всеукраїнської*

заочної науково-практичної конференції. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. С. 61–62.

16. **Колісник Є.**, Цина А. Концепція театралізації (драматизації) в методиці системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому навчанні учнів. *Сучасні соціокультурні процеси : компетентнісно-аксіологічний аспект*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2022 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 72–74.

17. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за показником залежності результатів освітніх впливів від рівня активності особистості. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (21–22 вересня 2023 р.). Запоріжжя: БДПУ, 2023. С. 74–76.

18. Колісник Є. О. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методів упровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Розвиток технологічної освітньої галузі в руслі Нової української школи*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (29 вересня 2023 року) / За заг. ред. проф. В. П. Титаренко, А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 92–101.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

19. Колісник Є. О. Методика формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання: методичні рекомендації. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 24 с.

20. Колісник Є. О. Навчальна програма змістового модуля «Формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки» підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2023. 8 с.

ABSTRACT

Kolisnyk E. O. Formation of cultural competence in students of grades 5–9 by the means of theater pedagogy in the process of on-the-job training. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 014 Secondary education (by subject specialties). – V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Poltava, 2024.

The dissertation is devoted to the problem of formation of cultural competence in students of grades 5–9 by the means of theater pedagogy in the process of labor training.

The content and structure of cultural competence of students in labor education (value-motivational, cognitive-personal, activity-creative, and sensory-reflective components) are determined for the first time in the dissertation work; developed and theoretically substantiated a model of the method of forming cultural competence in students of grades 5–9 by means of theater pedagogy in the process of work training in the unity of its constituent components (conceptual-target, content-procedural and result-evaluative); pedagogical conditions for the implementation of the projected model: the formation of cultural competence is considered as one of the leading tasks of labor training in an institution of general secondary education, and the elements of theater pedagogy are defined as an important means of its implementation; the use of pedagogical technologies of acting art has a personal-competence orientation, which takes into account the individual features of the formation of students' cultural competence and carries out its comprehensive development during labor training lessons; criteria, indicators and levels of formation of students' cultural competence in the process of work training are substantiated; specified: the essence of the formation of cultural competence as a phenomenon in relation to labor training, which is defined as the process and result of qualitative and quantitative changes in the student's personality, highlighting the ability to manifest their components during labor training, acts as a sign of the formation of key competencies and is stimulated by pro-social personal and cultural

value orientations; peculiarities of the use of technologies of theater pedagogy in the content of technological education; clarified: criteria (value-motivational, cognitive-personal, activity-creative and sensory-reflexive), their corresponding indicators and levels (initial, average, sufficient, high) of the formation of cultural competence of students of grades 5–9 in labor training lessons; theoretical provisions regarding the tasks, content and structure of the means of theater pedagogy in labor training acquired further development; method of forming and motivating the development of cultural competence of schoolchildren of early adolescence by means of theater pedagogy in labor education.

The practical significance of the obtained results of the dissertation consists in the development of methodical and educational support for teachers of technology and labor training on the formation of cultural competence of students of grades 5-9 in the lessons of labor training by means of theater pedagogy. The projected model of the method of formation of cultural competence in students of grades 5–9 by means of theater pedagogy in the process of labor training can be effectively used during the development of training programs, manuals for labor training and technologies, in the professional training of students and teachers of labor training and technologies in the academic disciplines “Theory and methods of labor training and technologies”, during the preparation of course and qualification papers by students, during lectures and practical classes in the system of continuous postgraduate pedagogical education of teachers of labor training and technologies.

In the first chapter – “Psychological-pedagogical foundations of the formation of the cultural competence of the student's personality” - the content characteristic of the concept of the formation of the cultural competence of the student's personality is revealed, theatrical pedagogy is characterized as a means of forming the cultural competence of students in the lessons of work training, and the peculiarities of the diagnosis of the formation of the cultural competence of students in the process of work are substantiated. teaching.

The conceptual construct “formation of the cultural competence of the individual” is defined as the acquisition by the students of education of supra-subject

stable personal qualities, attitudes, feelings, value orientations and experience of creative realization in work of key cultural competences (culture of communication, interaction and communication; culture of thinking and knowledge of world and domestic cultural - artistic achievements; the culture of working with information sources and information; expression of one's own feelings and ideas by means of various arts) on the basis of a complex of principles, methodological approaches and under the influence of external and internal factors in specially created organizational and pedagogical conditions.

The analysis of existing psychological-pedagogical views and approaches made it possible to determine the formation of cultural competence of students in labor training lessons by means of theater pedagogy as a process and result of quantitative and qualitative changes in personality, which determine the success of mastering subject project-technological competencies by conducting acting training exercises available to students with formation of skills of psychological and emotional influence, creative activity and stimulation of positive selected feelings.

It is proven that the elements of theatricalization, due to the interest of students in creative search activity, change the focus of labor training from content to its activity-processual component, developing the personal potential of students for optimal choice of methods of activity in situations of their future life.

In order to determine the state of formation of students' cultural competence during the study, the tasks of substantiating the criteria and indicators of its formation were solved, research methods were selected for this and the levels of formation of cultural competence of students of grades 5-9 in labor training lessons were determined. It is proposed to measure the formation of the components of cultural competence of an individual according to value-motivational, cognitive-personal, activity-creative and emotional-reflexive criteria.

It has been established that the elements of theater pedagogy are not effectively used in the formation of cultural competence in students, which requires activation in relation to their introduction into the system of subject-based labor training in general secondary education institutions.

In the second chapter – “Methodology of formation of cultural competence of students of grades 5–9 by means of theater pedagogy in labor education” – an analysis of the pedagogical conditions of formation of cultural competence of students of grades 5-9 by means of theater pedagogy in labor education was carried out, a methodology of formation of cultural competence of students in lessons of labor education was developed teaching by the means of theater pedagogy, ways of motivating the development of cultural competence among schoolchildren of early adolescence by the means of theater pedagogy in labor training are determined.

Based on the study of psychological and pedagogical research and practical experience of using elements of theater pedagogy in the activities of general secondary education institutions, we found that in the process of work training, it is necessary to take into account a number of pedagogical conditions for the formation of cultural competence of students in grades 5–9, as circumstances that ensure the effective formation of this key competence by using a complex of methods and technologies of theater pedagogy:

- the formation of the theatrical and pedagogical culture of labor training teachers through their awareness of the need to use the content, methods, forms of organization and means of theatricalization in the subject labor training of students, in their cultural and aesthetic, moral education, the formation of a persistent interest in mastering domestic and world artistic and cultural achievements;

- technologicalization of the use of elements of theater pedagogy in the practice of school labor training for the formation of cultural competence in students, which includes the development and implementation of specific technologies of theater pedagogy;

- technologicalization of the use of elements of theater pedagogy in the practice of school labor training for the form of cooperation of students and teachers of labor training with other participants of extracurricular, extracurricular and extracurricular educational activities, which contributes to the identification of cultural and educational problems of modern student youth, material and technical provision of student theatrical productions, involvement education seekers to

various cultural and artistic events and social activities; instilling in students cultural competence, which includes the development and implementation of specific technologies of theater pedagogy;

- the use of practice-proven conceptual foundations of personality development in the process of forming the cultural competence of students by means of theater pedagogy (principles of pedagogical influences; the concept of psychophysiological influence on feelings; the concept of using individual personal qualities of students in mastering educational material; activity-behavioral theory of personality; behavioral theory of personality).

The structural-functional scheme of the method of formation of this phenomenon in the unity of conceptual-target, content-procedural and result-evaluation blocks has been developed and substantiated. A selection of methods of forming students' cultural competence by means of theater pedagogy was carried out: playing stage improvisations according to the plots, texts and roles proposed by the teacher; mandatory participation of all students, without exception, in game-based, theatrical, creative activities; forming in students a desire to imitate the work actions of the teacher; method of physical actions; method of historical parallels; method of changing role positions; method of changing role positions; effective analysis method; sketch method; performance of stage exercises in memory of physical actions; execution of stylistic improvisation tasks-dramatizations; method of step-by-step learning of role-playing images by means of theatrical pedagogy; playing group sketch improvisations based on the works of painting classics.

Reasoned varieties of means of theatrical and game activity in the lessons of labor education (playing dramatizations, stagings and theatricalizations), the use of which motivates students to: "immerse" in the content of the initial material, the formation of thinking and a thoughtful attitude towards it; showing attention, correct expressive speech and conveying emotions and ideas to others; development of the ability to cooperate, the choice of communication models, team-group interaction, the choice of communication strategies, improvisation and fantasizing; the formation of emotional intelligence, teaching the understanding and feeling of the

characters of the plots of theatrical plays, reproducing them and empathizing with them, expressing such feelings to the general public; development of creative and critical thinking.

In the third chapter of the dissertation – “Research-experimental verification of the effectiveness of the method of forming the cultural competence of students by means of theater pedagogy” – the peculiarities of the organization and the results of the ascertaining pedagogical experiment were considered, dynamic changes in the formation of the components of the cultural competence of students in the process of the formative experiment, which occurred as a result of the use of the author's method, were revealed formation of cultural competence of students of grades 5–9 by means of theater pedagogy in labor training lessons. Planning was carried out, a pedagogical experiment was organized and carried out, a study of dynamic changes in quantitative and qualitative indicators of the formation of cultural competence of students in labor education was carried out. The reliability of the obtained results of the experimental work and the achievement of its goal were proven using the methods of their statistical processing.

The objects of diagnosis include initial, medium, sufficient and high levels of formation of cultural competence of students in labor training lessons according to four criteria: value-motivational, cognitive-personal, activity-creative and emotionally reflective.

Declarative experiment (conducted by methods of studying the interests and needs of students in learning about world and national cultural heritage, focusing on tolerance and cooperation in improving their cultural competence, determining cultural and value orientations, cultural competence, cognitive activity of students, diagnosis of the development of abilities and inclinations, studying readiness students for self-education and self-development in project-technological activities in labor training) confirmed the assumptions regarding the expediency and necessity of implementing the goals, conceptual approaches, principles, stages, organizational forms, methods and means of theater pedagogy, according to the developed and

substantiated method of forming the cultural competence of students of grades 5-9 in labor training lessons by means of theater pedagogy.

The task of the formative experiment was to check the effectiveness of the method of forming the cultural competence of students of grades 5-9 in the lessons of labor training by means of theater pedagogy. It has been proven experimentally that the implementation of the developed and substantiated methodology contributes to significant and positive dynamic changes in the levels of cultural competence formation of students of grades 5-9 in labor training lessons. In the experimental classes, compared to the control classes, an effective increase in the number of students with high (by 10.2%) and sufficient (by 12.0%) levels of cultural competence formation was noted, with a simultaneous decrease in the number of students with average (by 13%) and initial (by 9.2%) levels of its manifestation. The analysis of the degree of increase in the average levels of the formation of cultural competence of students of grades 5–9 indicates that in the experimental groups their growth fluctuates, compared to the ascertainment experiment, in the range of 12–13%, while in the control groups such an increase was almost insignificant - 0, 6%. This convincingly indicates the positive dynamics of the growth of qualitative and quantitative indicators of the formation of students of experimental classes according to each separate criterion.

The reliability of the results of the pedagogical experiment is determined by the comprehensive use of statistical methods of rank and linear correlation analysis according to the χ^2 Pearson criterion.

The research and experimental work carried out indicates an effective increase in the levels of cultural competence formation of students of grades 5-9 in labor training lessons as a result of the use of the designed method of forming students' cultural competence by means of theater pedagogy.

Keywords: labor training, theater pedagogy, cultural competence.

LIST OF PUBLISHED WORKS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

Publications in Ukrainian scientific publications and monographs

1. Tsina A., **Kolisnyk E.** Content characteristics of the formation of cultural competence of schoolchildren in labor training by means of theater pedagogy. *Pedagogical sciences: scientific journal*. Vol. 77. Poltava: PNPU, 2021. P. 3–7.

2. **Kolisnyk E.**, Tsina A. The technique of using stage techniques in the process of labor training. *Scientific notes of Berdyan State Pedagogical University. Series: Pedagogical sciences: coll. of science Ave. Issue 1*. Berdyansk: BDPU, 2022. P. 128–138. DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1

3. Kolisnyk E. O. Development of the personality of a schoolboy by means of theatrical pedagogy during labor training. The development of humanistic ideas in continuous education: from Hryhoriy Skovoroda to the modern pedagogue-innovator: electronic. of science the collection monograph / in general and science ed. Dr. Ped. Science N. I. Bilyk; editorial board: V. V. Zelyuk, M. O. Kyrychenko, V. V. Pylypenko, Z. V. Ryabova and others. Poltava; Kyiv: M. V. Ostrogradskyyi PANO, 2023. P. 477–493.

Publications certifying the approval of the dissertation

4. Kolisnyk E. The content and structure of the concept of "culture" in the study of the competence potential of the technological educational field. Actual problems of cultural studies: Collection of materials of the 5th All-Ukrainian round table of higher education applicants (April 27, 2023). Poltava: V. G. Korolenko PNPU, 2023. P. 60–63.

5. Kolisnyk E. O. Content characteristics of the concept of the formation of cultural competence of schoolchildren in labor education. *Modern technologies for training future teachers of labor training and technology, teachers of vocational education and specialists in fine and decorative arts: theory, experience, problems: a collection of scientific papers* / O. V. Marushchak (chairman) and [others]. Vinnytsia: "Mercury-Podillia" LLC, 2020. Issue 2. P. 123–126.

6. Kolisnyk E. O. Conceptual principles of personality development of students by means of theater pedagogy in the lessons of labor training. *Theoretical*

and methodological aspects of technological education of schoolchildren and student youth by means of aesthetic culture and design: collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference of the Department of Theory and Methodology of Technological Education of V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (September 24-25, 2020) / By general ed. Prof. A. Yu. Tsyna; V. G. Korolenko Poltava national ped. University, cafe theories and methods of technological education. V. G. Korolenko Poltava: PNPU, 2020. P. 13–15.

7. Kolisnyk E. O. The method of revealing the individual traits of students in the lessons of labor training for the concept of a personal approach in theater pedagogy by K. Stanislavskiy. *Labor training and technologies: modern realities and prospects for development*: materials of the 10th International scientific and practical conference in memory of Academician D. O. Thorzhevsky, (May 28, 2021), / for general ed. D. E. Kilderova. Kyiv, 2021. P. 61–65.

8. Kolisnyk E. O., Tsina A. Yu. Criteria, indicators and levels of effectiveness of the method of implementing elements of theater pedagogy in labor training classes. Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice: materials of the VII International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, March 16–18, 2023) / Kharkiv. national ped. H.S. Skovoroda University. P. 478–480.

9. **Kolisnyk E.**, Tsina A. Techniques of acting art in the pedagogical activity of a teacher of labor training. *Didaskal*: journal: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference with international participation "University education in Ukraine in the context of integration into the European educational space", November 17-18, 2020 / Department of General Pedagogy and Andragogy of V. G. Korolenko PNPU. Poltava, 2021. № 21. P. 30–32.

10. Kolisnyk E. O. The development of the student body in labor training classes according to the concept of theater pedagogy by A. Makarenko. *Actual problems and prospects of technological and professional education*: materials of the 6th All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (Ternopil, May 24–25, 2021). Ternopil: Volodymyr Hnatyuk TNPU, 2021. P. 104–105.

11. Kolisnyk E. O. Use of acting tools in labor training lessons based on the concept of a personal approach in theater pedagogy by K. Stanislavskiy. *Content of education and educational practices of the new Ukrainian school: materials of the all-Ukrainian educational foresight "Content of education and educational practices of the New Ukrainian school"* (Poltava, April 28, 2021). / [Editor: V. V. Zelyuk, V. R. Ilchenko, O. O. Buydina]. Electronic edition. Poltava: POIPPO, 2021. P. 22–24.

12. **Kolisnyk E. O.**, Tsina A. Yu. Research-experimental verification of the effectiveness of the traditional method of personality development of students in labor training lessons. Actual problems of the formation of the aesthetic culture of pupils and student youth in educational institutions of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference, Kryvyi Rih, April 27, 2023. Kryvyi Rih: KDPU, 2023. P. 41–45.

13. **Kolisnyk E. O.**, Tsina A. Yu. Implementation of elements of theater pedagogy in the process of labor training. *Research work in the system of training specialists-pedagogues in the natural science, technological and computer fields: materials of the VIII All-Ukrainian (with international participation) scientific-practical conference* (September 16–17, 2021, Berdyansk). Berdyansk: BDPU, 2021. P. 95–96.

14. Kolisnyk E. Training of vocational teachers to form students' ability to transmit communication models by means of theater pedagogy. *Professional development of personality: problems and prospects: theses. add. XI International science and practice conference* (Khmelnyskyi, November 25–26, 2021). Khmelnyskyi: KhNU, 2021. P. 90–91

15. **Kolisnyk E.O.**, Tsina A.Yu. Peculiarities of organizing online classes for students in wartime. *Problems of civil protection of the population and life safety: modern realities of Ukraine: materials of the 3rd All-Ukrainian Correspondence Scientific and Practical Conference*. Kyiv: M. P. Drahomanova NPU, 2022. P. 61–62.

16. **Kolisnyk E.**, Tsina A. The concept of theatricalization (dramatization) in the method of systematic use of acting tools in the labor training of students. *Modern sociocultural processes: competence-axiological aspect*: collection of materials of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (November 10–11, 2022). Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2022. P. 72–74.

17. **Kolisnyk E. O.**, Tsina A.Yu. The use of acting tools in labor training classes according to the indicator of the dependence of the results of educational influences on the level of individual activity. *Scientific and research work in the system of training specialists-pedagogues in natural science, technological and computer fields*: materials of the IX All-Ukrainian scientific and practical Internet conference (September 21–22, 2023). Zaporizhzhia: BDP, 2023. P. 74–76.

18. Kolisnyk E. O. Research-experimental verification of the effectiveness of methods of implementing elements of theater pedagogy in labor training lessons. *The development of the technological education field in the direction of the New Ukrainian school*: a collection of materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference of the Department of Theory and Methodology of Technological Education of the V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (September 29, 2023) / In general. ed. Prof. V. P. Tytarenko, A. Yu. Tsyny; V. G. Korolenko Poltava national ped. University, department theories and methods of technological education. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2023. P. 92–101.

Publications certifying the dissertation approbation

19. Kolisnyk E. O. The method of forming cultural competence in students of grades 5–9 by means of theater pedagogy in the process of labor training: methodical recommendations. Poltava: V. G. Korolenko PNP, 2022. 24 p.

20. Kolisnyk E. O. Curriculum of the content module "Formation of cultural competence of students in the lessons of labor training by means of theater pedagogy" of training for the holders of the educational degree "bachelor" in the

specialty 014.10 Secondary education (Labor training and technologies). Poltava:
V.G. Korolenko PNP, 2023. 8 p.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти

ЗСО – загальна середня освіти

МОН – Міністерство освіти і науки України

УНР – Українська народна республіка

	28
АНОТАЦІЯ	1
ABSTRACT	15
ВСТУП	29
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА	40
1.1. Змістова характеристика поняття формування культурної компетентності особистості учня.....	40
1.2. Театральна педагогіка як засіб формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання.....	56
1.3. Діагностика сформованості культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання.....	70
Висновки до першого розділу.....	86
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-9 КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ	91
2.1. Педагогічні умови формування культурної компетентності учнів 5- 9 класів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.....	91
2.2. Методика формування культурної компетентності учнів на уроках трудоного навчання засобами театральної педагогіки.....	106
2.3. Мотивація розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.....	122
Висновки до другого розділу.....	137
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ	144
3.1. Результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи.....	144
3.2. Програма та результати формувального етапу дослідно- експериментальної роботи.....	165
Висновки до третього розділу.....	180
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	191
ДОДАТКИ	220

ВСТУП

Актуальність дослідження. Провідне місце в системі освіти людини належить ЗЗСО, завданням яких є всебічний розвиток, соціалізація, виховання особистості, здатної до життя в суспільстві, що забезпечується формуванням ключових компетентностей. На рівні базової середньої освіти це завдання реалізується засобами формування ключових компетентностей, серед яких однією із визначальних є культурна компетентність сучасної людини. Модернізація вітчизняної базової середньої освіти обумовлена її гуманістичною спрямованістю на розвиток в учнів просупільних цінностей та культури.

Провідні засади формування в учнівської молоді культурної компетентності визначені Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та Державними стандартом базової і повної середньої освіти, за якими культурна компетентність передбачає сформованість у здобувачів освіти стійкого інтересу до вітчизняних, світових культурних та мистецьких здобутків, поважного ставлення до культурних традицій, здатності до розуміння, поцінування творчих способів вираження та передачі ідей засобами різних видів мистецтв, прагнення до самовираження почуттів засобами мистецтва та культури.

Ефективне опанування учнями ключовою культурною компетентністю, як впливовим чинником розвитку особистості, визначається яскравістю, переконливістю та живістю тих образів, на яких ґрунтується проведення уроків, у тому числі і з трудового навчання, що є притаманним саме для театральної педагогіки. Потенціал культурної компетентності в технологічній освітній галузі полягає у сформованості в учнів умінь виражати власні ідеї, досвід і почуття, популяризувати культуру України та світу, у виявленні ціннісних ставлень із шанування та вираження творчих ідей, у збереженні та розвитку народних традицій, культури та звичаїв.

Використання елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання сприяє формуванню в учнів, передбачених шкільними програмами

трудового навчання для учнів 5–9-х класів, наскрізних умінь із донесення думки, критичного мислення, логічного захисту власної позиції, емоційного інтелекту, ініціативності, творчості та командної роботи, розвиває в учнів образне мислення, навчає творчості, дає змогу створювати переконливі, яскраві та живі образи, на яких здійснюється побудова уроку трудового навчання. Саме поняття театральної педагогіки в сучасних дослідженнях розглядають на засадах аналогії навчально-виховної та акторської діяльності, за спільністю засобів та дій впливу на особистість (мовлення, голос, жести, міміка, пластика та пантоміміка).

Проблемі розвитку особистості здобувачів освіти засобами театральної педагогіки присвячені наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених: В. Абрамян, О. Амацьєва, Б. Брехт, В. Букатов, Л. Дубина, А. Duff, С. Заєць, О. Зоря, І. Зязюн, Ю. Єлісовенко, О. Єршова, К. Каліновська, Л. Лимаренко, А. Maley, J. McCrosky, Р. Майдеман, А. Макаренко, Л. Олійник, Н. Пушкар, С. Сафарян, Н. Серєда, О. Соромна, В. Сухомлинський, А. Цина, В. Цина, І. Шах, О. Чирков та ін.

До вивчення проблеми формування в здобувачів освіти культурної компетентності зверталися В. Білицька, І. Варнавіська, І. Гриценко, О. Малихін, М. Сімоненко, О. Черемісін та ін. Дослідженням формування культурної компетентності учнів під час вивчення шкільних предметів присвячені публікації О. Алексеєва, Н. Бондаренко, І. Курліщук, О. Ліскович, О. Лобової, Л. Рясної, Н. Смолянчук та ін. Ними доведено, що пошук ефективних педагогічних технологій формування культурної компетентності здобувачів середньої освіти актуалізує застосування потенціалу предметного шкільного навчання, сприяючи не лише набуттю предметних знань і вмінь, а й розвитку соціалізації, національної самосвідомості, світоглядних цінностей та загальної культури. У зв'язку з цим питання формування культурної компетентності учнів у трудовому навчанні набуває значущості та актуальності.

Аналіз результатів психолого-педагогічних досліджень вказує на практичну відсутність наукових розвідок із комплексного та системного вивчення процесу формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання як цілісного педагогічного явища.

Осмислення теоретичного підґрунтя та усвідомлення вимог щодо гуманітаризації технологічної освітньої галузі в умовах Нової української школи сприяло виявленню суперечностей між:

- об'єктивною потребою розробки методики формування в учнів ключової культурної компетентності та недостатньою розробленістю для цього теоретико-методичних засад;
- необхідністю мотивації учнів до опанування ключовими компетентностями та недостатнім урахуванням сучасними ЗЗСО можливостей засобів мистецтва у цьому процесі;
- виховним потенціалом предмету «Трудове навчання» і нереалізованістю можливостей театральної педагогіки у формуванні в учнів культурної компетентності;
- вимогами Державного стандарту базової середньої освіти щодо формування в учнів культурної компетентності та нерозробленістю потрібних для цього педагогічних умов.

Для розв'язання зазначених суперечностей необхідним є: розкриття сутності поняття театральної педагогіки як засобу формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання; визначення структури культурної компетентності учнів; обґрунтування педагогічних умов та проєктування методики формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки; визначення методів мотивації розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Недостатня розробленість та актуальність проблеми дослідження в теорії та методиці технологічної освіти, необхідність розв'язання визначених

суперечностей обумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена відповідно до плану науково-дослідницьких робіт Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка і є складником наукової теми «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну» (державний реєстраційний № 011U003063). Тема дисертації затверджена вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 4 від 29.10.2020 р.).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання.

Для досягнення поставленої мети визначені такі **завдання** дослідження:

1. Проаналізувати сучасний стан дослідженості проблеми формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності у психолого-педагогічній науці, розкрити на цій основі сутність, критерії, показники та рівні сформованості цього особистісного новоутворення.

2. Визначити структуру, зміст та функції театральної педагогіки як засобу формування культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання.

3. Розробити та апробувати методику формування культурної компетентності і мотивації її розвитку у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

4. Здійснити дослідно-експериментальну перевірку обґрунтованої методики формування культурної компетентності і мотивації її розвитку у школярів засобами театральної педагогіки.

Об'єкт дослідження – процес трудового навчання і виховання учнів ЗЗСО.

Предмет дослідження – методика формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання.

Гіпотеза дослідження – формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання буде ефективним, за умов, що: особистісно-орієнтований, діяльнісний та компетентнісний методологічні підходи визначатимуться як важливе завдання трудової підготовки в ЗЗСО, освітня діяльність передбачатиме використання методів театральної педагогіки, у яких здійснюється інтеграція цих підходів; у трудовому навчанні використовуватимуться засоби мотивації розвитку культурної компетентності школярів засобами акторського мистецтва.

Для реалізації завдань дисертаційної роботи на всіх етапах її виконання було використано комплекс **методів дослідження**:

- *теоретичних*: аналіз, порівняння, класифікація, синтез філософських, психолого-педагогічних досліджень з трудового навчання та театральної педагогіки, різнобічне вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду формування в учнів ЗЗСО культурної компетентності та використання в освітній діяльності засобів театральної педагогіки; систематизація теоретико-емпіричних даних для проєктування методики формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання;

- *емпіричних*: діагностичні (анкетування, бесіди, опитування); пасивні та активні спостереження; прогностичні методи експертного оцінювання та незалежних характеристик сформованості культурної компетентності учнів; математичної статистики для перевірки ефективності педагогічних впливів, аналітико-синтетичної обробки результатів дослідно-експериментальної роботи, визначення їхньої валідності та надійності;

- *педагогічний експеримент*: контент-аналіз результатів констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи; аналіз динаміки рівнів сформованості культурної компетентності учнів під впливом використання засобів театральної педагогіки на уроках трудового навчання.

Теоретичне значення та наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

вперше визначено зміст та структуру культурної компетентності учнів у трудовому навчанні (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво-рефлексивний компоненти); розроблено та теоретично обґрунтовано методику формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання у єдності її складових компонентів (концептуально-цільового, змістово-процесуального та результативно-оцінного); педагогічні умови реалізації спроектованої моделі: формування театральної педагогічної культури вчителів трудового навчання розглядається як одне із провідних завдань ЗЗСО, а технологізація використання елементів театральної педагогіки на засадах перевірених практикою концепцій розвитку особистості, співпраця учнів та вчителів у практиці шкільного трудового навчання визначаються як важливі умови його реалізації; використання педагогічних технологій акторського мистецтва має особистісно-компетентнісне спрямування, за яким враховуються індивідуальні особливості формування культурної компетентності учнів та здійснюється її комплексний розвиток під час уроків трудового навчання; обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання; *конкретизовано*: сутність формування культурної компетентності як феномену відносно трудового навчання, що визначається як процес та результат якісних та кількісних змін особистості учня, висвітлюючи здатність до прояву їх складових в ході трудового навчання, виступає ознакою сформованості ключових компетентностей та стимулюється просуспільними

особистісно-культурними ціннісними орієнтаціями; особливості використання технологій театральної педагогіки у змісті технологічної освіти; *уточнено*: критерії (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво-рефлексивний), відповідні їм показники та рівні (початковий, середній, достатній, високий) сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання; *подальшого розвитку набули* теоретичні положення щодо завдань, змісту та структури засобів театральної педагогіки в трудовому навчанні; методика формування та мотивації розвитку культурної компетентності школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Практичне значення отриманих результатів дисертаційної роботи полягає в розробці методичного та навчального забезпечення для вчителів технологій та трудового навчання з питань формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки; удосконаленні змісту трудового навчання на компетентнісній основі та діагностичного інструментарію (критерії, показники та рівні сформованості культурної компетентності учнівської молоді). Запроваджено навчальну програму змістового авторського модуля «Методика формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання» та методичних рекомендацій викладачам та вчителям щодо його викладання. Розроблена методика формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання може ефективно використовуватися під час розробки навчальних програм, посібників із трудового навчання та технологій, у фаховій підготовці студентів та вчителів трудового навчання і технологій за навчальними дисциплінами «Теорія і методика трудового навчання та технологій», під час підготовки студентами курсових та кваліфікаційних робіт, під час проведення лекційних, практичних занять у системі неперервної післядипломної педагогічної освіти вчителів трудового навчання та технологій.

Основні положення дисертаційної роботи **впроваджено** в освітньо-професійну діяльність учителів трудового навчання Кибинської гімназії Миргородської міської ради Полтавської області (довідка № 274 від 10.11.2023 р.), Ліцею № 32 «Європейський» Полтавської міської ради (довідка № 1071 від 03.11. 2023 р.), Ліцею № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради (довідка № 01-22/433 від 06.11.2023), Великобузівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів-дошкільний навчальний заклад» Шишацької селищної ради Полтавської області (довідка № 63 від 02.11.2023 р.), науково-педагогічних працівників Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 2614/01-35/53 від 26.10.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Отримані дисертантом наукові результати є самостійним доробком аспектів формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. У спільних із науковим керівником публікаціях: «Змістова характеристика формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки» автору належить обґрунтування шляхів застосування засобів акторської діяльності для формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання; «Методика використання сценічних прийомів у процесі трудового навчання» – методів системного використання засобів акторського мистецтва, які відповідають концептуальним підходам до розвитку особистості; «Прийоми акторського мистецтва у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання» – опис прийомів системного використання засобів театральної майстерності у трудовому навчанні та вихованні школярів; «Реалізація елементів театральної педагогіки у процесі трудового навчання» – опис ряду важливих принципів педагогічного впливу, близьких за змістом і реалізацією до театральної педагогіки; «Особливості організації онлайн-занять для учнів у воєнний час» – розгляд форм взаємодії учасників освітнього процесу для адаптації дітей до онлайн-навчання; «Концепція театралізації (драматизації) в

методиці системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому навчанні учнів» – розгляд методів і засобів театральної педагогіки, що мають специфічну спрямованість на розвиток у учнів певних складових акторських умінь; «Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання» – обґрунтування авторського інструментарію діагностики розвитку особистості засобами театральної педагогіки; «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності традиційної методики розвитку особистості учнів на уроках трудового навчання» – визначення впливу традиційної методики трудового навчання на кількісно-якісні показники розвитку особистості учнів ЗЗСО; «Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за показником залежності результатів освітніх впливів від рівня активності особистості» – опис методу театральної педагогіки – групових етюдних імпровізацій за творами класиків живопису.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідної роботи обговорювалися на науково-методичних та науково-практичних конференціях та семінарах: *міжнародних* – «Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку» (Київ, 2021 р.); «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2021, 2023 рр.); «Парадигми мистецької та технологічної освіти: сучасні виклики і проблеми вирішення» (Харків, 2022 р.); «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2023 р.); «Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку, пам'яті академіка Дмитра Тхоржевського» (Київ, 2023 р.); «Актуальні питання графічної підготовки. Теорія, практика та шляхи розвитку» (Київ, 2023 р.); «Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти», присвяченої 135-річчю з дня народження А. С. Макаренка» (Полтава, 2023 р.); «Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті» (Кропивницький, 2023); «Європейський вектор розвитку

вищої освіти України» (Полтава, 2023); *всеукраїнських* – «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну» (Полтава, 2020 р.); «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Полтава, 2020 р.); «Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти» (Тернопіль, 2021 р.); «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (Полтава, 2021 р.); «Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях» (Бердянськ, 2021, 2023 рр.); «Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України» (Київ, 2022 р.); «Сучасні соціокультурні процеси: компетентнісно-аксіологічний аспект» (Полтава, 2022 р.); «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації післядипломної освіти» (Полтава, 2022 рр.); «Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців» (Кривий-Ріг, 2023 р.); «Актуальні проблеми культурології» (Полтава, 2023); «Актуальні проблеми формування естетичної культури учнівської та студентської молоді в закладах освіти України» (Кривий-Ріг, 2023 р.); «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2023); «Актуальні проблеми технологічної та професійної освіти» (Кременець, 2023); «Дизайн-освіта у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Полтава, 2023); «Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2023 рр.); «Актуальні проблеми професійної та технологічної освіти: досвід та перспективи (Умань, 2023); «Розвиток технологічної освітньої галузі в руслі Нової української школи» (Полтава, 2023); науково-методичних семінарах та засіданнях кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка впродовж 2020–2023 років.

Публікації. Результати дисертаційної роботи відображено у 20 друкованих працях, із яких 10 одноосібних: 2 статті у наукових фахових виданнях України, 1 одноосібна публікація в колективній монографії, 1 – методичні рекомендації, 16 – у матеріалах конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 271 сторінка, основний текст 189 сторінок. Список використаних джерел складає 269 найменувань, з них 22 іноземною мовою. Дисертація містить 17 додатків на 47 сторінках, 21 таблицю на 17 сторінках, 11 рисунків на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА

У розділі здійснено аналіз змістової характеристики поняття формування культурної компетентності особистості учня, розкрито сутність театральної педагогіки як засобу формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання, визначені особливості діагностики сформованості культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання.

1.1. Змістова характеристика поняття формування культурної компетентності особистості учня

З 2022 року започатковано впровадження змісту базової середньої освіти в ЗЗСО за оновленим стандартом Нової української школи, метою якого задекларовано формування в учнів поваги до культурних цінностей, історичних та культурних традицій і надбань українського народу [56]. Перед технологічною освітньою галуззю поставлені завдання щодо визначення результатів навчання на засадах компетентнісного підходу, де культурна ключова компетентність передбачає сформованість в учнів 5–9 класів стійкого інтересу до вивчення вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків, поважного ставлення до культурних українських традицій та традицій інших культур, здатності до сприйняття та відтворення культурних цінностей різних видів мистецтва, вираження власних почуттів, прагнень та ідей культурно-мистецькими засобами.

Однією зі складових мети технологічної освітньої галузі є реалізація творчого потенціалу учнівської молоді, застосування техніки і технологій для національного та культурного самовираження. Культурна компетентність в структурі компетентнісного потенціалу технологічної освітньої галузі передбачає сформованість в учнів умінь із: вираження почуттів, досвіду, власних ідей шляхом виготовлення виробів декоративно-ужиткового

мистецтва; здатності до популяризації культурних цінностей своєї громади, рідного краю та України; вивчення та популяризації вітчизняної та світової культури в творчих учнівських проєктах. Ознаками сформованості культурної компетентності Державний стандарт базової середньої освіти (2020) проголошує шанобливе ставлення учнів до народних традицій, звичаїв, культури, вияви прагнення до збереження та розвитку традицій у виготовленні виробів декоративно-ужиткового мистецтва.

Завданням теоретичного етапу дослідження стало вивчення змісту та структури його ключових понять «культура», «компетентність», «культурна компетентність», «формування» та «формування культурної компетентності».

Сучасна філософська та психолого-педагогічна література пропонують багато визначень поняття «культура», що вирізняються варіативністю та складністю тлумачень. Перші визначення поняття «культура» пов'язувалися з особистісними характеристиками людини: культура поведінки, мовлення, праці, відносин та спілкування. Пізніше за поняттям «культури» стали вирізняти рівні освіченості людини, відносячи його до фундаментальних освітніх понять, що виражає специфіку феномену розвиток особистості [182, с. 13–14].

У Філософському енциклопедичному словнику категорія культура визначається як специфічний спосіб розвитку та організації життєдіяльності людини, що представлений в продуктах духовної та матеріальної праці, системі соціальних установ та норм, у духовних цінностях, в сукупності ставлень людини до себе та інших людей, природи. Культура розглядається як характеристика особливостей людської свідомості, діяльності та поведінки у різних сферах суспільного життя [242, с. 292].

Педагогічним словником, за редакцією С. Гончаренка, культура визначається в широкому (сукупність матеріальних, практичних та духовних суспільних надбань, що відображуються в результатах практичної діяльності та характеризують історичні досягнення розвитку суспільства) та у вузькому (духовна сфера життя суспільства, якою охоплюється система освіти,

виховання та творчості, визначається рівень освіченості та опанування галузевими знаннями або діяльністю) розумінні. Метою культури задекларовано всебічний гармонійний розвиток особистості та її здібностей [45, с. 248].

У визначенні сутності поняття «культура» С. Вітвіцька [31, с. 80] виділяє ряд провідних ознак – людинотворча, гуманістична, спрямованість на формування загальнолюдських цінностей. Людина та її діяльність виступають творцем, продуктом та одночасно і джерелом культури, яка, зі свого боку, регламентує та регулює діяльність і поведінку особистості, що виступає ретранслятором та носієм культури. Поняттям культури часто характеризують соціальні вияви поведінки людини, як аналог дотримання етикету.

В повсякденному житті під культурою розуміють характеристику соціальної поведінки людини: її здатність до поваги щодо інших людей, тактовність, поміркованість у вчинках та делікатність [5]. У науково-педагогічній літературі знаходимо тлумачення культури поведінки, як сукупності соціально значущих особистісних якостей, повсякденних вчинків людини, заснованих на нормах етики, моралі та естетики [169], дотримання правил та основних вимог людського співжиття, вміння знаходити правильну тональність у спілкуванні з оточуючими [45, с. 249]. Таке розуміння культури сприяє розповсюдженню її ототожненню з освіченістю, але не з тим її різновидом, що пов'язаний із ерудицією та накопиченням знань, а з тим, що визначає внутрішній світ особистості, яка є носієм культурних якостей [188].

Багатозначність розуміння поняття «культура» вказує на необхідність його комплексного тлумачення за ознаками характеристики матеріальних, духовно-інтелектуальних та емоційних суспільних рис способу і правил життя особистості, її цінностей, вірувань та традицій. Загальноприйнятне, із цих позицій, поняття «культура» сьогодні визнається як сукупність створених впродовж всієї історії людства духовних та матеріальних цінностей, якими обумовлюється його суспільний розвиток, створення та розподіл цих цінностей [110; 115; 117].

Водночас слід зазначити на умовність поділу культури на матеріальну та духовну, що обумовлено стійкою тенденцією сучасної цивілізації до інтеграції цих складових у єдину систему культури. Така багатоплановість культури як соціального та історичного явища сприяє виділенню ряду суттєвих її функцій у суспільному житті:

- пізнавальна: розкриває шляхи пізнання людиною історичних досягнень людства;
- світоглядна: формує ідеали, погляди та переконання людини;
- комунікативна: є джерелом передачі історичного досвіду між поколіннями людства засобами знаково-символічних систем, що зберігають досвід поколінь;
- регулювально-нормативна: реалізується системою норм та цінностей, які виступають регуляторами та орієнтирами суспільних відносин;
- інтегративна: полягає в об'єднанні людей у соціальні спільноти [118].

Способи існування, збереження та розвитку інформаційно-знакового змісту суспільного життя визначають форми відбиття певного змісту культури. Так, за масштабністю культура поділяється на світову, національну, етнічну та регіональну. За рівнями майстерності та носіями культура може бути елітарною (висока культура привілейованих прошарків суспільства), масовою (загальнодоступна, орієнтована на попит і пропозицію), народною (орієнтована на реалістичне відображення народних традицій, національних цінностей) [241].

Аналіз доробку науковців із визначення сутності поняття «культура» дає нам змогу стверджувати що цей термін вивчається за трьома аспектами: соціально-історичним, соціально-педагогічним та психолого-педагогічним.

Отже, категорія «культура» служить для позначення особливостей людської свідомості та поведінки людини у різних сферах суспільного життя, якими визначаються історичні досягнення розвитку суспільства, його духовне

життя та регулюються соціальна поведінка і діяльність особистості, що є носієм та ретранслятором культурних цінностей.

Визначаючи у контексті нашого дослідження категорію «компетентність», нами встановлено її широке розуміння як здатності людини до самосійної практичної діяльності з вирішення життєвих проблем, яка потребує досвіду використання спеціально організованих знань, умінь та навичок та ціннісних ставлень, набутих у процесі навчання [106, с. 66]. Маючи мотиваційну спрямованість щодо усвідомлення пріоритетів результатів освітньої діяльності, компетентнісний підхід полягає у здійсненні аналізу рівнів освіченості здобувачів освіти в процесі навчання, містить ряд принципів оцінювання навчальних досягнень [123, с. 13], є чинником зближення освітніх систем [214, с. 7].

Вивчення поняття «компетентність» здійснюється вітчизняними педагогами-науковцями за такими аспектами: особливості вживання термінів «компетенції» і «компетентності» [85; 131]; зміст та структура компетентностей [52; 133; 175, с. 168; 242, с. 303]; діагностування результатів компетентнісного навчання [106];.

Як визнають О. Коберник [84] та В. Лозова [131], запозичені до педагогічної лексики із зарубіжної педагогіки ключові поняття компетентнісного підходу «компетентність» та «компетенція» вже багато років залишаються предметом співставлення задля визначення правильності їхнього розуміння.

Поняття «компетентність» визначається як: коло питань, на яких добре розуміється людина, володіння, міра опанування певними компетенціями [157; 214], якими обумовлюється темпи і рівень розвитку компетентності.

Компетентнісний підхід у навчанні має результатом, за О. Овчарук [106], О. Пономарьовим [173; 174], формування у здобувачів освіти предметних, базових та ключових компетентностей, які проявляються під час застосування набутих ними знань та вмінь у різних життєвих ситуаціях. Предметні компетентності, пов'язані зі змістом навчальних дисциплін мають обмежений

радіус дії, тому, що характеризуються тенденцією до застарівання із часом у зв'язку з оновленням сучасної техніки, технологій, предметів та змісту праці людини і потребують постійного оновлення та змін. Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [55] визначені ряд предметних (галузевих) компетентностей: літературна, естетична, математична та природничо-наукова, інформаційно-комунікаційна та проєктно-технологічна, історична, суспільствознавча та здоров'язбережувальна.

Серед предметних компетентностей з освітньої галузі «Технології» Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [55] визначаються:

- знання і розуміння теоретичних основ технічної творчості, проєктно-технологічної діяльності, регіональних особливостей художньої творчості, власних здібностей та вимог до вибору майбутньої професії;

- уміння з використання у проєктно-технологічній діяльності учнів ідей та методів творчого пошуку, сучасних інноваційних та традиційних технологій обробки конструкційних матеріалів для проєктування виробів, починаючи зі створення творчого задуму до його практичного втілення, здатність аналізувати специфічні особливості різних професій на ринку праці;

- виявлення ціннісних ставлень до художньої та технічної творчості у підготовці та впровадження учнівських творчих проєктів, до вибору майбутньої професії в процесі навчання за власною освітньою траєкторією;

- оцінювання функціональних та естетичних властивостей спроектованих об'єктів, власних індивідуальних можливостей щодо майбутньої професійної освіти та подальшого працевлаштування.

Базові або надпредметні компетентності визначаються знаннями з основ наук (хімія, фізика, математика та ін.), потрібними для обґрунтування та розуміння особливостей виконання трудових функцій і завдань у процесі праці. Вони мають середній радіус дії, оскільки є більш стабільними, оновлюються не так часто і, тому, не так швидко застарівають, як предметні компетентності, не потребуючи у змісті шкільного предметного навчання

частого оновлення. Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти [55] визначені базові компетентності в галузях техніки та природознавства, математична, природнича та інформаційно-комунікаційна.

Ключові компетентності мають найширший радіус дії, оскільки ніколи не застарівають та визначають успішність реалізації предметних та базових компетентностей людини в її трудовій та життєвій діяльності. Вони визначають готовність учнів до співпраці з іншими учасниками освітнього процесу, здатність до орієнтації у різних ситуаціях, прийняття нестандартних рішень у навчально-трудова діяльності, уміння адаптуватися до нових умов та сформованість значущих для успішної трудової діяльності особистісних якостей та ціннісних орієнтацій.

В дослідженнях Н. Гузика [52], О. Локшиної [133], В. Партоли [175, с. 168], В. Шокатько [243, с. 303] до складу ключових компетентностей відносяться когнітивні, мотиваційно-емоційні та ціннісні елементи, уміння вчитися, опрацьовувати інформацію, здатність до співпраці з іншими, самовдосконалення та вирішення проблем, володіння якими визначає успішність використання набутих предметних та базових компетентностей.

Серед ключових компетентностей, як структурованих особистісних якостей, Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [55] виділяє уміння вчитися, спілкуватися рідною, державною, та іноземними мовами, соціальну, загальнокультурну, громадянську, підприємницьку та здоров'язберезувальну компетентності.

Аналіз розглянутих підходів науковців дає змогу зробити висновок, що компетентності набуваються учнями в процесі навчання та набуття соціально-культурного та життєвого досвіду.

Далі проаналізуємо один із ключових феноменів досліджуваної нами проблеми – «культурну компетентність», яка дає можливість особистості правильно розуміти, інтерпретувати та доцільно використовувати набуті знання про культурні цінності, норми та установки [20, с. 55]. Цей термін було введено до наукового обігу науковцями P. Earley та S. Ang у 2003 році як

здатність людини до функціонування в умовах різних культур. Походження поняття «культурна компетентність» ними пов'язуються із категоріями «культурна обізнаність» та «культурне сприйняття». Сьогодні цей термін можна доповнити ще однією його похідною – «культурною творчістю», що обумовлено його широким розповсюдженням у різних наукових галузях, зокрема й в освіті.

Серед її структурних складників науковці визначають знання про культурні цінності, норми та установки, уміння та досвід щодо їхнього практичного застосування, ціннісно-сміслові ставлення, здатність до емоційно-вольового регулювання та вияву компетентності.

Різні аспекти культурної компетентності вивчали В. Білицька (порівняльний аналіз визначення культурної, загальнокультурної, соціокультурної, культурологічної та кроскультурної компетентності), Д. Бойчук (культурна компетентність особистості), Н. Бондаренко (дидактичні проблеми культурної компетентності), І. Варнавська, О. Черемісін (структурна характеристика культурної компетентності), О. Ліскович (культурна компетентність учнів в контексті предметного шкільного навчання), Г. Локарева (культурна компетентність у структурі загальної культури особистості), Т. Чжоу (культурна компетентність у змісті підготовки фахівців) та ін.

Зміст сучасної освіти спрямовується на засвоєння та відтворення культурних цінностей суспільства, поширення, передачу його базових традицій та цінності наступним поколінням. Основу змісту культурної компетентності, що лежить на перетині понять «культура» та «компетентність», становлять базові обсяги культурологічної інформації, національні культурні стандарти, специфічні особливості загальнолюдської та національної культур, духовні та моральні засади життєдіяльності людства, культурологічні цінності суспільних, соціальних, родинних явищ та традицій, релігія, наука та освіта в житті людини, дозвіллова діяльність [17].

Культурну компетентність І. Варнавська та О. Черемісін [30, с. 64] визначають як інтегральну особистісну якість, яка проявляється у здатності до різногалузевої творчої діяльності та орієнтує людину на успішну самостійну життєдіяльність. На думку науковців складність оцінювання культурної компетентності обумовлена інтегрованістю її складових компетенцій (ціннісні орієнтації, особистісні ставлення) до змісту освіти, їхньою надпредметністю та її цілісним уявленням, як освітнього результату.

В основу розуміння змісту та сутності культурної компетентності науковці вкладають наукові положення про розвиток людини:

- людина як суб'єкт пізнання, спілкування та діяльності [5];
- вияви людини у системі ставлень до себе, інших, у суспільних взаємовідносинах, у праці [30, с. 65];
- акмеологічна спрямованість вектору розвитку людини [41].

Серед очікуваних результатів сформованості культурної компетентності Н. Бондаренко[20], О. Ліскович [125], Г. Локарева [132] та Чжоу Т. [234] виділяють: *розуміння* сутності поняття «культура», специфіки національної культури; *знання* базових обсягів культурологічної інформації, культурних стандартів свого народу, визначних діячів світової та національної культури; *усвідомлення* місця національної культури як складової загальнолюдської; *уміння* поцінювати твори національної культури; *виявлення* ціннісних ставлень до традицій, звичаїв, звичок національної культури, толерантного ставлення до інших цінностей культур; *здатність* до творчого вираження ідей, почуттів та досвіду засобами мистецтва, збереження власної ідентичності у здійсненні міжкультурної комунікації; *готовність* до успадкування та передачі наступним поколінням національних культурно-духовних надбань.

Рекомендацією Ради Європи «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» культурна компетентність визначається як обізнаність у культурній сфері та здатність до творчого самовираження, передбачає ознайомленість із місцевою, державною та європейською культурною спадщиною та її місцем у світі. Таке розуміння поняття

«культурної компетентності» обумовлене культурним різноманіттям Європи й світу та прагненням до його збереження [180].

У статті 12 Закону України «Про освіту» [71] сформульовані 11 ключових компетентностей, які забезпечують успішну життєдіяльність сучасної людини, серед яких представлено і культурну компетентність. Здійснення освітньої діяльності в Україні в умовах військової агресії актуалізує виховання поваги до свого народу, країни, її традицій та історії.

Перше нормативне декларування про необхідність формування в учнів наскрізних ключових компетентностей, серед яких було визначено і загальнокультурну (комунікативну) компетентність, здійснено в Загальних критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти [69]. Загальнокультурна (комунікативна) компетентність, за цим документом, включає: оволодіння спілкуванням у галузі культурних, релігійних та мовних відносин; здатність до поцінування досягнень світової, європейської та національної культур.

Згідно Державного стандарту базової середньої освіти [56] володіння здобувачами освіти культурною компетентністю передбачає: вияви стійких інтересів до мистецьких та культурних світових і вітчизняних здобутків; поважне ставлення до українських культурних традицій, національних меншин та корінних народів, народів інших держав; здатність до поцінування та розуміння культурних форм, способів творчого вираження та передачі ідей видів мистецтва у різних культурах; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів та ідей засобами мистецтва та культури.

Представлені в науковій літературі та нормативних документах ціннісна сутність культури та процесу її набуття дозволили І. Варнавській та О. Черемісіну [30, с. 66], О. Ліскович [124, с. 11] визначити основні компоненти культурної компетентності:

- когнітивний компонент: знання в галузі культури особистості, діяльності та соціальної взаємодії, усвідомлення її значення в житті людини.

В трудовому навчанні цей компонент включає проєктно-технологічні знання, які можуть використовуватися у різних видах мистецтва;

- діяльнісний компонент: уміння та навички з різновидів діяльності людини. В змісті трудового навчання він включає уміння застосовувати техніко-технологічні знання в ознайомленні з мистецькими творами, видами декоративно-ужиткового та прикладного мистецтва, втілюючи власні творчі ідеї у проєктно-технологічній діяльності, висловлюючи розуміння традицій та звичаїв українського народу та народів світу;

- мотиви, цінності, ставлення: особистісна активність, культурно-ціннісні орієнтації, ставлення до звичаїв, культури українського народу, світової культурної спадщини, потреби в проєктно-технологічній діяльності з власного культурного розвитку та усвідомлення її значення для розуміння різновидів мистецтва.

Саме за такою структурою представлені очікувані результати навчально-трудої діяльності учнів у діючих навчальних програмах із трудового навчання для учнів 5–9 класів [176].

Виходячи з наведених вище положень, у контексті трудового навчання, культурну компетентність ми визначаємо як здатність особистості до творчої реалізації в трудовій діяльності сукупності її показників – ключових культурних компетенцій: культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культура роботи з інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтв.

Вивчення знань, різновидів діяльності в галузі культури, ціннісних орієнтацій та культурних потреб здобувачів освіти сприятиме формуванню уявлень про особливості формування культурної компетентності.

У контексті нашої дисертаційної роботи поняття «формування» (латинською мовою «formo – утворюю») розглядається, за Великим тлумачним словником сучасної української мови, як надання будь-чому певної закінченості, форми, організація, створення, утворення, складання будь-чого.

Поняття «формування» характеризується значною різноманітністю визначень: як опанування стійкими особистісними рисами та якостями, що обумовлюють успішність життя та діяльності людини [111; 157, с. 19]; як певну завершеність розвитку особистості, досягнення певних рівнів зрілості, обумовлені змінами у вихованості, навченості [18; 139; 156; 226; 240; 245]; як процес розвитку особистості під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (виховання, навчання, соціум, довкілля, індивідуальна активність людини та ін.) [120, с. 104].

Як бачимо поняття «формування» входить до складу більш широкого поняття «розвиток», а також включає вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, здебільшого соціального характеру. Рушійною силою, результатом та передумовою розвитку особистості виступають її особистісні потреби, виникнення внутрішніх суперечностей між зростанням потреб та наявними можливостями щодо їхнього задоволення.

Розвиток особистості розглядається нами як процес формування її соціальних якостей під час соціалізації та виховання. Обсяги поняття «розвиток особистості» містять різновиди навчання, виховання, під впливом яких відбувається становлення психічних процесів, досвіду, формування спрямованості особистості. Визнання виховного процесу провідним у розвитку особистості потребує, за С. Гончаренком [45, с. 404–405], спеціального створення освітнього середовища з оволодіння досягненнями людства.

Формування особистості може носити характер стихійних або цілеспрямованих педагогічних впливів зовнішніх факторів (соціально-політичних, національних, психологічних, економічних, релігійних та ін.), які викликають динамічні зміни у змісті, психологічній та функціональній структурі особистості. В педагогіці, крім навчання та виховання, розглядаються ще такі види формування особистості, як тренування та вправи.

Формування знань та вмінь у процесі навчання розуміється М. Курачем не як «укладання» в готову форму, а як «набуття» цієї форми шляхом

опанування змісту навчання в процесі учіння та викладання у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах застосування методів, форм організації та засобів навчання [120, с. 104].

Поняття «формування особистості» ми визначаємо як набуття стійких особистісних якостей, становлення психічних процесів, досвіду щодо досягнень людства під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників (освітнє середовище, соціальне і природне оточення), яке може відбуватися стихійно або у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах.

Проведений аналіз змісту та структури ключових понять дослідження («культура», «компетентність», «культурна компетентність», «формування») дає нам змогу перейти до вивчення сутності та змісту його базового понятійного конструкту «формування культурної компетентності».

В основу змісту формування культурної компетентності Н. Бондаренко відносить: національні культурні стандарти, базові обсяги інформації з культурології, особливості світової та національної культури, моральні та духовні засади життя людства, культурологічні основи суспільних традицій, здоров'я людини, наука, освіта, релігія та їхній вплив на життя людини, дозвіллева діяльність [20, с. 57].

Як зазначають І. Варнвська та О. Черемісін, культурне становлення особистості, як процес динамічної зміни, становлення здобувачів освіти як культурних особистостей, на відміну від предметного навчання, має надпредметний характер, пов'язане з формуванням особистісних ставлень та ціннісних орієнтацій. До критеріїв сформованості культурної компетентності здобувачів освіти ці науковці відносять когнітивний, діяльнісний та критерій ставлення [30, с. 64–65].

Визначаючи освіту засобом формування культурної компетентності, О. Гура визначає технологічну послідовність її формування, як ключової компетентності: мета, що містить ряд показників сформованості; опис культурної компетентності засобами певних її характеристик; технологічна

послідовність її формування; засоби діагностики сформованості культурної компетентності та зворотній зв'язок [53, с. 34–68].

Одним із найпотужніших джерел формування культурної компетентності виступають такі універсальні чинники формування особистості як мистецтво та мистецька освіта, які задіюють сферу почуттів людини, її цінності та світогляд [211].

Результатом сформованості культурної компетентності можуть бути визначені:

- розуміння сутності поняття «культура»;
- знання відомих та маловідомих постатей вітчизняної культури; вітчизняних культурних стандартів
- обізнаність із базовими обсягами інформації з культурології;
- здатність до доцільного використання культурологічної інформації, ведення діалогу, міжкультурної комунікації, збереження власної ідентичності;
- усвідомлення специфіки української культури (мова, цінності, традиції, звичаї та звички), культурних відмінностей серед народів
- сприйняття української культури як невід'ємного складника загальнолюдської;
- вираження почуттів, досвіду та ідей засобами мистецтва;
- утвердження на особистісному рівні цінностей вітчизняної культури;
- готовність до успадкування та передачі прийдешнім поколінням духовні та культурні надбання українського народу;
- виявлення толерантності, міжкультурної взаємодії з представниками інших культур;
- поцінування творів вітчизняної культури [20, с. 57].

Визнання культуротворчої функції освіти, важливість розвитку культури особистості в ЗСО задекларовано в її державних стандартах двох останніх поколінь, де у вимогах до освіченості учнів, серед ключових компетентностей, названо саме культурну компетентність. Це вказує на

необхідність формування культурної компетентності учнів як одного з визначальних результатів ЗСО.

Методика формування культурної компетентності ґрунтується на комплексі принципів (динамічності, цілісності, безперервності, циклічності, інформативності, результативності та послідовності), застосування яких сприяє формуванню компетентності цього виду як цілісної особистісної якості, обґрунтуванню доцільних педагогічних технологій розвитку культурної особистості [80, с. 178–187].

Формування культурної компетентності ґрунтується на ряді методологічних підходів: компетентнісному, нормативному, особистісному, діяльнісному, культурологічному та технологічному.

Компетентнісний та нормативний підходи сприяють обґрунтуванню основних напрямів формування культурної компетентності, визначенню її місця серед інших ключових компетентностей та здійсненню конкретизації її змісту в конкретній ситуації предметного трудового навчання в ЗЗСО. Заснована на державних освітніх стандартах модель формування культурної компетентності забезпечує відповідність навчальних досягнень учнів цим стандартам, уніфікує процес трудового навчання та забезпечує рівність умов формування цієї компетентності для всіх учнів [106].

Особистісний методологічний підхід відбиває об'єктивний зв'язок учнів та культури, сприяє його розвитку та внесенню до змісту культури нових здобутків, стаючи суб'єктами культури [230].

Культурологічний методологічний підхід визначає процес формування культурної компетентності від особистості учня до культурних цінностей, індивідуальність опанування ними з урахуванням нахилів, здібностей та особистісних потреб кожного учня [53].

Технологічний підхід забезпечує організаційну послідовність формування в учнів культурної компетентності. Педагогічні технології її формування містять мету, розкриття показників сформованості культурної

компетентності, напрями та послідовність її формування, засоби діагностики та зворотній зв'язок [30].

Діяльнісний підхід визначає спрямованість процесу трудового навчання на розвиток культурної компетентності особистості, застосування її в практиці проєктно-технологічної діяльності учнів, сприяє їхній успішній адаптації в соціальному оточенні, професійну орієнтацію, розвиток здібностей до самоосвіти ка колективної діяльності [55].

Все вище зазначене дає нам змогу визначити базовий понятійний конструкт «формування культурної компетентності» як набуття здобувачами освіти надпредметних стійких особистісних якостей, ставлень, почуттів, ціннісних орієнтацій та досвіду творчої реалізації в трудовій діяльності ключових культурних компетенцій (культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культура роботи з інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтв) на засадах комплексу принципів, методологічних підходів та під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах.

Вивчення науково-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми вказує на недостатньо ґрунтовне вивчення особливостей формування культурної компетентності особистості учнів у психолого педагогічних дослідженнях із трудового навчання учнів. Недостатньо вивчені особливості формування цієї компетентності в педагогічному процесі ЗЗСО із позицій таких універсальних чинників формування особистості як мистецтво та мистецька освіта. Не досліджувались особливості формування досліджуваного феномену засобами театральної педагогіки та акторського мистецтва. Можна зробити висновок, що використання елементів театральної педагогіки та її можливостей у трудовому навчанні учнів 5–9 класів дотепер не знайшли належного обґрунтування у сучасній теорії і методиці трудового навчання. Тому вважаємо за доцільне здійснити подальший аналіз психолого-

педагогічної та мистецької літератури у контексті вивчення ідей театральної педагогіки як засобу формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання.

1.2. Театральна педагогіка як засіб формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання

Вивчення досвіду трудового навчання засобами мистецтва актуалізується вимогами Державного стандарту базової середньої освіти [56]. Успішному формуванню в учнів стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними та світовими культурними і мистецькими здобутками, здатності до розуміння та поцінювання способів творчого вираження й передачі ідей засобами різновидів мистецтв, прагнень щодо вираження власних почуттів культурно-мистецькими засобами перешкоджає недостатня розробленість у сучасній педагогіці шляхів формування ключових компетентностей, у тому числі й культурної, засобами театральної педагогіки. Важливому значенню театального мистецтва у соціально-культурному житті суспільства суперечить недостатня розробленість та використання театральної педагогіки для розвитку сфер інтелекту та людських почуттів здобувачів освіти в шкільному предметному навчанні.

Концепцією Нової української школи задекларована необхідність формування в учнів ключової компетентності з обізнаності та самовираження у сфері культури, здатності щодо розуміння мистецьких творів, формування мистецьких смаків, самовираження ідей, досвіду та почуттів засобами мистецтва [107, с. 12]. Серед пріоритетів сучасної шкільної освіти повинні бути не лише предметні, швидко змінювані та застаріваючі компетентності, а й ключові компетентності щодо глибокого розуміння власної національної ідентичності, яка є основою відкритості та поваги до різноманітності вираження інших культур. Така спрямованість на формування ключової

культурної компетентності має стати одним із провідних механізмів модернізації сучасного змісту навчання в ЗЗСО за принципом культуровідповідності.

Водночас, спрямованість методики проведення уроків трудового навчання на самопізнання учнями себе та навколишнього світу засобами творчості, розвиток творчих здібностей за допомогою театрального мистецтва ще не стали предметом цілісних вітчизняних педагогічних досліджень. Актуальність таких досліджень полягає у здатності освіти засобами театрального мистецтва до розвитку естетичних нахилів та здібностей учнів, розвитку їхньої сфери почуттів, співпереживання та співучасті, активізації пізнавальних та інтелектуальних процесів, опанування здобувачами освіти навичками спілкування та колективної творчості [39, с. 2].

На підставі різних теоретико-методологічних підходів спробуємо проаналізувати поняття театральна педагогіка та театральна педагогіка в освіті.

Театральне мистецтво має значний вплив у соціокультурну життєдіяльність людства, виступає сферою впливу людського інтелекту та почуттів. Становлення та розвиток духовного обличчя й культури особистості залежить від формування в неї уміння знаходити красу в щоденному оточенні. Розвитку творчої особистості сприяють продуктивні види діяльності, за методом емоційної драматургії, що створює атмосферу зацікавленості та захопленості. Розвиток емоційної сфери людини відбувається, за Р. Гербич [39], шляхом поступового розширення сфери її естетичних почуттів.

Стимулювання образної уяви, здатності до художнього й вільного сприйняття доквілля О. Ворожейкіна [36] обґрунтовує засобами емоційної розкнутості через творчість, театралізацію, фантазування та гру. Театралізована діяльність стимулює вільне й образне світосприйняття людини (культурних цінностей, людей, природи, традицій та ін.), вчить повазі думок інших людей, фантазуванню, уявленню, спілкуванню та виховує терпимість до різних точок зору. Засоби театральної педагогіки синтезують в собі різні види мистецтв,

сприяють набуттю життєвого досвіду, збагаченню світогляду та формують ціннісно-особистісне ставлення до культури і мистецтва, віру у справедливість та позбавляють особистість комплексів меншовартості.

Сутність поняття «театральна педагогіка» ми розглядаємо, за В. Абрамян [1, с. 75] та І. Зязюном [78, с. 45], як аналогію педагогічної діяльності та діяльності театральних акторів, у яких використовуються спільні засоби впливу на особистість: мовлення, голос, пластика, жести, міміка та загальна пантоміміка. Театральна педагогіка формує акторську техніку як вміння та навички впливу на людину, навчає акторів сценічному втіленню шляхом вільного володіння індивідуальними психофізіологічними якостями.

Сучасна театральна педагогіка, використовуючи закони психології та фізіології, розкриває закономірності акторської творчості, спрямовані на опанування мимовільними, підсвідомими процесами творчості людини, розвиває волю, увагу, здібності, творче спілкування, емоційну пам'ять людини.

Отже, театральна педагогіка – це галузь педагогічних знань з акторської творчості, спрямована на розвиток у особистості образної уяви, волі, уваги, емоційної пам'яті, здатності до художнього й вільного сприйняття довкілля (культурних цінностей, людей, природи, традицій та ін.), навчання мимовільним, підсвідомим процесам творчості людини, повазі думок інших людей, фантазуванню, уявленню, спілкуванню та виховання терпимості до різних точок зору засобами впливу на особистість: мовлення, голос, пластика, жести, міміка та загальна пантоміміка.

Як різновид науково-педагогічної теорії, театральна педагогіка включає пояснення та прогнозування особливостей використання засобів акторського мистецтва у процесі навчання та виховання. Цілеспрямований взаємов'язок елементів процесу навчання, (завдання, зміст, педагогічні технології і засоби) визначає сутність використання театральної педагогіки в сучасній галузі освіти, у тому числі й в технологічній освітній галузі.

Інтеграція педагогіки та акторського мистецтва має давнє коріння, у педагогічних працях М. Ф. Квінтіліана [189], Я. А. Коменського [247] згадуються особливості навчання та виховання учнів засобами театрального мистецтва. Останній, написавши спеціально для дитячого театру вісім п'єс, рекомендував проводити в школах театральні вистави, які, на його думку, найкращим чином розвивають у вихованців гостроту розуму, здатність до володіння мімікою, голосом, сприяють подоланню сором'язливості, замкненості, готують їх до активного життя в громаді.

Шкільні театри українських колегіумах та академіях XVII–XVIII століть започаткували в теорії та історії педагогіки ідеї запровадження театралізації до системи становлення та розвитку особистості [54, с. 26]. Тогочасні шкільні театри, на думку О. Кісіль [84, с. 62–63], впроваджували ряд культурно-виховних ідей: формування світоглядних засад людського життя, розвиток патріотично-громадянських почуттів; інтеграція мистецьких та просвітницьких функцій, спрямовуючи театральну самодіяльність учнів на оволодіння культурними цінностями та надбаннями; створення засобами шкільних театрів центрів духовного та морального життя громад; поєднання в театральних виставах різних видів мистецтва (інструментальна музика, сольний та хоровий спів, хореографія, художнє слово, освітлення), сприяючи емоційним впливам на розумовий розвиток глядачів.

На важливість поєднання освіти з мистецтвом наголошував перший Міністр освіти УНР І. Стешенко. Як необхідний засіб живого розвитку виховання та мови визначала драматизм С. Русова [185, с. 97]. Використання з освітньою метою ігор-драматизацій нею вважалося необхідно-доцільним у процесі навчання. Видатні представники вітчизняної педагогічної думки А. Макаренко [136] та В. Сухомлинський [208] визначали мистецтво як обов'язкову складову виховання підростаючого покоління.

Результатом широкомасштабної психолого-педагогічної дискусії у XIX столітті щодо можливостей застосування засобів театралізації у вихованні та навчанні дітей (К. Грос, К. Ушинський, М. Пірогов, С. Холл та ін.) стало

педагогічне ставлення до учнівської театральної самодіяльності, як до дієвого чинника художнього, естетичного та морального виховання [239, с. 127].

На початку ХХ століття в педагогічних публікаціях М. Бахтіна [11] вказується на близькість дитячих творчих ігор до використання сценічного мистецтва в освіті. Цінність театральної діяльності він визначав не лише в самій виставі, а й у процесі підготовки до неї, яка згуртовує її учасників та зближує їх із глядачами. Театралізацію М. Бахтін розглядав як дієвий чинник компенсаційного та корекційного виховання. Як палкий пропагандист дитячої театральної творчості, він вважав, коли неохайна дитина грає роль охайної, а груба та невихована виконує роль джентльмена, то це сприяє компенсації та корекції особистісних якостей дитини. Програвання почуттів негативного характеру естетичними засобами у сценічних образах, на думку М. Бахтіна, призводить до очищення (катарсису), вивільнення вищих якостей та здібностей, які раніше були пригнічені негативними нахилами, забезпечує в подальшому реальному житті переживання почуттів позитивного характеру.

Вказуючи на наявність у дитячій психології драматичного інстинкту, С. Русова рекомендувала використовувати засоби театралізації для ефективного опанування учнями шкільними навчальними предметами, їхнього культурного, емоційного та естетичного розвитку [186]. Дитячі театральні вистави розглядалися видатною педагогинею не стільки як публічні заходи, а, в першу чергу, як спосіб задоволення культурно-просвітницьких потреб учасників театралізацій, становлення та розвитку їхніх здібностей [185, с. 114–116].

Вітчизняний педагог Д. Соловей визначав театральну самодіяльність як засіб соціального захисту дітей в період національно-визвольних змагань початку ХХ століття. Виховання почуття краси, спрямування вихованців до «правди і добра» він вважав засобом порятунку дитячих душ від отруйного чаду тогочасного періоду [60, с. 2].

Актуальним є досвід тогочасного використання А. Макаренком театру як засобу колективного виховання та соціалізації дітей і молоді, підвищення

культурного рівня не лише вихованців, а й мешканців місцевих громад, Видатний педагог розглядав театр як серйозний засіб згуртування дитячого колективу, виховання дисципліни та відповідальності, формування готовності до подолання труднощів та розвитку якостей дружби й взаємодопомоги [137, с. 214–216].

Нажаль у 30-ті роки ХХ століття дитяча театральна діяльність, раніше спрямована на моральне виховання художньо-естетичними засобами, була замінена на постановки із заідеологізованим революційним змістом, які пропагували непримиренність до так званих «класових ворогів» [239, с. 132].

У другій половині ХХ століття використання театральної педагогіки у вихованні дітей розглядається в науково-методичних публікаціях В. Абрамян (основи театральної педагогіки), Б. Буяльського (поезія усного слова та азбука виразного читання), Г. Довженок, І. Зязюна, Г. Сагач (краса педагогічної дії), Б. Зюкова (уроки акторського мистецтва), А. Капської (виразне читання), Н. Миропольської (шкільний театр, мистецтво слова), О. Олеся (драматичні казки), Л. Сморгж (вільна гра як явище культури), С. Соломахи (керівництво театальною діяльністю школярів) та ін. У цей час театр здебільшого розглядався як шлях виховання у дітей та молоді патріотичних та громадянських почуттів.

Науково-педагогічні ідеї використання елементів театральної педагогіки в культурному становленні учнівської молоді на початку ХХІ століття характеризуються новим етапом у осмисленні методичних засад формування культурної компетентності засобами акторського мистецтва. В дослідженнях проведених В. Будянським, Д. Будянським, Є. Ганеліним, А. Капською, О. Комаровською, Л. Масол, Н. Миропольською, О. Рудницькою акцентовано увагу на сприянні театального мистецтва не лише естетичному, а й загальнокультурному розвитку учнівської молоді, задовольняючи, окрім естетичних потреб, прагнення дітей до творчості за законами краси.

Сучасна українська педагогіка стверджує, що ігрова діяльність у театальному мистецтві сприяє всебічному особистісному розвитку,

культурному становленню з одночасним отриманням учнівською молоддю естетичної насолоди [167, с. 152].

У ґрунтовних дослідженнях Н. Миропольської театральне мистецтво розглядається як засіб пізнання людини та світу [149, с. 3], акцентовано увагу на значенні театральної самодіяльності учнів для їхнього соціокультурного становлення: діти навчаються справедливості, чесності, стають духовно багатими громадянами, коли дух високих почуттів розвиває свідомість молоді [147, с. 144].

Багатоаспектні можливості впливу на душу юної особистості театального самодіяльного мистецтва розкриваються в дослідженнях О. Комаровської [104, с. 4]. Театральна творчість, за її словами, навчає дитину бачити себе очима інших, сприяючи її духовному зростанню, формуванню соціокультурної взаємодії з партнерами в ході репетицій, а під час вистав – із глядачами, тим самим формуючи ключові життєві компетентності учнів [105].

Система методичних прийомів організації акторської самодіяльності учнів в театральній педагогіці для розвитку творчого мислення, збагачення новим життєвим досвідом представлена в навчальному посібнику «Шкільний театр» авторства В. Будянського та Д. Будянського [25]. Автори наголошують на ефективності театральної учнівської самодіяльності у навчанні соціокультурній міжособистісної взаємодії, для розвитку комунікативних здібностей, формування культури спілкування, позитивної емоційної мотивації та прагнення молоді до творення нового.

Як бачимо сучасна педагогічна наука приділяє суттєву увагу дослідженням театральної творчості дітей задля їхнього культурного становлення на засадах гуманістичного ставлення суспільства до людини. Використання шкільної театральної самодіяльності, як активної форми театральної педагогіки, ми розглядаємо як важливий напрям гуманістично орієнтованої педагогіки становлення особистості. Усвідомлення можливості театральних засобів у формуванні культурної компетентності особистості

учнів актуалізує питання організаційно-методичних засад театральної самодіяльності учнів ЗЗСО.

Виходячи того, що дитячий вік ускладнює опанування учнями почуттів та життєвих реалій, органічністю акторської гри та глибоким зануренням у психологію персонажів, вважаємо за необхідно обмежити використання театральних методик в процес масового залучення учнів до використання елементів театральної педагогіки в предметному шкільному навчанні. Відмовляючись від методів психологічного втілення в образи ми визнаємо самоцінності учнівських самодіяльних театралізацій, які ґрунтуються на закономірностях дитячої творчості. Ми погоджуємося з думкою Є. Воропаєва [37, с. 153], що професіоналізація, перенесення складових дорослого артистичної творчості до дитячої театральної самодіяльності обмежує культурно-виховний вплив театральної педагогіки на особистість учня, оскільки не можна примушувати дітей робити непосильні для них акторські дії, програвати в інсценізаціях те, що їм, у силу вікових особливостей, складно зрозуміти та зіграти. Натомість доступна для учнів театральна самодіяльність може розвивати важливі культурні компетентності щодо здатності до колективної творчості, логічно-взаємоузгодженої діяльності, виразності поведінки, готовності до зрозумілого для глядачів діалогічного спілкування. Тому, далі розглянемо актуальне для шкільного предметного навчання питання включення театральної діяльності до навчального процесу.

Впровадження культурно-ігрового стилю в предметне шкільне навчання передбачає, за В. Букатовим [27], програвання учнями, які не володіють високою акторською майстерністю, зацікавлюючих колективних сюжетів, пов'язаних із змістом навчального матеріалу, для кращого опанування знаннями, формування комунікативної поведінки та здатності до спілкування. Перебування учнів, які беруть участь у інсценуванні, в стані театралізованого живого, захоплюючого певним сюжетом спілкування, зацікавлює інших учнів та викликає зростання їхньої пізнавальної активності. Такий підхід до введення елементів театральної педагогіки в предметне шкільне навчання

інтегрує набуття учнями предметних компетентностей із формуванням ключової творчого-культурної компетентності [26, с. 86].

Елементи театралізації, завдяки зацікавленню учнів творчою пошуковою активністю, змінюють спрямованість трудового навчання з змістової на діяльнісно-процесуальну його складову, розвиваючи особистісний потенціал учнів для оптимального вибору способів діяльності в ситуаціях їхнього подальшого життя.

У шкільній театральній педагогіці накопичений позитивний досвід використання методів драмо- (М. Замелюк, М. Міліщук та ін.), арт- (О. Вознесенська, О. Деркач, Т. Мірошніченко та ін.) та естетотерапії (О. Федій) на засадах імпровізаційно-театральної діяльності учнів. На ефективності різновидів арт-терапії (казко-, лялько-терапія) у навчально-виховному процесі для взаємодії з учнями на ціннісному рівні акцентується увага в дослідженнях Т. Мірошніченко [151].

В публікаціях з арт-педагогіки М. Замелюк та М. Міліщук [73, с. 52] драмотерапія визначається як засіб поєднання елементів художнього мистецтва, музики, гри, літератури, що сприяють ефективному формуванню у дітей важливих навичок правильної поведінки, здатності до усвідомлення власних почуттів та відчуттів. Учні беруть не лише участь у виставах, а й залучаються до складання сценаріїв, визначення виконавців ролей, виготовляють костюми та декорації. Все це дає можливість дітям проявити себе особистостями, розкриває їх для співтворчості та спілкування, розвиває комунікабельність та формує емоційне здоров'я, духовну міцність [224, с. 179].

Ми поділяємо думку В. Шахрай [239] та О. Деркач [58] стосовно можливостей методів драмо-терапії у примірянні учнями на себе різних ролей та проживанні в іграх-драмотизаціях різних життєвих ситуацій, даючи змогу підліткам, розібравшись у власних внутрішніх ролях, більш впевнено почуватися в колективі класу, успішно долати труднощі самореалізації.

Не дивлячись на позитивний вплив методів арт-терапії, нами констатовано їхнє нечасте використання вчителями в урочній та позаурочній роботі з трудового навчання. Активне застосування методик драмотерапії, розширення залучення учнів до театралізації навчального матеріалу, робить трудове навчання більш привабливим, підвищує його культуротворчу ефективність. Це потребує аналізу сучасних педагогічних підходів до застосування елементів театральної педагогіки у освітній практиці ЗЗСО.

Використанню елементів театральної педагогіки в соціокультурній діяльності присвячені науково-педагогічні дослідження О. Агаркової, А. Капської, Р. Короткової, І. Палько, І. Сергієнко, В. Шахрай та ін. У вітчизняних навчальних посібниках із соціальної роботи [205, с. 80; 206, с. 318] серед соціокультурних функцій арт-терапії, як одного із засобів терапії театральним мистецтвом, відзначено формування навичок спілкування для покращення соціальної адаптації особистості та всебічного її творчого розвитку. Впливаючи на розвиток усіх психофізіологічних сторін особистості (почуття, інтелект, риси характеру та моральні якості, установки, ціннісні орієнтації, мотивація оцінок та поведінки) самодіяльні учнівські театральні вистави наближають особистість до однозначно відповідного самооцінювання, розуміння власної поведінки та поведінки інших людей, формують здатність до поваги здобутків інших людей, створюють позитивно-оптимістичний настрій та мікроклімат у шкільному колективі.

В науково-педагогічному дослідженні В. Шахрай [239, с. 141] активно-творча театральна діяльність школярів розглядається як засіб гармонізації їхньої взаємодії з навколишнім соціально-культурним оточенням, сприяючи подоланню труднощів адаптації до динамічних змін соціокультурної реальності шляхом занурення в ігрові ситуації з пізнання, розуміння та відчуття закономірностей людського спілкування, примірювання до себе нових соціальних ролей, моделювання процесів самовизначення у різних життєвих ситуаціях.

Розглядаючи театральну діяльність як умову розвитку творчої особистості, А. Капська вказує на необхідність володіння сучасними педагогами технологіями організації та проведення театралізованих дійств, використовувати розвивальні ігри у вигляді вправ із набуття сценічної грамотності, проводити театральні вітальні як форму залучення учнівської молоді до театального мистецтва, проводити на уроках актуальні сценки за предметно-виховною тематикою, запрошення батьків для сімейного перегляду учнівських театральних вистав із їхнім подальшим обговоренням [213, с. 321–322].

Проблему використання педагогічними працівниками театралізацій у своїй професійній діяльності, як потужного засобу виховного впливу на особистість, Р. Короткова [112, с. 80] пропонує вирішувати шляхом надання допомоги особистості підлітків у орієнтації в різноманітті шкільного та позашкільного життя, розвиваючи в ній здібності до комунікації, конструктивної суспільної активності, виховуючи мовленнєву культуру та колективістські якості.

У вітчизняній культурно-педагогічній практиці впроваджуються ідеї «форум-театру», запропонованого бразильським режисером А. Боаль [252]. Технологія «форум-театру» полягає в залученні глядачів до участі в театральній виставі, які імпровізують у програванні ролей окремих персонажів. Участь у театралізації сприяє пошуку людьми прийнятних життєвих рішень на сцені з подальшою можливістю їхнього використання для подолання реальних життєвих труднощів, застосування способів перетворення власного життя та довкілля. Безпосередня участь у театральних постановках спонукає глядачів до ретельного бачення оточуючої їх дійсності та орієнтує на адекватне її оцінювання [248; 266].

Роль театральної педагогіки для формування ефективної комунікації, соціокультурної практики та співробітництва молоді розглядаються в дослідженнях зарубіжних науковців: Асоціація політичних наук (театралізація для громадянської освіти) [253]; D. Veare (театр для позитивного розвитку

молоді засобами моделювання спільного створення ігор) [250]; E. Berkowitz (театр середньої школи як інструмент трансформації та стимулювання саморозвитку) [251]; D. Conrad (популярний театр як перформативний метод дослідження ризикованого молодіжного досвіду) [254]; L. Gooding (тренінги соціальних навичок для дітей та підлітків засобами музичної терапії) [257]; A. Metz (тріангуляція освіти, мистецтва та громадської практики в прикладних театрах шкіл США) [260]; педагогіка арабських країн (використання театру в освіті для змін суспільного розвитку) [267]; потенціал театрального мистецтва для всебічного особистісного розвитку та соціально-терапевтичної підтримки в освіті Польщі [265]. Як бачимо, зарубіжна педагогічна наука приділяє серйозну увагу потенціалу театральної педагогіки у культурно-виховній діяльності, створенню умов для адаптації життєдіяльності учнівської молоді в сучасному суспільстві.

Описані ідеї використання театральної педагогіки в культурному становленні учнівської молоді дають нам змогу зробити наступні узагальнення:

- театральна самодіяльність є дієвим засобом загальнокультурного розвитку особистості, покращує та формує здатність людини до взаємодії з соціокультурним оточенням [11; 104; 105; 144; 149; 247; 239];
- театралізації в освіті сприяють вихованню патріотично-громадянських почуттів [57; 84; 136; 186; 208];
- наповнення змісту шкільних навчальних предметів методами театралізації для підготовки учнів до життя в соціокультурному оточенні [26; 27; 239];
- охоплення театальною самодіяльністю широкого кола учнівської молоді на засадах природної дитячої ігрової діяльності [37; 68];
- театральна педагогіка як засіб підвищення ефективності співпраці з громадськістю, батьками учнів [57; 84; 136; 209];
- театральні методики як ефективні засоби підвищення ефективності культурно-просвітницької роботи з учнівською молоддю [112; 137; 252; 213];

- звернення в соціокультурній роботі з учнями до трансформаційних напрямів театральної педагогіки: естето-, драмо-, арт-, казко-, лялько-терапія та ін. [33; 58; 73; 151; 224];

- театральні імпровізації як засіб соціокультурної творчості, самоствердження та самовираження особистості [68; 239].

Можемо говорити про те, що в сучасній педагогічній науці сформувалося розуміння важливості застосування елементів театральної педагогіки в предметному шкільному навчанні з метою розвитку культурної компетентності учнівської молоді. Актуальним є висновок науковців щодо залучення якнайбільшої кількості учнів до театральної самодіяльності на уроках та в позаурочний час, розв'язання засобами театралізації естетичних та соціокультурних освітніх завдань, необхідності врахування в цьому процесі психофізіологічних можливостей дітей, уникаючи безпосереднього перенесення засобів професійного акторського мистецтва до дитячої театральної самодіяльності.

На різних рівнях вітчизняної освіти існують приклади дієвого використання елементів театральної педагогіки для формування культурної компетентності здобувачів освіти. У виставах самодіяльних театрів порушуються важливі особистісні та соціально-культурні проблеми, а виступи поєднуються з дискусіями та обговореннями. Традиційними стають фестивалі шкільних театрів із соціокультурною тематикою вистав [2; 168; 192].

Водночас, вважаємо за необхідне зазначити, що проблема формування культурної компетентності, що виступає в нашому дослідженні показником культурного розвитку учнів, у розглянутих вище науково-педагогічних дослідженнях не вивчалася, що обумовлює потребу в чіткому визначенні інструментів театральної педагогіки і механізмів впливу сценічної діяльності на становлення та розвиток культурної компетентності учнів 5-9 класів на уроках трудового навчання.

Навчальні досягнення учнів із предметного трудового навчання визначаються, значною мірою, живістю та яскравістю образів, які

використовуються вчителем на уроці. Виходячи з того, що створення образів є провідним чинником театрального мистецтва, нами було висунуто гіпотезу, що застосування на уроках трудового навчання елементів театральної педагогіки сприятиме навчанню учнів творчості та розвитку їхнього образного мислення. В театральній педагогіці науковці виділяють аналогію педагогічної діяльності вчителя та акторської діяльності, де однаково важливими є жести, міміка, голос, пластика, загальна пантоміміка та мовлення [1, с. 75; 78, с. 45].

Постійний склад учнівських класів, які беруть участь у трудовому навчанні позитивно вирізняє педагогічні дії вчителів від аналогічних дій акторів театру, де контингент глядачів постійно оновлюється. Будучи режисером уроку, вчитель трудового навчання може використовувати засоби театральної педагогіки для формування в учнів гнучкого, виразного та інтонаційного мовлення, умінь психолого-емоційного впливу, здатності щодо відбиття в погляді особливостей внутрішнього стану особистості, опанування увагою та волею слухачів, переконливою передачею ідей засобами навіювання та ін.

Разом і з тим слід бути обережними у використанні засобів акторської техніки у трудовому навчанні без наповнення навчального матеріалу суспільно-значущим духовним змістом, що може загрожувати негативними наслідками особистісного маніпулювання. Тому, використання елементів театральної педагогіки в трудовому навчанні повинно включати формування культурної компетентності учнів, синтезуючи ціннісні орієнтації, якими визначаються емоційна та морально-світоглядна основа становлення та розвитку творчої особистості.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень та поглядів науковців дає нам змогу визначити формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки як процес та результат кількісно-якісних змін особистості, якими визначається успішність опанування предметних проєктно-технологічних компетентностей шляхом проведення доступних для учнів акторських тренінгових вправ із формування

умінь психологічно-емоційного впливу, творчої активності та стимулювання позитивних образних почуттів. Використання елементів драматизації в урочній та позаурочній роботі з трудового навчання вважаємо дієвим засобом розвитку творчих здібностей та соціальної адаптації учнівської молоді.

1.3. Діагностика сформованості культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання

Результативно-оцінювальна складова формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання складається з оцінювання та контролю попередніх, поточних, тематичних та підсумкових (семестрових, річних) навчальних досягнень учнів щодо сформованості складових культурної компетентності, визначених Державним стандартом базової середньої освіти [56] у формі характеристики навчальної діяльності учнів Свідоцтва досягнень [178, с. 6].

Моніторинг навчальних досягнень, за Л. Лисенко [129] складається з інформаційної системи відслідковування їхньої динаміки та стану за обґрунтованими показниками, критеріями визначення й аналізу отриманих діагностичних матеріалів та прогнозування особливостей прийняття організаційно-управлінських рішень щодо попередження та корекції виявів небажаних ситуацій та подій.

Завданням діагностичного моніторингу формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання є визначення рівнів її сформованості, взаємовпливів між компетентністю цього виду та соціокультурними потребами суспільства, відслідковування дієвості вимог державних освітніх стандартів, навчальних програм із трудового навчання та організаційно-методичного супроводу цього процесу, виявлення факторів їхньої оптимізації.

Діагностичний моніторинг сформованості в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання

повинен здійснюватися за обґрунтованими нами критеріями, показниками та рівнями. Проведений у підрозділі 1.1 аналіз змістової характеристики понятійного конструкту «формування культурної компетентності» дозволяє визначити ряд складових компонентів навчальних досягнень учнів за компетентністю цього виду:

- ціннісно-мотиваційний компонент є визначальною передумовою успішної реалізації всіх структурних компетенцій культурної компетентності, визначаючи позитивне ставлення та інтерес до опанування культурними цінностями предметного трудового навчання та їхнього застосування в проєктно-технологічній діяльності;

- пізнавально-особистісний компонент передбачає культуру індивідуального мислення та пізнання учнями вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків;

- діяльнісно-творчий компонент забезпечує культуру роботи з інформаційними джерелами та інформацією, передбачає застосування елементів театралізації та драматизації в трудовому навчанні як засобу успішності оволодіння учнями предметними компетентностями трудового навчання;

- почуттєво-рефлексивний компонент культурної компетентності охоплює культуру спілкування, взаємодію та комунікацію, включає вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, включає самоаналіз власної культуро-творчої діяльності.

Визначеність компонентного складу культурної компетентності, як одного з ключових показників навчальних досягнень учнів, обумовлює необхідність обґрунтування ряду критеріїв її сформованості. Формування культурної компетентності вимагає оцінювання ефективності та застосування описаних у 2 підрозділі методики та засобів мотивації формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні. Правильність та об'єктивність оцінювання результатів формування культурної компетентності визначається саме

доступністю, чіткістю, простотою та логічністю критеріїв оцінювання начального досягнення цього виду.

Розглядаючи в психолого-педагогічних дослідженнях критерії в якості зовнішніх виявів властивостей для оцінювання чи класифікації досліджуваних об'єктів та процесів [44, с. 181], на підставі опису результатів впровадження змісту та процесу трудового навчання, нами визначені критерії їхнього вимірювання та фіксації у кількісно-якісному вигляді. В нашому дослідженні критерії сформованості культурної компетентності учнів розглядаються як якості, ознаки та властивості предметного трудового навчання, якими характеризуються вимірювання та стан компетентності цього виду як одного з ключових навчальних досягнень учнів ЗЗСО.

Критерії сформованості культурної компетентності засобами театральної педагогіки визначають міру прояву в учнів її складових компетенцій за ознаками продуктивності їхнього застосування в трудовому навчанні та у виявах акторських якостей учнів (творчої активності, умінь емоційно-психологічного впливу та позитивних образних почуттів). Обґрунтування та визначення критеріїв і рівнів сформованості культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання сприяло можливості оцінювання її вхідного та вихідного рівнів й оцінюванню ефективності розробленої нами методики формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки.

Теоретичний аналіз проблеми формування культурної компетентності учнів сприяв визначенню нами чотирьох критеріїв ефективності методики формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки: ціннісно-мотиваційного, пізнавально-особистісного, діяльнісно-творчого та почуттєво-рефлексивного.

Ціннісно-мотиваційний критерій передбачає оцінювання інтересів, спрямованості, потреб та культурно-ціннісних орієнтацій учнів під час трудового навчання з використанням елементів театральної педагогіки, діагностування їхніх ставлень до надбань вітчизняної та світової культури,

прагнень до толерантності, співробітництва, вдосконалення своєї культурної компетентності та усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва.

Пізнавально-особистісний критерій призначений для діагностування індивідуально-особистісної активності учнів в оволодінні складовими компетенціями культурної компетентності за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення в житті людини та використання елементів театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Діяльнісно-творчий критерій спрямований на визначення стану сформованості умінь і навичок учнів з використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки, здатності учнів до використання мистецьких творів у проєктно-технологічній діяльності, оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації та гнучкості в реалізації власних акторських ролей та дій.

Почуттєво-рефлексивний критерій розкриває особливості об'єктивного оцінювання та самооцінювання сформованості власної культурної компетентності, толерантності ставлення, виявів емпатії в міжкультурному спілкуванні, налаштованості на співпрацю, співробітництво та співтворчість, спрямованість на самопізнання засобами театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.

Описані критерії характеризуються певними показниками, якими визначаються стан та рівні сформованості культурної компетентності учнів в трудовому навчанні засобами театральної педагогіки. Вітчизняною педагогікою термін «показник» характеризується як явище чи подія, що описує динаміку процесу освіти [222]. Показники діагностування сформованості культурної компетентності учнів використовуються в нашому дослідженні для характеристики міри продуктивності вияву її складових компетенцій, порівняння вимог, цілей та еталонів культурних компетенцій,

визначених Державним стандартом базової середньої освіти [57], із виявами учнями культурної компетентності у процесі трудового навчання.

Показники вияву культурної компетентності учнів нами розділені на якісні та кількісні. Якісні показники оцінювання культурної компетентності сприяють встановленню виявів учнями знань, умінь, навичок, спрямованості, прагнень, потреб та ціннісних орієнтацій, визначених Державним стандартом базової середньої освіти [57]: стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками; поважного ставлення до національних культурних традицій українців, інших держав, народів і національних меншин; здатності до поцінювання й розуміння способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури; прагнень до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури.

Аналіз у підрозділі 1.2 психолого-педагогічних досліджень із розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки дає змогу визначити показники сформованості особистісно-культурних якостей: емоційна пам'ять, образне мислення, розвиток волі, здібностей, уваги, уяви, уміння здійснювати вплив на інших засобами акторської техніки (володіння волею глядачів, загальна пантоміміка (пластика, жести, міміка), голос, виразність, інтонація та гнучкість мовлення, відбиття відтінків внутрішнього стану в погляді, передавання ідей навіюванням та ін.), творче спілкування та духовна культура.

Оцінювання результатів навчання учнів сучасних ЗЗСО за якісними показниками здійснюється за визначеними критеріями та рівнями (початковий, середній, достатній та високий) навчальних досягнень за 12-бальною шкалою [178] (див додаток В).

Рівні сформованості культурної компетентності визначають досягнення учнями різних ступенів її вияву в трудовому навчанні за критеріями та показниками продуктивності культурно-освітнього прояву її складових (культурних компетенцій) засобами театральної педагогіки. Сформованість культурної компетентності обумовлюється динамкою успішності трудового

учнів 5–9 класів, що потребує обґрунтування рівнів її прояву не в негативних показниках, а використовуючи позитивні індивідуальні особистісні досягнення (початкові, середні, достатні, високі), що застосовуються за 12-бальною шкалою успішності сучасної шкільної освіти. Початковий рівень культурної компетентності ми визначаємо тим пороговим значенням її сформованості, що визначає мінімально-необхідні вимоги навчальних досягнень учнів, за Державним освітнім стандартом базової середньої освіти [56]. Інші рівні вищого рангу (середній, достатній та високий) розглядаються нами як опорні (референтні) показники, за якими описуються вимоги до очікуваних результатів особистісно-індивідуальних початкових досягнень учнів щодо сформованості культурної компетентності.

Кількісне оцінювання сформованості культурної компетентності передбачає виявлення кількості проявлених учнями компетенцій, визначених Державним стандартом базової середньої освіти [56] за формою Свідоцтва досягнень учнів [178] (див додаток Д). Кількісне оцінювання за 12-бальною шкалою здійснюється вчителем трудового навчання разом із класним керівником щосеместрово, за результатами спостережень за освітньою діяльністю учнів. Річне бальне оцінювання здійснюється шляхом узагальнення семестрових оцінок. Провідним діагностичним методом оцінювання сформованості культурної компетентності, у проведеному нами дослідженні, став метод контент-аналізу результатів трудового навчання та особистісних виявів учнів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів передбачає визначення показників оцінювання рівнів оволодіння їхніми складовими, за прийнятими в галузі загальної середньої освіти рівнями освіченості, а також обґрунтування методики діагностики навчальних досягнень учнів [44].

Серед показників сформованості культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, за ціннісно-мотиваційним критерієм, нами визначені: позитивна зацікавленість та потреби учнів у пізнанні надбань вітчизняної та світової культури; розуміння

важливості прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності; стійкість мотивації щодо усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури.

Показниками пізнавально-особистісного критерію ми визначаємо: культуру індивідуального мислення та пізнання учнями вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків; усвідомлення та обізнаність у складових компетенціях культурної компетентності за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення в житті людини; стійкість та міцність знань щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури.

До показників діяльнісно-творчого критерію ми відносимо уміння та навички учнів з використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; здатність учнів до використання мистецьких творів у проєктно-технологічній діяльності; досвід діяльності з оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації та гнучкості в реалізації власних акторських ролей та дій.

Показниками почуттєво-рефлексивного критерію нами визначені: готовність учнів до об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; самооцінювання та зовнішній контроль власної толерантності у ставленні, виявів емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації; налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість; уміння використовувати результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.

Отримання результатів діагностики стану сформованості в учнів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання сприятиме розробці висновків щодо покращення формування в учнів цієї ключової компетентності.

З метою визначення ефективності розробленої нами методики формування культурної компетентності і мотивації її розвитку у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні потрібно визначити рівні сформованості в учнів компетентності цього виду. Для обґрунтування відповідності рівнів сформованості культурної компетентності нами розроблена шкала оцінювання, яка містить описи її вияву, починаючи від максимально можливої відповідності критеріям та показникам оцінювання, до визначення мінімальних прийнятних значень. Кожен окремий рівень складається з опису ступеня прояву показників оцінювання за бальною шкалою, що обумовлена зручністю та ефективністю її використання для подальшого прийняття управлінських та корекційних рішень стосовно організації трудового навчання [165, с. 117].

Оцінювання начальних досягнень учнів в українських ЗЗСО традиційно здійснюється за чотирирівневою шкалою [177; 178]:

- початковий рівень визначається здатністю учнів до використання в трудовій діяльності окремих фрагментів знань та вмінь, характеризується елементарними уявленнями та розрізненням процесів та об'єктів, що вивчаються, спроможністю до наведення окремих прикладів щодо їхнього використання, за допомогою вчителя, для виконання найпростіших завдань проєктно-технологічної діяльності;

- середній рівень характеризується готовністю учнів до виконання типових трудових операцій за зразком, у відомих для учнів ситуаціях, здатністю, на засадах набутого досвіду та з допомогою вчителя, до розуміння змісту, сутності та правил виконання складових проєктно-технологічної діяльності, припускаючись при цьому неточностей, помилок та недостатньої осмисленості у відтворенні змісту навчального матеріалу;

- достатній рівень проявляється в правильній обізнаності учнів щодо суттєвих ознак процесів та об'єктів, що підлягають вивченню, здатністю до визначення проблем у власній проєктно-технологічній діяльності, самостійного обґрунтування та аргументованого прийняття рішень з конструювання та моделювання виробів, в готовності до застосування розумових операцій (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення, абстрагування) та виконання трудових дій з елементами дослідницької діяльності у типових, стандартних ситуаціях;

- високий рівень проявляється у готовності учнів до самостійного розв'язання проблем проєктно-технологічної діяльності, інтерпретації отриманих результатів, здатності до глибокого, гнучкого розуміння та правильного застосування понятійно-термінологічного апарату для аргументації власних рішень та формулювання висновків та узагальнень, характеризується самостійним перенесенням набутого досвіду з проєктування та виготовлення виробів у нові, нестандартні ситуації, обстоюванням власної точки зору під час обґрунтування та прийняття проєктно-технологічних рішень, готовністю до надання необхідної допомоги іншим учням.

Використання в проведеному дослідженні шкали з чотирма рівнями оцінювання сформованості культурної компетентності, потребує проведення якісного та кількісного аналізу розподілу учнів за проявами критеріїв та ознак її сформованості на кожному з чотирьох рівнів досконалості навчальних досягнень (від початкового до високого). Характеристику змісту показників сформованості культурної компетентності учнів за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями представлено в таблицях 2.1–2.4.

Відповідно до етапів дослідної роботи та індивідуальних особливостей учнів, оцінювання рівнів сформованості їхньої культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання та отримання кількісних та якісних характеристик цього процесу нами здійснювалося з використанням комплексу взаємодоповнюючих психолого-педагогічних

Таблиця 2.1

Характеристика змісту показників сформованості культурної компетентності
учнів за ціннісно-мотиваційним критерієм

Рівні сформованості	Зміст показників культурної компетентності
Початковий	Фрагментарна зацікавленість пізнанням надбань вітчизняної та світової культури у трудовому навчанні; початкові уявлення щодо важливості та необхідності формування та розвитку прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності в процесі трудового навчання; усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва характеризується суто зовнішньою мотивацією; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури реалізуються в процесі виконання найпростіших завдань проектно-технологічної діяльності
Середній	Початковий інтерес до пізнання надбань вітчизняної та світової культури у трудовому навчанні; розуміння складових важливості та необхідності формування і розвитку прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності в процесі трудового навчання; усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва характеризується перевагою зовнішньої мотивації над внутрішньою; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури характеризується готовністю учнів до виконання типових трудових операцій за зразком, у відомих для учнів ситуаціях.
Достатній	Позитивний інтерес у пізнанні можливостей сучасних надбань вітчизняної та світової культури у трудовому навчанні; здатність до формування і розвитку прагнень щодо толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності в стандартних ситуаціях трудового навчання; стійкість мотивації до визначення проблем у власній проектно-технологічній діяльності, самостійного обґрунтування та аргументованого прийняття рішень з конструювання та моделювання виробів характеризується перевагою внутрішніх мотивів над зовнішніми; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури характеризується готовністю учнів до виконання трудових завдань із елементами дослідницької діяльності у типових, стандартних ситуаціях
Високий	Позитивно-стійка потреба в пізнанні можливостей сучасних надбань вітчизняної та світової культури у трудовому навчанні; здатність до творчого підходу у формуванні і розвитку прагнень щодо толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності визначається спрямованістю учнів до самостійного розв'язання проблем проектно-технологічної діяльності; стійкість мотивації до обстоювання власної точки зору під час обґрунтування та прийняття проектно-технологічних рішень, готовність до надання необхідної допомоги іншим учням у проектуванні та виготовленні виробів характеризується суто внутрішньою мотивацією; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури визначається готовністю учнів до самостійним перенесенням набутого досвіду з проектування та виготовлення виробів у нові, нестандартні ситуації.

Таблиця 2.2

Характеристика змісту показників сформованості культурної компетентності учнів за пізнавально-особистісним критерієм

Рівні сформованості	Зміст показників культурної компетентності
Початковий	Фрагментарна обізнаність та усвідомленість особливостей використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні; елементарні уявлення щодо складових компетенцій культурної компетентності за ознакою розуміння їхнього значення для виконання найпростіших завдань проектно-технологічної діяльності; часткове виявлення в часовому вимірі з допомогою вчителя знань щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури.
Середній	Виявлення знань і розуміння основного навчального матеріалу з особливостей використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні; з помилками й неточностями усвідомлюють знання світових культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні; елементарні уявлення щодо складових компетенцій культурної компетентності; правильно, але недостатньо осмислено у часовому вимірі виявляють знання щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури у проектуванні виробів за зразком.
Достатній	Обізнаність та усвідомленість особливостей правильного використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні; здатність до визначення проблем власної проектно-технологічної діяльності, самостійного обґрунтування та аргументованого прийняття рішень з конструювання та моделювання виробів; аналізують та встановлюють суттєві особливості використання в часовому вимірі знань способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури під час виконання трудових дій з елементами дослідницької діяльності у типових, стандартних ситуаціях.
Високий	Здатність до самостійного розв'язання проблем, інтерпретації отриманих результатів використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні; застосування складових компетенцій культурної компетентності за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення для аргументації власних рішень та формулювання висновків та узагальнень; міцні та стійкі у часовому вимірі знання теоретико-практичних основ доцільного використання способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури для проектування та виготовлення виробів.

Таблиця 2.3

Характеристика змісту показників сформованості культурної компетентності учнів за діяльнісно-творчим критерієм

Рівні сформованості	Зміст показників культурної компетентності
Початковий	Учні здатні до використання окремих фрагментів знань та вмінь акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; з допомогою вчителя виявляють елементарні уявлення про використання мистецьких творів у проектно-технологічній діяльності, спроможність до наведення окремих прикладів щодо їхнього використання в трудовому навчанні; фрагментарно відтворюють досвід діяльності з оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації; з допомогою вчителя виконують найпростіші завдання з реалізації акторських ролей та дій для досягнення поставлених цілей у трудовій діяльності.
Середній	Готовність до виконання у відомих для учнів ситуаціях типових умінь та навичок з використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; здатність, на засадах набутого досвіду та з допомогою вчителя, до розуміння змісту, сутності та правил використання мистецьких творів у проектно-технологічній діяльності; з помилками та неточностями оцінюють ефективність втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації; реалізують власні акторські ролі та дії за зразком.
Достатній	Правильно обізнані щодо суттєвих ознак та відтворюють уміння та навички з використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; здійснюють самостійне обґрунтування та аргументовано приймають рішення з використання мистецьких творів у проектно-технологічній діяльності у стандартних ситуаціях; самостійно застосовують досвід діяльності з оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації; готовність до реалізації власних акторських ролей та дій у типових ситуаціях трудового навчання з досягненням поставлених цілей.
Високий	Повні, глибокі знання та уміння з практичного використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; самостійно інтерпретують отримані результати використання мистецьких творів у проектно-технологічній діяльності, виявляють здатність до глибокого розуміння та правильного застосування понятійно-термінологічного апарату для аргументації власних рішень та формулювання висновків, узагальнень; мають системний досвід діяльності з оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації у трудовому навчанні з досягненням поставлених цілей у нестандартних ситуаціях; гнучко реалізують власні акторські ролі та дії.

Таблиця 2.4

Характеристика змісту показників сформованості культурної компетентності учнів за почуттєво-рефлексивним критерієм

Рівні сформованості	Зміст показників культурної компетентності
Початковий	Здатність учнів до фрагментарного аналізу, оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; елементарні уявлення та розрізнення способів зовнішнього контролю, самооцінювання власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проектування та виготовлення виробів; частково відтворюють уміння налаштування на співпрацю, співробітництво та співтворчість; з допомогою вчителя використовують результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.
Середній	Здатність учнів до здійснення, за допомогою вчителя, об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; з помилками та неточностями здійснюють самооцінювання та зовнішній контроль власної толерантності ставлень, виявів емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проектування та виготовлення виробів за зразком у знайомих ситуаціях; недостатньо осмислена налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість; виконання за зразком прийомів та операцій з використання результатів самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.
Достатній	Правильна обізнаність учнів щодо об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; обґрунтоване прийняття рішень щодо зовнішнього контролю і самооцінювання власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проектування та виготовлення виробів; уміння налаштовуватись на співпрацю, співробітництво та співтворчість навчання для вдосконалення трудової діяльності у стандартних ситуаціях; здатність до визначення проблем у використанні результатів самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.
Високий	Готовність учнів до об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; здатність до самооцінювання та зовнішнього контролю власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проектування та виготовлення виробів; налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість; уміння використовувати результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості для вдосконалення трудової діяльності в нових ситуаціях.

методик. Це сприяло отриманню у третьому розділі дисертації об'єктивних експериментальних даних щодо рівнів сформованості культурної компетентності учнів.

Діагностування сформованості культурної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм було здійснено шляхом вивчення: 1) інтересу та потреби учнів у пізнанні надбань вітчизняної та світової культури за Анкетною інтересів [8, с. 89–90] (див. додаток Ж); 2) спрямованість на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності за проєктивно-тестовою методикою «Я та інші» на основі методики В. Шахрай [239, с. 474–476] (див додаток З); 3) культурно-ціннісних орієнтацій сучасної молоді за опитувальником Ш. Шварца [264] (див. додаток И).

Оцінювання рівнів культурної компетентності учнів за пізнавально-особистісним критерієм здійснено під час анкетування учнів «Культурна компетентність учнів», розробленого на засадах рекомендацій Н. Паніної [170, с. 51–82] (див. додаток Е) та в ході опитування із вивчення пізнавальної активності учнів [171, с. 70–82] (див. додаток К).

Рівень сформованості культурної компетентності за діяльнісно-творчим критерієм оцінювався за методикою визначення здібностей та нахилів учнів І. Волкова (див. додаток Л) та проєктивною методикою, що містить описи гіпотетично уявних чи реальних ситуацій, в які ставились учні під час аналізу фотографій чи репродукцій картин. Учні відповідали на питання: «Які емоції та почуття викликає сюжет картини?», «Які дії відбуваються на картині?», «Які висловлювання можуть здійснювати зображені на ній персонажі?» та ін. Розуміння та реагування на дії інших людей, здатність висловлювати свої емоції та почуття, розвиток в собі лексично-інтонаційного мовлення сприяли виявам культурної компетентності засобами акторської майстерності особистості учнів.

Вимірювання рівнів прояву культурної компетентності учнів за почуттєво-рефлексивним критерієм здійснювалося шляхом вивчення

сформованості в учнів готовності до самоосвіти та саморозвитку в проєктно-технологічній діяльності в трудовому навчанні (див. додаток М).

Для об'єктивної діагностики сформованості культурної компетентності нами використовувалися методи опитування, бесіди, спостереження, тестування, експертного оцінювання та використання образних слів (прислів'їв) для висвітлення ставлень учнів до різних сфер культурного життя.

Метод опитування (бесіди) передбачав напівстандартизоване інтерв'ювання учнів шляхом задавання обов'язкових та уточнюючих запитань. Нестандартизовані (вільні) інтерв'ю були наближені до природних умов спілкування, коли зміст та черговість постановки питань визначалися індивідуальними особливостями опитуваних. В ході опитування ми намагалися зацікавити співрозмовників темою бесіди, створювати атмосферу довіри та поваги. Під час дослідження проводилися бесіди на теми: «Які вітчизняні й світові мистецькі та культурні здобутками Вас цікавлять?»; «Як Ви ставитеся до національних культурних традицій українців, інших держав, народів і національних меншин?»; «Якими способами передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури Ви володієте?»; «Якими засобами мистецтва та культури Ви здатні виражати власні почуття, ідеї?»

Важливе місце у проведеному нами дослідженні було відведено методу спостереження – планомірному, активному, систематичному вивченню виявів показників культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання. За допомогою спостережень вивчалася культура поведінки учнів, а отримані результати доцільно підтверджували або спростовували дані, одержані шляхом опитування, анкетування та інтерв'ювання. Спостереження сприяли об'єктивності результатів дослідження шляхом отримання невербальної інформації від учнів (міміка, жести, мовлення, тембр, інтонація голосу та особливості культури мовлення). Під час проведення спостережень ми намагалися дотримуватися вимог щодо їхньої цілеспрямованості, плановірності, систематичності та активності [146, с. 77–87].

Метод анкетування значної кількості учнів сприяв уточненню суб'єктивних даних, отриманих під час педагогічних спостережень. Нами були використані в анкетах основні (прямі й непрямі) та уточнюючі, допоміжні контрольні та взаємодоповнюючі питання, що сприяло виявленню чинників суб'єктивного впливу у відповідях учнів [35]. Питання анкет здебільшого спрямовувалися на визначення вмотивованості учнів на оволодіння культурною компетентністю в процесі трудового навчання та визначення рівнів її сформованості на різних етапах дослідно-експериментальної роботи.

Метод тестування став дієвим засобом вивчення сформованості культурної компетентності учнів у трудовому навчанні. З допомогою прямих та проєктивних тестових питань і графічних зображень нами отримувалася об'єктивна інформація про однозначність розуміння учнями ознак культурної компетентності та визначалися прояви значущих для успішного трудового навчання особистісно-культурних якостей [215, с. 30].

Виходячи з того, що одноосібне оцінювання культурної компетентності учнів не завжди може бути об'єктивним, нами у проведенні дослідження було застосовано метод експертного оцінювання. Для експертів (учителі, батьки та ін.) було розроблено опитувальник «Оцінювання рівня культурної компетентності учнів» (див. додаток Н).

Під час проведення дослідження використовувалися прислів'я (образні слова), якими визначається ставлення людини до різних сфер культурного життя [221]. Формулювання запитань у вигляді прислів'їв зацікавлює учнів навчально-трудовою діяльністю. Учні обирали з двох протилежних за змістом прислів'їв ті, з якими вони найбільш погоджуються (див. додаток П). За обраними ними прислів'ями ми визначали ставлення учнів до таких культурних цінностей як працьовитість, справедливість, чесність, освіченість та ін.

Ефективність формування в учнів культурної компетентності забезпечується виконанням вчителем трудового навчання ролі помічника та

організатора проєктно-технологічної діяльності учнів, який здійснює систематичне діагностування та оцінювання рівнів сформованості компетентності цього виду.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розкрито різноманітність науково-педагогічних підходів до визначення сутності ключових понять дослідження «культура», «компетентність», «культурна компетентність», «формування» та понятійного конструкту «формування культурної компетентності».

Визначено, що категорія «культура» служить для позначення особливостей людської свідомості та поведінки людини у різних сферах суспільного життя, якими визначаються історичні досягнення розвитку суспільства, його духовне життя та регулюються соціальна поведінка і діяльність особистості, що є носієм та ретранслятором культурних цінностей.

Аналіз педагогічних теорій та компетентнісного підходу в освіті дав змогу розглянути поняття «компетентність» як коло питань, на яких добре розуміється людина, володіння, міра опанування певними компетенціями, якими обумовлюється темпи і рівень розвитку компетентності. Встановлено, що компетентнісний підхід у навчанні має результатом формування у здобувачів освіти предметних, базових та ключових компетентностей, які проявляються під час застосування набутих ними знань та вмінь у різних життєвих ситуаціях.

Категорія «культурна компетентність», у контексті трудового навчання, нами визначена як здатність особистості до творчої реалізації в трудовій діяльності сукупності її показників – ключових культурних компетенцій: культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культура роботи з

інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтв.

Поняття «формування особистості» ми визначаємо як набуття стійких особистісних якостей, становлення психічних процесів, досвіду щодо досягнень людства під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників (освітнє середовище, соціальне і природне оточення), яке може відбуватися стихійно або у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах.

Результатом аналізу психолого-педагогічних підходів та теорій стало визначення нами понятійного конструкту «формування культурної компетентності особистості» як набуття здобувачами освіти надпредметних стійких особистісних якостей, ставлень, почуттів, ціннісних орієнтацій та досвіду творчої реалізації в трудовій діяльності ключових культурних компетенцій (культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культура роботи з інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтв) на засадах комплексу принципів, методологічних підходів та під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах.

Формування в учнів стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними та світовими культурними і мистецькими здобутками, здатності до розуміння та поцінування способів творчого вираження й передачі ідей засобами різновидів мистецтв, прагнень щодо вираження власних почуттів культурно-мистецькими засобами суттєво впливає на зміст сучасної технологічної освітньої галузі, призводить до усвідомлення пріоритету формування в учнів ключових компетентностей засобами театральної педагогіки для розвитку сфер інтелекту та людських почуттів у трудовому навчанні, що обумовлює актуальність визначення сутності поняття театральна педагогіка як галузі педагогічних знань з акторської творчості, спрямованої на розвиток у особистості образної уяви, волі, уваги, емоційної пам'яті, здатності до

художнього й вільного сприйняття довкілля (культурних цінностей, людей, природи, традицій та ін.), навчання мимовільним, підсвідомим процесам творчості людини, повазі думок інших людей, фантазуванню, уявленню, спілкуванню та вихованню терпимості до різних точок зору засобами впливу на особистість: мовлення, голос, пластика, жести, міміка та загальна пантоміміка.

Доведено, що сучасна педагогічна наука приділяє суттєву увагу дослідженням театральної творчості дітей задля їхнього культурного становлення на засадах гуманістичного ставлення суспільства до людини. Використання шкільної театральної самодіяльності, як активної форми театральної педагогіки, розглядається нами як важливий напрям гуманістично орієнтованої педагогіки становлення особистості. Усвідомлення можливості театральних засобів у формуванні культурної компетентності особистості учнів актуалізує питання організаційно-методичних засад театральної самодіяльності учнів ЗЗСО.

Визначено, що елементи театралізації, завдяки зацікавленню учнів творчою пошуковою активністю, змінюють спрямованість трудового навчання зі змістової на діяльнісно-процесуальну його складову, розвиваючи особистісний потенціал учнів для оптимального вибору способів діяльності в ситуаціях їхнього подальшого життя.

Аналіз існуючих психолого-педагогічних поглядів та підходів дав змогу визначити формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки як процес та результат кількісно-якісних змін особистості, якими визначається успішність опанування предметних проєктно-технологічних компетентностей шляхом проведення доступних для учнів акторських тренінгових вправ із формування умінь психологічно-емоційного впливу, творчої активності та стимулювання позитивних обраних почуттів.

Для визначення стану сформованості в учнів культурної компетентності в ході дослідження були вирішені завдання з обґрунтування критеріїв та

показників її сформованості, підібрані для цього методи дослідження та встановлені рівні сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання.

Сформованість компонентів культурної компетентності особистості запропоновано вимірювати за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями.

Серед показників сформованості культурної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм виділені позитивна зацікавленість та потреби учнів у пізнанні надбань вітчизняної та світової культури; розуміння важливості прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності; стійкість мотивації щодо усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури. За пізнавально-особистісним критерієм – культура індивідуального мислення та пізнання учнями вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків; усвідомлення та обізнаність у складових компетенціях культурної компетентності за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення в житті людини; стійкість та міцність знань щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури. До показників діялісно-творчого критерію віднесено уміння та навички учнів з використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; здатність учнів до використання мистецьких творів у проєктно-технологічній діяльності; досвід діяльності з оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації та гнучкості в реалізації власних акторських ролей та дій. Серед показників почуттєво-рефлексивного критерію визначені: готовність учнів до об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; самооцінювання та зовнішній контроль власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному

спілкуванні, взаємодії та комунікації; налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість; уміння використовувати результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.

Обґрунтовані критерії та показники стали основою для визначення рівнів сформованості культурної компетентності особистості: початкового (є тим пороговим значенням її сформованості, що визначає мінімально-необхідні вимоги навчальних досягнень учнів за Державним освітнім стандартом базової середньої освіти (2020)), середнього, достатнього та високого (розглядаються як опорні (референтні) показники, за якими описуються вимоги до очікуваних результатів щодо сформованості культурної компетентності).

Серед методів діагностування сформованості культурної компетентності виділені: опитування, бесіда, спостереження, тестування, експертне оцінювання та використання образних слів (прислів'їв) для висвітлення ставлень учнів до різних сфер культурного життя.

Встановлено недостатньо дієве використання елементів театральної педагогіки у формуванні в учнів культурної компетентності, що потребує активізації щодо їхнього введення в систему предметного трудового навчання ЗЗСО.

Матеріали першого розділу відображені в публікаціях автора [86], [87], [88], [89], [97], [98].

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5–9 КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ТРУДОВОМУ НАВЧАННІ

У розділі здійснено аналіз педагогічних умов формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні, розроблено методику формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, визначені шляхи мотивації розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

2.1. Педагогічні умови формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні

Результативність та ефективність формування в учнів культурної компетентності визначається певними педагогічними умовами. Термін «умова» визначається «Новим словником української мови» як: необхідні обставини, що сприяють чомусь або уможливають здійснення, утворення чи створення чого-небудь; правила, що встановлені або існують у певній сфері життєдіяльності та сприяють нормальній роботі чого-небудь; вимоги або правила, виконання яких сприяє будь-чому [161, с. 632–633].

Відносно терміну «педагогічні умови», то ними науковці визначають як: правила, обставини вироблені та створені внаслідок цілеспрямованої педагогічної діяльності [119]; сукупність об'єктивних можливостей щодо успішного розв'язання педагогічних завдань [3]; можливості змісту, організаційних форм, методів і засобів для досягнення цілей педагогічного процесу [22]. Успішність досягнення мети виховання і навчання обумовлюється також впливом внутрішніх та зовнішніх чинників [166, с. 12].

Поняття педагогічні умови нами розглядається у взаємозв'язку з цілями, змістом, організаційними формами, методами та засобами формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки на уроках

трудового навчання. Це дає змогу виділити сукупність можливостей внутрішніх та зовнішніх чинників у вигляді ряду обставин успішної реалізації цього педагогічного процесу.

Зважаючи на наведені вище твердження, під педагогічними умовами формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання ми визначаємо створення обставин, якими забезпечується висока ефективність формування в учнів цієї ключової компетентності шляхом використання комплексу методик та технологій театральної педагогіки.

Виходячи з аналізу психолого-педагогічних праць та напрацювань із використання елементів театральної педагогіки в діяльності ЗЗСО нами були визначені ряд педагогічних умов формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання.

1. *Формування театральної-педагогічної культури вчителів трудового навчання.* Однією з визначальних складових цієї педагогічної умови є усвідомлення вчителями важливості використання змісту, методів, форм організації та засобів театралізації в предметному трудовому навчанні учнів, у їхньому культурно-естетичному, моральному вихованні, формуванні стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками. Елементи театралізації та драматизації, як ефективні засоби передачі власних ідей та почуттів, творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури, мають важливе значення в трудовому навчанні учнів.

Поруч із техніко-технологічним наповненням процесу трудового навчання, методи театральної педагогіки є, з одного боку, важливою альтернативою цим засобами, а з іншого – виступають їхнім культурно-мистецьким доповненням у процесі трудового виховання. Театралізація виступає запобіжником перетворення людини в алгоритмізований елемент технологізованого життя суспільства, сприяє її наближенню до своєї природної сутності. Впровадження театралізації, властивої для здорової в

соціокультурному плані людини, доповнення нею проєктно-технологічної діяльності учнів, сприяє профілактиці та попередженню появи різноманітних соціально-психологічних проблем техногенного суспільства.

Розглядаючи освітній простір ЗЗСО як театр, в якому кожен учасник освітнього процесу грає різні ролі, маємо констатувати втрату сучасною ланкою базової середньої освіти учнів 5–9 класів дієвого джерела формування їхньої соціокультурної позиції – дитячої гри, в якій відбувається опанування мистецтвом приймати позицію інших, бачити світ очима інших людей та створюються сприятливі умови для подолання власного егоїзму (Бех, 2012). Нажаль потенціал гри сьогодні не знаходить належного місця в практиці сучасного предметного шкільного навчання, що обумовлене недостатнім усвідомленням вчителями її цінності та низьким рівнем їхньої творчо-педагогічної активності [239, с. 260].

Актуалізація навчально-виховних можливостей театральної педагогіки сприяє впровадженню інноваційних методик у трудове навчання. Реалізація засобами акторського мистецтва художньо-естетичної, зацікавлюючої, активізаційної, пізнавальної, терапевтичної та культурно-комунікативної функцій сприяє розробці та впровадженню вчителями трудового навчання освітніх інновацій.

Застосування на уроках театралізацій та драматизацій має суттєве значення для адаптації учнів 5–6 класів до умов предметного навчання після початкової школи. Перехід учнів на етап здобуття базової середньої освіти характеризується прискоренням обсягів та темпу освітньої діяльності, підвищує психоемоційне напруження внаслідок швидкозмінності та різноманіття навчальних предметів й стилів навчально-виховної діяльності вчителів, які їх викладають. Зняттю надмірного навантаження на адапційну систему організму учнів сприяє їхнє введення до цікавого світу театального мистецтва, яким стимулюються потреби в гармонії та красі.

Ми відстоюємо позицію формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання, що забезпечує

розв'язання завдань, задекларованих Державним стандартом базової середньої освіти [56], серед яких розвиток: стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками; поважного ставлення до національних культурних традицій українців, інших держав, народів і національних меншин; здатності до поцінування й розуміння способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури; прагнень до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури.

Ми погоджуємося з думкою І. Безгіна, О. Семашко, В. Ковтуненко [12] щодо доцільності зацікавлення учнів заняттями з театралізованої комунікації використанням відомих для них сучасних мультимедійних та відео-технічних засобів. Це сприятиме демонстрації учням шляхів вирішення культурно-особистісних проблем, навчанняю програванню різних моделей власного життя.

Системне використання засобів акторського мистецтва на уроках забезпечує становлення культури театральної педагогіки вчителя трудового навчання, охоплюючи такі сфери освітньої діяльності як предметно-навчальну, виховну та позаурочну. Це уможлиблюється включенням до навчальних планів підвищення кваліфікації вчителів варіативних дисциплін за вибором із використання елементів театральної (мистецької) педагогіки в освітньому процесі.

Утвердженню суб'єкт-суб'єктної дидактичної взаємодії між учителем і учнями сприяє організація трудового навчання на засадах шкільної театральної педагогіки, заснованої на принципах добровільності, зацікавленості, творчого партнерства, взаємопідтримки та взаємоповаги, що сприятиме реалізації ідей В. Сухомлинського [209] щодо руху вітчизняної шкільної освіти в бік всебічного розвитку, гуманізму, створення «школи радості».

Впровадження в освітню діяльність суб'єкт-суб'єктної взаємодії учителя та учнів обумовлена, за американським етнографом М. Мід [231,

с. 247–248], становленням сучасного розвинутого постіндустріального суспільства префігуративного типу, в якому не лише молодь навчається у старшого покоління, не тільки моделюється поведінка однолітків, а й старше покоління вчиться у молоді. В умовах сучасної освітньої трансформації, за концепцією Нової української школи [160], вчитель не повинен сприймати учнів як об'єкти педагогічних впливів. Натомість формування культурної компетентності вимагає встановлення між ними рівноправних, партнерських взаємин, активного діалогу, під час якого педагоги і учні встановлюють взаємодію на засадах так званої «договірної реальності» [269, с. 130].

Глибоко гуманні, вільні, людиноцентровані тенденції сучасного суспільного розвитку та теоретичні засади театральної педагогіки обумовлюють необхідність упровадження суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя та учня. Завдяки театральній педагогіці вчитель опановує здатністю до зміни рольових позицій в освітній діяльності: від транслятора знань до набуття статусу модератора, фасилітатора та тьютора [239, с. 262].

Завдання опанування педагогами елементами театральної педагогіки ще на початку ХХ століття та на його прикінці ставилися в Полтавському державному педагогічному інституті імені В. Г. Короленка, де елементи акторського мистецтва стали складовою змісту програми підготовки майбутніх учителів. Питанням використання елементів театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності майбутніх учителів присвячені науково-методичні праці сучасних вітчизняних дослідників (В. Абрамян, Л. Дубина, О. Зоря, Р. Короткова, Л. Лимаренко, С. Соломаха, А. Цина, І. Шах, В. Шахрай), якими переконливо доведено, що оволодіння складовими акторського мистецтва сприяє самореалізації та розвитку педагогічних працівників, робить ефективнішою їхню взаємодію з учасниками освітнього процесу.

До змісту театральної педагогічної підготовки учителя В. Шахрай відносить розуміння режисури освітнього процесу в гармонії комплексу складових театральної педагогіки, опанування навичками акторського

мистецтва, робота над засобами самовираження, здатністю до імпровізації, ігрової компетенції з ціннісного ставлення до гри як основи онтологічного буття людини. Саме в грі відбувається розкриття, творчий розвиток та життєва сутність особистості людини, здійснюється контроль та саморегуляція за її ігровими діями.

Ефективному впровадженню елементів театралізації в навчально-виховний процес предметного трудового навчання сприяє опанування вчителями основами театральної педагогіки, представленими у творчих надбаннях відомих театральних педагогів (Б. Брехт, М. Євреїнов, Л. Курбас, К. Станіславський та ін.), а також формування власних акторських нахилів та здібностей.

Створення на уроках трудового навчання атмосфери креативності та творчості потребує від учасників освітнього процесу самостійності в судженнях, володіння неординарним мисленням та здатності до прийняття оригінальних рішень. Така творча, адекватна швидкоплинним змінам сучасної дійсності поведінка забезпечуватиме адаптацію людини до існуючих реалій життя.

Вказуючи на органічність взаємозв'язку гри та творчості, Г. Лейтц та Я. Морено [239, с. 263–264] визначають пізнання людиною навколишньої дійсності та нових якостей своєї душі у творчому середовищі щирої та розкутої театральної гри, утілюючи отримані результати у продукти духовно-матеріальної творчості. Усунення з життєвого простору людини таких атрибутів театральної гри як спонтанність та імпровізаційність, за слушною думкою цих науковців, обумовлює дефіцит креативності та викликає пасивність людини, що суттєво заважає виявам її інтелектуальних та особистісних здібностей у процесі життєдіяльності.

Об'єднання вчителя і учнів атмосферою творчого трудового навчання засобами театралізації сприяє дієвому виявленню та розвитку творчих нахилів і здібностей особистості, широта та розмаїття яких виступають запорукою становлення та розвитку здорового, успішного суспільства.

2. *Технологізація використання елементів театральної педагогіки в практиці шкільного трудового навчання.* Визначаючи актуальність технологічного підходу в соціокультурній діяльності, О. Єжова [66, с. 70] до його переваг відносить обґрунтований добір цілей, методів, форм організації, засобів освітньої діяльності, здатних забезпечити її максимальну ефективність. Провідною складовою педагогічних технологій є ретельне обґрунтування кінцевого результату та окреслення особливостей його досягнення шляхом виконання сукупності чітко спланованих алгоритмізованих дій [130; 216; 229; 238 та ін.).

Технологічні аспекти використання елементів театральної педагогіки для формування в учнів культурної компетентності включають розробку та впровадження конкретних технологій театральної педагогіки. Виходячи з розуміння соціокультурних технологій та специфічних особливостей використання елементів театральної педагогіки в предметному шкільному трудовому навчанні, ми визначаємо театральну педагогіку як технологію, що обґрунтовує сукупність знань про цілі, зміст, алгоритмізовані методи, форми і засоби організації освітньої театральної-ігрової діяльності для формування в учнів культурної компетентності.

Серед складників технологій театральної педагогіки можна виділити:

- мету реалізації технологій театральної педагогіки: формування складових культурної компетентності учнів (культурних компетенцій: культури спілкування, взаємодії та комунікації; культури мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культури роботи з інформаційними джерелами та інформацією; здатності до вираження власних почуттів та ідей засобами акторського мистецтва);

- завдання, що забезпечують досягнення мети: програвання сцен-імпровізацій, драматизація подій історії розвитку техніки та технологій, інсценування, створення творчого самопочуття, діалоги зі зміною рольових позицій, переклад провідних освітніх ідей на мову театралізованих дій,

програвання етюдів для розвитку відтворюючої та творчої уяви, розуміння виразності пантоміміки, міміки як проявів невербальної поведінки;

- форми реалізацій елементів театральної педагогіки: предметно-групова (навчальний клас), створення ситуативних груп учнів для програвання театралізацій, індивідуальні драматизацій та театралізацій;

- методи театральної педагогіки: загальнопедагогічні (наслідування, заохочення, дискусія, бесіда) та театральні-педагогічні (метод фізичних дій, програвання театралізованих сцен-імпровацій, методи фізичних дій, створення творчого самопочуття, історичних паралелей, зміни рольових позицій, дієвого аналізу, інсценізації, етюдний метод, виконання стильових імпроваційних завдань-драматизацій, етюдні імпровації за творами класиків живопису та ін.;

- суб'єкти реалізації технологій театральної педагогіки: вчителі трудового навчання, учні, їхні батьки та інші учасники освітнього процесу;

- кінцевий результат: набуття здобувачами освіти надпредметних стійких особистісних якостей, ставлень, почуттів, ціннісних орієнтацій та досвіду творчої реалізації в трудовій діяльності ключових культурних компетенцій.

В розробці та реалізації технологій театральної педагогіки науковці виділяють чотири етапи:

- діагностичний, із обґрунтування соціокультурних, міжособистісних, групових проблем та духовно-естетичних потреб здобувачів освіти;

- організаційно-методичний, щодо розробки та вибору конкретних технологій театральної педагогіки, обґрунтовуючи їхню мету, зміст, особливості реалізації (методи, форми організації та засоби);

- впроваджувальний, із реалізації технологій театральної педагогіки в культурно-освітню практику діяльності закладів освіти;

- результативний, щодо підсумкового оцінювання ефективності впровадження технологій театральної педагогіки, здійснення їхнього коригування [239, с. 265].

Технології театральної педагогіки реалізуються в ході проєктно-технологічної діяльності учнів на уроках трудового навчання, визначаючи формування культурної компетентності та соціокультурне становлення особистості. Вони інтегрують у собі складові мистецького та техніко-технологічного проєктування, сприяють активному опануванню різними сторонами соціокультурного життя суспільства засобами акторського мистецтва у суб'єкт-суб'єктній взаємодії учнів та вчителя трудового навчання.

3. Співпраця учнів та вчителів трудового навчання з іншими учасниками позакласної, позаурочної та позашкільної освітньої діяльності. Результативність та ефективність використання на уроках трудового навчання елементів театральної педагогіки обумовлена взаємодією інших складових освітньої діяльності (позаурочних, позакласних та позашкільних) та батьків учнів. Така співпраця може полягати у виявленні культурно-освітніх проблем сучасної учнівської молоді, в матеріальному та технічному забезпеченні учнівських театралізацій, залученні учнівської молоді до різних культурно-мистецьких подій та просуспільної діяльності.

Така співпраця включає вихід використання елементів театральної педагогіки за межі предметного трудового навчання в ширший культурний простір шляхів використання набутих учнями знань, умінь і навичок з театралізацій у соціокультурній практиці для вирішення культурно-просвітницьких завдань. Створені під час уроків трудового навчання театралізовані інсценування демонструються учням школи, батькам, для вихованців закладів позашкільної освіти. Таке впровадження ідей соціокультурної спрямованості освіти та громадської активності ЗЗСО сприятиме успішній реалізації потенціалу театральної педагогіки і акторського мистецтва для формування в учнів культурної компетентності. Дослідники діяльності громадської активності сучасних шкіл (М. Бабкіна [9], І. Голіна, Л. Кияшко [42], С. Королюк [59]) вважають таку модель оптимальною для вирішення проблеми формування культурної компетентності учнівської молоді.

Громадянська активність ЗЗСО орієнтована на ідеали та цінності культури та демократії, дієво наближає освітню діяльність до реального життя її здобувачів, спирається на соціокультурний потенціал різних громадянських практик, використовуючи в просвітницькій та виховній діяльності механізми партнерства та добротності. Громадсько-активна освіта забезпечує індивідуальний особистісний розвиток кожного учня засобами діяльності у оточуючому соціокультурному просторі. Оволодіння предметним та ключовими компетентностями з орієнтації в культурі, у контексті соціокультурного простору людської взаємодії, набуває морального змісту та особистісного смислу [150].

Громадсько активна школа розглядає освітню діяльність учнів як складову її повноцінного життя, вона є відкритою для виявів культурного ставлення молоді до навколишнього соціального оточення, підтримує соціокультурну активність учнів, надає процесу навчання та виховання в школі діяльнісної спрямованості. В межах діяльності громадсько активних шкіл створюються сприятливі умови для реалізації учнівських соціокультурних проєктів, у тому числі й таких, що базуються на методах театральної педагогіки, покращуючи становлення культурної компетентності учнів. У цьому сенсі доцільним є висвітлення в театральних інсценізаціях учнів актуальних проблем місцевих громад, що сприятиме активізації їхнього життя.

4. *Використання перевірених практикою концептуальних засад розвитку особистості в процесі формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки.* Особистісна спрямованість формування культурної компетентності визначається системою ідей, принципів, що пояснюють та прогнозують у часі становлення та зміни особистості учня. Така система пояснюючо-прогнозуючих ідей, принципів та побудов розглядається науковцями як теоретичні концепції [231, с.100]. Прийняття та довіра до існуючих концепцій розвитку особистості

визначаються результатами спостережень за практикою шкільної освіти та їхньою відповідністю поясненням та прогнозам, які обґрунтовуються цими теоретичними концепціями. Стабільні ознаки концептуальних засад формування культурної компетентності учнів як особистостей, визначаються структурними концепціями у вигляді гіпотетично-стабільних характеристик теоретичних концепцій становлення розвитку особистості в освітньому процесі ЗЗСО:

- концепції мотивації учнів до формування культурної компетентності визначають динамічно-змінювані особливості спрямованості особистості на досягнення значущих культурно-освітніх завдань;

- концепції розвитку складових культурної компетентності особистості пояснюють та прогнозують особливості реалізації структурно-процесуальних засад її поетапного формування в учнів засобами особистісно орієнтованої взаємодії учасників освітнього процесу, становлення Я-концепції учнів та обумовленості цих процесів зовнішніми (соціокультурними) та внутрішніми (біологічними) чинниками;

- концептуальні засади особистісної зрілості обґрунтовують складові успішності формування культурної компетентності учнів: здатність до продуктивної освітньої діяльності та підтримання позитивних міжособистісних стосунків (З. Фрейд [108, с. 229]); готовність до задоволення життєвих вимог (А. Bandura [249]), ефективне сприйняття реальності, прийняття самих себе та інших людей, задоволення особистих культурних потреб (А. Маслоу [143]);

- концепції вивчення та пояснення відхилень та криз від ефективного формування культурної компетентності особистості учня;

- концептуальні засади коригування відхилень від ефективного формування культурної компетентності для покращення та досягнення змін особистісно-культурної адаптації.

Актуальність концептуального дослідження обумовлена потребою в поясненні та прогнозуванні, за допомогою існуючих та перевірених

психолого-педагогічною практикою структурних концепцій розвитку особистості, особливостей використання засобів театральної педагогіки у трудовому навчанні учнів. Академіком І. Зязюном [79, с. 5] було сформульовано педагогічний закон рушійних сил розвитку особистості: формування різновидів досвіду людини є прямо пропорційним виявам чуттєвості та чуйності особистості в ситуаціях їхнього засвоєння та передачі. На генерованих засобами акторського мистецтва позитивних почуттях технології театральної педагогіки ефективно формують різновиди стереотипів практичних дій та поведінки, психофізіологічні установки, яким визначаються пізнавальні інтереси учнів.

Новизна розробленого нами концептуального підходу до формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки включає пояснення та прогнозування цього процесу обґрунтуванням та інтеграцією дієвих підходів та принципів перевірених часом та психолого-педагогічною практикою структурних концепцій розвитку особистості.

Вивчення структурних концепцій розвитку особистості з точки зору їхньої ефективності для пояснення та прогнозування особливостей формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки, у тому числі й на уроках трудового навчання, сприяло визначенню ряду ефективних концептуальних підходів реалізації цього процесу.

1. У педагогічній спадщині А. Макаренка були розроблені та ефективно впроваджені ряд принципів педагогічних впливів, які за змістом і шляхами реалізації є близькими до основ театральної педагогіки К. Станіславського [207] та Л. Курбаса [121]. Обов'язкове залучення всіх без винятку вихованців до організації та участі у виставах було одним із важливих елементів освітньої системи виданого педагога [137]. Серед таких принципів нами виділені «система перспективних ліній», «закон руху колективу», «принцип паралельної дії» [136]. Від педагогічних дій в умовах театру, використання подібних дій на уроках трудового навчання вигідно відрізняється постійністю складу учнівського класу. Тому, за «законом руху колективу» в формуванні

культурної компетентності, вчителю трудового навчання доцільно використовувати неперервність руху до вдосконалення та силу колективу учнів. В організації під час уроків трудового навчання інсценізацій, за «принципом паралельної дії», вчитель має приховувати свою педагогічну позицію, а основний вплив на формування культури особистості учнів повинен здійснюватися через задіяний у театральній творчості колектив учнів та його актив. Підготовка театральних постановок під час позаурочної роботи з трудового навчання, за «системою перспективних ліній», передбачає спільне обговорення та посильну акторську участь усіх учнів в інсценізації, сприяє їхньому зближенню, викликає позитивні емоційні переживання «завтрашньої радості» в очікуванні подальшого здійснення постановки на уроці.

2. Створення творчої атмосфери в колективі учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки є дієвою передумовою досягнення учнями творчого самопочуття. Втілення цієї концепції в системі театральної педагогіки К. Станіславського розкриває перед учителем засоби свідомого опанування мимовільним та підсвідомим творчим процесом, сприяє не тільки розвитку акторських якостей, а й взагалі творчості людини [207]. Закони творчості та принципи театральної дії спираються, за концепцією розвитку творчих здібностей особистості К. Станіславського, на об'єктивні психофізіологічні закономірності впливу на почуття людини здійснюваних нею акторських дій на сцені. Такий особистісний вплив театралізацій сприяє розкриттю в соціокультурному оточенні неповторних індивідуальних якостей кожного окремого учня.

3. Прийоми театралізації та драматизації англійські педагоги А. Мейлі та А. Дафф визначають як дієві способи використання індивідуальних особистісних якостей учнів у діяльності з оволодіння навчальним матеріалом [258]. Акторські техніки визначаються здібностями людини до самовираження, імітації себе мовою жестів, міміки, сприяють найкращому застосуванню в процесі навчання властивостей пам'яті учнів, знань, сили уяви та накопиченого ними життєвого досвіду. Підвищенню інтересу учнів до

предметного трудового навчання сприяє особлива атмосфера емоційної взаємодії, яка створюється під час акторської гри в театралізаціях.

4. Навчання учнів оволодінню руховою культурою, прийомами внутрішнього бачення образів, комбінаціями імпрровізаційних можливостей спілкування у взаємодії забезпечується, за діяльнісно-вчинковою теорією особистості Г. Костюка [114], В. Роменця [183], психолого-педагогічними тренінгами з опанування технікою переведення обраних моделей спілкування з внутрішнього діяльнісного плану у зовнішній план. Використання цієї теорії сприяє опануванню учнями складовими акторського мистецтва з програвання рольових образів як засобами набуття здатності логічної побудови та передавання моделей спілкування. Оволодіння учнями створеними суспільством культурними цінностями, діяльністю з їхнього примноження обумовлюється сформованістю культурної компетентності. Структура особистості, за Г. Костюком [114], визначається описом її якостей відповідно до діяльності, в якій вони набувають форми мотиваційно-змістової та процесуальної складових характеристик цієї діяльності. В структурі діяльності В. Роменцем [183, с. 33–34] виділяються її складові – вчинки, які складаються з мотивації, ситуацій, дій, що визначають способи існування особистості. На відміну від традиційної теорії навчання та виховання, використання в предметному трудовому навчанні психолого-педагогічних тренінгів, пов'язаних із театральним акторським мистецтвом, виступає дієвим засобом групової та індивідуальної культурно-просвітницької терапії, яка емоційними засобами спонукає учнів до програвання різних життєвих ролей, виконуючи позитивно-адаптивні функції в міжособистісних взаєминах.

5. Осмислення вимог суспільства та індивідуальний внесок у формування культурної компетентності особистості визначаються, за поведінковою теорією особистості (В. Skinner [261; 262; 263]), наслідками соціальних впливів та рівнем власної особистісної активності учнів. Мотивація формування культурної компетентності, за цією теорією, визначається не тільки внутрішніми емоційними станами учнів, а й їхньою

взаємодією з освітнім простором освітнього закладу. Оперантне наuczіння в оточуючому учня зовнішньому освітньому просторі виступає джерелом опанування просуспільними культурними компетенціями як особистісними новоутвореннями. Культурну компетентність учнів ми розглядаємо як продукт предметного трудового навчання, а її складові виступають як соціокультурні навички та узагальнені поведінкові рефлексії. Як рушій формування культурної компетентності, оперантне наuczіння визначається, за Б. Скіннером [262], подіями стимулюючого підкріплення, які відбуваються за постійно-варіативними часовими інтервалами. Найкращим методом формування бажаної поведінки поведінковою теорією особистості визначається позитивне підкріплення, що не має стимулів, неприємних для особистості учня. Розроблені поведінковою теорією особистості тренінги оперантного наuczіння мають багато спільних рис із механізмами та прийомами театральних тренінгів К. Станіславського.

Отже, провідними педагогічними умовами формування культурної компетентності учнів 5-9 класів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні нами визначені такі: формування театральної педагогічної культури вчителів трудового навчання; технологізація використання елементів театральної педагогіки в практиці шкільного трудового навчання; співпраця учнів та вчителів трудового навчання з іншими учасниками позакласної, позаурочної та позашкільної освітньої діяльності; використання перевірених практикою концептуальних засад розвитку особистості в процесі формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки.

Впровадження обґрунтованих нами педагогічних умов формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки сприятиме вдосконаленню культурно-виховної діяльності сучасних ЗЗСО.

2.2. Методика формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки

Однією з провідних складових системи базової середньої освіти Концепцією Нової української школи [160] та Державним стандартом базової середньої освіти [56] проголошено вимоги до обов'язкових результатів навчання на засадах компетентнісного підходу. Однією з цілей базової середньої освіти, за зазначеним Держстандартом, задекларовано формування в учнів поваги до культурних цінностей народу України, його традицій та історико-культурних надбань. Визначення нами процесу формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки як предмету дослідження обумовлює необхідність розробки методики формування у дітей підліткового віку інтересу до оволодіння українськими та світовими культурно-мистецькими здобутками, поважного ставлення до вітчизняних культурних традицій та традицій інших народів і держав, готовності до розуміння, поцінування та творчого самовираження, прагнень передачі ідей культури, власних ідей та почуттів засобами різновидів мистецтв.

До складу сучасної базової середньої освіти потрібно включати методичну систему формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, яка визначається її функціональною структурою та спрямована на досягнення її мети. Така методична система спрямовує предметне трудове навчання в школі на впорядкування сукупності взаємопов'язаних цілей, організаційних форм, методів та засобів навчання, забезпечує корекцію процесу трудового навчання та отримання очікуваних освітніх результатів.

Мета технологічної освітньої галузі виступає системоутворюючим фактором методики формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Її зміст нами обґрунтовано в підрозділі 1.1. Під методикою формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної

педагогіки нами розуміється сукупність взаємопов'язаних та систематизованих цілей, методологічних та концептуальних підходів, змісту, процесуальних компонентів (етапів, форм організації, методів трудового навчання засобами театральної педагогіки) та діагностичних складових (критерії, показники оцінювання, методи психолого-педагогічної діагностики та рівні сформованості), спрямовані на формування культурної компетентності учнів на якісних рівнях навчальних досягнень (середньому, достатньому та високому).

Результуючим особистісним новоутворенням учнів 5–9 класів, за результатами впровадження цієї методики, є сформованість культурної компетентності. Пояснення та прогнозування компонентного складу та послідовності розгортання цього процесу забезпечується структурно-функціональним схематичним представленням опису методики формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, побудовою її образу, складові якої забезпечують прагнення учасників освітнього процесу до досягнення очікуваних результатів із формування культурної компетентності.

На рисунку 2.1 представлено структурно-функціональну схему розробленої та обґрунтованої нами методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки у єдності її компонентного складу: концептуально-цільового, змістово-процесуального та результативно-оцінного блоків.

Склад концептуально-цільового блоку методики включає вихідні засади формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки: мета, методологічні та концептуальні підходи й принципи. Метою функціонування моделі визначено формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки.

Складники культурної компетентності учнів були розглянуті в підрозділі 1.1: культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких

Рис. 2.1. Структурно-функціональна схема методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки

здобутків; культура роботи з інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтв.

Концептуально-цільовий блок структурно-функціональної схеми методики визначає методологічні підходи до формування культурної компетентності учнів, у першу чергу, на основі компетентнісного підходу. В підрозділі 1.1 нами визначені ряд методологічних підходів до обґрунтування методики формування культурної компетентності учнів:

1. Компетентнісний та нормативний підходи сприяють обґрунтуванню основних напрямів формування культурної компетентності, визначенню її місця серед інших ключових компетентностей та здійсненню конкретизації її змісту в конкретній ситуації предметного трудового навчання в ЗЗСО.

2. Особистісно орієнтований підхід відбиває об'єктивний зв'язок учнів та культури, сприяє їхньому розвитку та внесенню до змісту культури нових здобутків, стаючи суб'єктами культури.

3. Культурологічний підхід визначає процес формування культурної компетентності від особистості учня до культурних цінностей, індивідуальність опанування ними з урахуванням нахилів, здібностей та особистісних потреб кожного учня.

4. Технологічний підхід забезпечує організаційну послідовність формування в учнів культурної компетентності.

5. Діяльнісний підхід визначає спрямованість процесу трудового навчання на розвиток культурної компетентності особистості, застосування її в практиці проектно-технологічної діяльності учнів, сприяє їхній успішній адаптації в соціокультурному оточенні, професійну орієнтацію, розвиток здібностей до самоосвіти як колективної діяльності.

Однією з провідних методологічних засад обґрунтування шляхів формування культурної компетентності учнів є застосування перевірених психолого-педагогічною практикою ефективних концепцій розвитку особистості засобами театральної педагогіки: розроблені А. Макаренком принципи педагогічних впливів («система перспективних ліній», «закон руху

колективу», «принцип паралельної дії»); концепція К. Станіславського зі створення творчого самопочуття для розвитку творчих здібностей особистості; використання індивідуальних особливостей учнів в оволодінні навчальним матеріалом за А. Мейлі та А. Даффом; оволодіння руховою культурою, прийомами внутрішнього бачення образів, комбінаціями імпровізаційних можливостей спілкування у взаємодії за діяльнісно-вчинковою теорією особистості Г. Костюка, В. Роменця; концепція оперантного навчання, за Б. Скіннером, подіями стимулюючого підкріплення в оточуючому учнів зовнішньому освітньому просторі.

Проектування методики формування культурної компетентності здійснено нами з використанням комплексу принципів (динамічності, цілісності, безперервності, циклічності, інформативності, результативності та послідовності, добровільності, зацікавленості, творчого партнерства, взаємопідтримки та взаємоповаги), застосування яких сприяє її формуванню як цілісної особистісної якості, обґрунтуванню доцільних педагогічних технологій розвитку культурної особистості.

Змістовий складник змістово-процесуального блоку структурно-функціональної схеми методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки визначає зміст формування складових культурної компетентності за обґрунтованими в підрозділі 1.3 складовими навчальних досягнень учнів за цією компетентністю (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво рефлексивний компоненти), містить авторський змістовий навчальний модуль «Формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання» та методичні рекомендації «Методика формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання» для вчителів та студентів спеціальності 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології).

Процесуальний складник змістово-процесуального блоку включає обґрунтовані в підрозділі 2.1, за ознаками розробки та реалізації технологій театральної педагогіки в освітній діяльності, чотири етапи формування в учнів культурної компетентності:

- діагностичний, із обґрунтування соціокультурних, міжособистісних, групових проблем та духовно-естетичних потреб здобувачів освіти;
- організаційно-методичний, щодо розробки та вибору конкретних технологій театральної педагогіки, обґрунтовуючи їхню мету, зміст, особливості реалізації (методи, форми організації та засоби);
- впроваджувальний, із реалізації технологій театральної педагогіки в культурно-освітню практику діяльності закладів освіти;
- результативний, щодо підсумкового оцінювання ефективності впровадження технологій театральної педагогіки, здійснення їхнього коригування.

Для ефективного формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання нами обґрунтовані методи, організаційні форми та засоби поетапного використання театральної педагогіки. Визначаючи метод як «розуміння форми внутрішнього саморуху її змісту» [40, с. 218], ми розуміємо зміст трудового навчання в школі не тільки як його результат, а також і як метод навчально-пізнавальної діяльності учнів. Метою цього етапу дослідження стало обґрунтування придатних для наявних концепцій розвитку культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки методів, організаційних форм та засобів їхнього ефективного застосування, які б уточнювали результативність трудового навчання та співвідношення змінних у впровадженні складових формування компетентності цього виду.

Системне використання елементів театральної педагогіки, які визначаються за концептуальними підходами розвитку особистості її засобами, стало провідною стратегією опису завдань, вихідних принципів, методів та організаційних форм складових методик формування культурної

компетентності учнів на уроках трудового навчання. Засоби та методи акторського мистецтва сприяють формуванню показників культурної компетентності як ключових якостей, що забезпечують успішне опанування учнями 5–9 класів складовими проєктно-технологічної діяльності за навчальною програмою трудового навчання на рівні вимог Державного стандарту базової середньої освіти [56].

Впровадження методів театральної педагогіки для формування культурної компетентності учнів характеризується широкою варіативністю. Відповідно до вимог, створюваних учителем педагогічних ситуацій, можуть бути задіяні різні психолого-педагогічні концепції формування культурної компетентності учнів засобами акторського мистецтва. Кожен метод і засіб театральної педагогіки має особливу спрямованість на формування в учнів, визначених у підрозділі 1.1 окремих компонентів культурної компетентності, впливаючи, водночас, на формування й інших її складових. Згідно завдань дослідження, характеристику специфіки використання методів театральної педагогіки у формуванні в учнів культурної компетентності ми далі будемо здійснювати за обґрунтованими у підрозділі 2.1 концептуальними підходами розвитку особистості. Сучасна театральна педагогіка має низку методів ефективного формування культурної компетентності учнів за обґрунтованими в підрозділі 1.3 критеріями, показниками та рівнями.

Розроблена та ефективно впроваджена в педагогічній спадщині А. Макаренка концепція розвитку колективу шляхом залучення всіх вихованців до участі в театральних виставах забезпечується реалізацією принципів «системи перспективних ліній», «закона руху колективу» та «принципу паралельної дії». Використання неперервності самовдосконалення та розвитку учнів, за «законом руху колективу», передбачає урочну колективну навчально-пізнавальну діяльність із трудового навчання шляхом *програвання сценічних імпровізацій за запропонованими вчителем сюжетами, текстами та ролями*. Цим забезпечується створення умов колективної творчості, поєднуючи опанування змістом трудового навчання з

периферізацією уваги учнів «відволіканням» від програмного навчального матеріалу для більш детального та глибшого оволодіння ним засобами емоційно-образних проявів взаємовідносин в учнівському колективі, творчості кожного учня. Після задання вчителем теми та сюжету учні самостійно обговорюють ситуації та сцени для програвання, розподіляють серед учнів класу ролі, придумують образи, сміливі, гострі та смішні перевтілення. Оволодіння учнями прийомами сценічних дій під час програвання імпровізаційних сцен-театралізацій виступає дієвим засобом опосередкованої мотивації та активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, їхнього зацікавлення предметним трудовим навчанням.

Такий опосередкований вплив, за «принципом паралельної дії», через колектив та актив класу на формування культурної компетентності передбачає *обов'язкову участь усіх без винятку учнів в ігровій театралізованій, творчій діяльності*. Програвання імпровізацій педагогами колонії імені Горького і комуні імені Держинського вважалось засобом ефективного педагогічного впливу, керуючись висловом про те, що «дитина буде працювати так, як вона грає» [137]. Значущість і важливість підготовки та програвання театралізацій визначається тим, що поруч із оволодінням акторською мімікою, голосом, учні навчаються в театральних імпровізаціях бути людьми, усвідомлювати свою необхідність для інших, опановують грамотність міжлюдських стосунків. У школярів формуються такі складові культурної компетентності як благородство, чесність, товаристська, великодушність, емпатія та доброта.

Застосування в трудовому навчанні «системи перспективних ліній» передбачає *формування в учнів прагнення до наслідування трудових дій вчителя*. Їхня майстерна демонстрація на уроці, викликає в учнів позитивні емоційні переживання «завтрашньої радості» у прагненні та усвідомленні своєї здатності до опанування в найближчому майбутньому якісним та вмілим виконанням трудових прийомів та дій, так, як це вдається майстерно робити вчителю. Така модель емоційного спілкування та взаємодії вчителя із учнями, як «заплановане на майбутнє заохочення поведінки», позитивно впливає, за

A. Maley, A. Duff [258], на ефективність предметного шкільного навчання, допомагаючи усвідомленню учнями того, що опановані ними на уроках знання та вміння стануть у пригоді в майбутній життєдіяльності.

Програвання на уроках трудового навчання імпровізаційних сцен-театралізацій формує в учнів впевненість у собі, культуру акторської майстерності, вдосконалюючи її засобами пантомімічну та мімічну виразність, культуру мовлення, творчу інтуїцію та організаційні навички, готовність до адаптації в різних життєвих обставинах. Навчання учнів майстерності опанування ігровими ситуаціями, як складова методики трудового навчання та технологій, передбачає застосування певних рухових дій у ході театралізованого представлення тих чи інших персонажів, навчаючи учнів висловлюванню власних почуттів у жестах та міміці, характерних для створюваних образів із притаманними їм рисами особистості.

За концепцією особистісного підходу в галузі театральної педагогіки К. Станіславського, розкриття неповторних індивідуальних рис відбувається під впливом здійснюваних учнями сценічних акторських дій на їхні почуття [207]. *Метод фізичних дій*, як провідний метод театральної педагогіки, забезпечує становлення та розвиток пізнавальних властивостей особистості учнів. Уміла демонстрація вчителем трудових дій та прийомів привертає увагу учнів, підводячи до емоційного стану, яким виховується спочатку зацікавленість, а далі й пізнавальний інтерес до трудового навчання як шкільного навчального предмету [232, с. 96]. Педагогічний вплив умілих моторно-рухових дій учителя трудового навчання обумовлює формування прагнення учнів до опанування трудовими прийомами та операціями, продемонстрованими учителем. Це потребує від вчителя опанування руховою «біомеханікою» [121], що включає сформованість умінь із володіння своїм тілом та координації моторної поведінки.

В книзі «Робота актора над собою» К. Станіславським описані ефективні прийоми зі створення творчого самопочуття за методикою фізичних дій, які, за правильного їх застосування, рефлексивно впливають на психічні процеси

особистості, викликаючи відповідні почуття. Формування інтересу до проєктно-технологічної діяльності та стимулювання в учнів творчого самопочуття (за термінологією К. Станіславського – «манки») здійснюється, за методикою фізичних дій, шляхом оновленого бачення вчителем трудового навчання своїх педагогічних завдань збагаченням програмного навчального матеріалу спорідненими до нього, за емоційно-образними впливами, елементами театралізації.

Особливістю використання *методу історичних паралелей* є логіко-емоційне співставлення уявлень різних історичних періодів та епох суспільного розвитку. Такі порівняння забезпечують результативне опанування учнями теоретичними знаннями з трудового навчання та глибоке усвідомлення його комунікативної складової. Драматизація представлених у змісті програм із трудового навчання фактів, подій історії техніки, науки та технологій забезпечує формування в учнів досвіду позитивного спілкування з однолітками, колективної естетико-інтелектуальної співпраці, розвиток громадянської свідомості, дає змогу уникати проявів психічних, фізичних утисків, попереджує появу та знімає нервові напруження.

Вирішуючи, за принципом К. Станіславського, надзавдання, учні здійснюють відбір цікавого історичного матеріалу із життєдіяльності відомих учених, дослідників, винахідників різних країн та епох. Під керівництвом учителя трудового навчання вони розробляють режисуру самодіяльної міні-вистави, працюють над виразністю образів та методів акторської техніки. Прагнення до оволодіння увагою інших учнів, як представників глядацької аудиторії, «заряджає» юних акторів творчою уявою. Для цього вони продумують, окрім композиції міні-інсценізації, характерні для історичного періоду, що висвітлюється, атрибути, костюми, акцентують свою увагу на діалогічному й монологічному мовленні та ін.

Застосування *методу зміни рольових позицій* сприяє розвитку здатності учнів до мобільності у самовизначенні в нових ситуаціях, формуванню гнучкості мовленнєвої поведінки шляхом програвання ролей: я – сценарист, я

– режисер, я – виконавець, я – глядач, я – інший. Така моделююча різні ролі поведінка знімає, за Н. Середою [193], побоювання учнів перед помилками в діях у різних життєвих ситуаціях шляхом формування здатності «входити» в ситуацію інших людей, уявляти їхній стан та коригувати свій вплив. Виконання вправи «Діалоги» розвиває під час спілкування творче мовленнєве самопочуття, коли один із учнів, наприклад, захищає, обґрунтовує, відстоює викладені в його творчому проєкті думки, а інші учні виконують роль опонентів, критично оцінюючи або схвалюючи викладені в ньому ідеї та рішення. Подальший обмін партнерами по спілкуванню ролями сприяє усвідомленню учнями конфліктних ситуацій у сценаріях, які ними програються, отриманню досвіду гнучкого реагування та активної протидії в потенційно можливих конфліктних ситуаціях.

Використання *методу дієвого аналізу* є способом опанування, за К. Станіславським [207], навичками вольової поведінки. Застосовуючи цей метод в логічній структурі уроків трудового навчання можна ефективно формувати комунікативну культуру учнів. Перекладання провідної ідеї теми уроку на мову дій шляхом її розкриття, розв'язуючи ланцюжок проблемних ситуацій, дає змогу створювати засобами режисури емоційний фон уроку, вчасно змінюючи план дій, зважаючи на рівень працездатності учнів.

Відповідно до освітньої концепції театралізації (драматизації) педагогів із Великої Британії А. Мейлі та А. Даффа, використання складових культурної компетентності учнів як особистісних якостей, що сприяють опануванню навчальним матеріалом предметного шкільного навчання, забезпечується такими методами як вправи з розвитку відтворюючої та творчої уяви, розуміння виразності міміки та пантоміміки, невербальної поведінки, складання сценаріїв та програвання театралізацій і драматизацій [258]. Творче вивчення та дослідження тілом та розумом певних життєвих дій, подій та людських вчинків у заданих виставою ситуаціях забезпечує використання *етюдного методу*, який в освітній практиці застосовується в одиничній, парній чи груповій формах організації навчання. Організація вчителем роботи

учнів над етюдами сприяє формуванню в них здатності до логічного вибудовування та висловлювання власних думок і точок зору.

Добру результативність має використання в предметному трудовому навчанні *сценічних вправ на пам'ять фізичних дій*. Так, наприклад, програвання одиничного сценічного етюду на тему «Виконую креслення деталі на дошці» забезпечує формування не тільки фізичних дій, а й психологічних, навчаючи учнів в умовах «публічної самотності» переборювати в собі страх, скутість перед аудиторією, формуючи природність їхньої поведінки в освітньому просторі ЗЗСО.

Б. Брехт [23; 24], Л. Курбас [121], К. Станіславський [207] приділяли значну увагу в формуванні акторської майстерності імпровізаційній здатності, яка характеризується «грою без попередньої підготовки», поєднуючи в собі процеси створення та відтворення театралізації. Творча активність учнів ефективно мотивується юмористичною забарвленістю *стильових імпровізаційних завдань-драматизацій*, підготовка та програвання яких стимулює їх до прийняття дотепних, по-справжньому нестандартних рішень. Так, наприклад, виконуючи творчий проєкт за темою програми трудового навчання «Приготування бутербродів», учні 5 класу можуть програвати юмористичну антологію театру за віршованим літературним твором «Балада про королівський бутерброд» [142] за різними стилями (трагікомічного королівського англійського театру; буффонада (агіттеатр); у стилі сцен із життя провінції за репертуаром сучасного театру), здійснюючи варіювання музичного оформлення, антуражу, пластики та інших театральних засобів втілення образів. Різностильове, кількаразове програвання ситуації на одну й ту саму тему сприяє тому, що учасники сценічної імпровізації можуть побувати в різні ролях, пропонуючи свої індивідуальні варіанти акторських рішень. У обмеженому фрагменті етапу уроку трудового навчання часі учні демонструють та проглядають у концентрованому вигляді різноманітні стилі та форми індивідуального програвання одних і тих самих ролей театралізації (драматизації). При цьому учні порівнюють вимоги до виконання однакових

ролей у різних стильових імпровізаціях, співвідносять реалізовану у грі поведінку за різними театральними стилями зі своєю поведінкою в реальних життєвих ситуаціях.

Для формування в учнів готовності до застосування артистичних умінь з метою логічного вибудовування різних моделей спілкування нами розроблено методiku *поетапного навчання рольового програвання образів засобами театральної педагогіки*, обґрунтовану за концептуальними засадами діяльнісно-вчинкової теорії особистості Г. Костюка [114], В. Роменця [183]. Під час першого етапу оволодіння учнями артистичним и уміннями відбувалося навчання елементам акторського мистецтва з їхнім осмисленням, як складових майстерності слова та спілкування. Другий етап навчання включав методiku застосування початково набутих акторських знань та вмінь у різновидах навчально-трудової діяльності. В ході третього етапу, який мав навчально-пошукову спрямованість, учні самостійно приймали рішення щодо використання набутих ними раніше артистичних умінь на уроках трудового навчання. Четвертий, переважно творчий, етап навчання артистичним умінням передбачав виконання учнями завдань із підготовки та програвання театралізацій (драматизацій) за темою уроків трудового навчання. Учні повністю самостійно планували весь хід інсценізації, приймали рішення щодо обрання артистичних умінь, які, на їхню думку, були найпридатнішими для її розробки та виконання.

Відбір методів театральної педагогіки, за показниками залежності результативності соціокультурних впливів від ступеня власної особистісної активності учнів, нами було здійснено за концептуальними засадами поведінкової теорією особистості (В. Skinner [261; 262; 263]). Перетворення уроків трудового навчання засобами театральної педагогіки на вистави, накопичення, з часом, циклу таких вистав, за темами програми шкільного трудового навчання, обумовлює ефективність освітніх впливів переважно власною активністю особистості учня. Як показує наш досвід, цьому сприяє використання одного з найзахоплюючих та найефективніших методів

театральної педагогіки – *прогривання групових етюдних імпровізацій за творами класиків живопису*. За цим методом учням представляється лише заключна картина: «Прибув на канікули», «Знову двійка», «Переекзаменовка» Ф. Решетнікова; «Оленка» В. Васнецова; «Трійка» В. Перова; «Біля дверей школи» М. Богданова-Бельського. Попередню ж історію, зображеної на картині ситуації, пропонується створити самим учням, вводячи додатково нові ролі та персонажі. Розробка сценаріїв та прогривання таких театралізацій сприяє формуванню в учнів умінь із володіння жестами та мімікою, здатності триматися на сцені, вихованню кмітливості та дотепності. В таких сценічних імпровізаціях всі без виключення учні класу можуть себе проявити.

Результатом використання розглянутих нами методів театральної педагогіки для формування в учнів культурної компетентності є створення сприятливих умов для внутрішньоособистісної взаємодії та комунікації учнів. За висловом В. Сухомлинського [209] «через казку, гру, фантазію, через неповторну творчість дітей – вірна стежина до дитячого серця». Інсценізація, що програвається за чіткими правилами розгортання сюжету та враховує типажі персонажів, виступає ефективним засобом всебічного розвитку учнівської молоді. Як засіб театральної педагогіки, вона формує позитивно-емоційне самовідчуття та психологічне здорову особистості учнів.

Представлені нами методи театральної педагогіки мають особливу спрямованість на розвиток певних навичок акторської майстерності та водночас впливають й на розвиток культурної компетентності особистості учня.

Результативно-оцінний блок структурно-функціональної схеми методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки характеризує особливості набуття учнями якісних (високий, достатній та середній) рівнів сформованості культурної компетентності.

Критерії та показники оцінювання сформованості культурної компетентності учнів були обґрунтовані нами в підрозділі 1.3:

- ціннісно-мотиваційний критерій: позитивна зацікавленість та потреби учнів у пізнанні надбань вітчизняної та світової культури; розуміння важливості прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності; стійкість мотивації щодо усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва; прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури;

- пізнавально-особистісний критерій: культура індивідуального мислення та пізнання учнями вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків; усвідомлення та обізнаність у складових компетенціях культурної компетентності за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення в житті людини; стійкість та міцність знань щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури;

- діяльнісно-творчий критерій: уміння та навички учнів з використання акторського мистецтва в трудовому навчанні з елементами театральної педагогіки; здатність учнів до використання мистецьких творів у проєктно-технологічній діяльності; досвід діяльності з оцінювання ефективності втілення власних творчих ідей, традицій та звичаїв вітчизняної та світової культури засобами драматизації та гнучкості в реалізації власних акторських ролей та дій;

- почуттєво-рефлексивний критерій визначає: готовність учнів до об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; самооцінювання та зовнішній контроль власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації; налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість; уміння використовувати результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв, у тому числі й театральної самодільної творчості на уроках трудового навчання.

Визначення рівнів сформованості в учнів культурної компетентності (високий, достатній, середній, початковий) здійснюється за представленими в структурно-функціональній схемі методики методами комплексної психолого-педагогічної діагностики, відібраними нами в підрозділі 1.3: анкета інтересів, проєктивно-тестова методика «Я та інші», опитувальник Ш. Шварца (за ціннісно-мотиваційним критерієм); анкетування учнів «Культурна компетентність учнів», опитувальник із вивчення пізнавальної активності учнів (за пізнавально-особистісним критерієм); методика визначення здібностей та нахилів учнів І. Волкова, проєктивна методика, що містить описи гіпотетично уявних чи реальних ситуацій, в які ставились учні під час аналізу фотографій чи репродукцій картин (за діяльнісно-творчим критерієм); методика вивчення сформованості в учнів готовності до культурної самоосвіти та саморозвитку в проєктно-технологічній діяльності в трудовому навчанні (за почуттєво-рефлексивним критерієм).

Опанування учнями 5–9 класів на уроках трудового навчання культурною компетентністю на якісних (не нижчих за середній, достатній та високий) рівнях її сформованості визначається результуючим компонентом структурно-функціональної схеми методики.

Впровадження обґрунтованої та розробленої структурно-функціональної схеми методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки потребує включення до її складу педагогічних умов її впровадження, які були визначені нами в підрозділі 2.1: формування театральної педагогічної культури вчителів трудового навчання; технологізація використання елементів театральної педагогіки в практиці шкільного трудового навчання; співпраця учнів та вчителів трудового навчання з іншими учасниками позакласної, позаурочної та позашкільної освітньої діяльності; використання перевірених практикою концептуальних засад розвитку особистості в процесі формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки.

Ефективність використання визначених педагогічних умов формування культурної компетентності учнів 5-9 класів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні обумовлюється практикою сучасного трудового навчання в ЗЗСО, критеріями, показниками та рівнями оцінювання навчальних досягнень учнів, що сприяє визначенню результативності формування культурної компетентності учнів.

Абстрактно-особистісна структурно-функціональна схема методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки може бути ефективною на етапі базової середньої освіти учнів, що сприятиме, за змістом Державного стандарту базової середньої освіти (2020), врахуванню індивідуально-вікових особливостей розвитку та освітніх потреб учнів, забезпеченню ефективного їхнього просування за індивідуальними освітніми траєкторіями.

2.3. Мотивація розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні

Реалізація ідей театралізації в умовах предметного трудового навчання ЗЗСО створює сприятливі умови для ефективного формування духовного світу учнів, їхнього світогляду, потреб, інтересів та мотивів. Роль учителя трудового навчання тут полягає в організації творчої взаємодії учнів, генеруванні, сприянні та продукуванні зразків освоєння ними культурних цінностей. Роль учнів зводиться до творчої міжособистісної взаємодії, опанування її структурно-функціональними складовими та формування на цих засадах нових ціннісних ставлень до дійсності, розвитку інтелектуальних функцій. Освітнє середовище ЗЗСО, його кадрові та матеріальні ресурси виступають дієвим осередком формування культурної компетентності учнів, захищає їх від антигуманних впливів, сприяє їхньому самовихованню та гармонійному розвитку.

Театралізацію освітнього процесу А. Макаренко [137] визначав як дієвий засіб формування дитячого колективу, естетизації колективних відносин, а згуртування дітей єдиною метою визначав стимулом їхнього духовного зростання. С. Русова вважала використання елементів театральної педагогіки в освіті «необхідним живим засобом виховання та розвитку мовлення дітей» [186]. У системі виховання В. Сухомлинського становлення культурної особистості визначається формуванням здатності до емоційного ставлення до краси та потреби естетичних вражень. Інсценізацію видатний педагог визначав як вищий етап гри дитячої уяви у створенні несподіваних образів [210, с. 187]. Дозуючи естетичні потреби дітей, які на думку В. Сухомлинського, не повинні задовольнятися до пересичення, педагог вказує на здатність дітей до глибокого запам'ятовування того, що зачарувало красою та схвилювало їхні почуття. Як зазначає знаний вчений-педагог, діяльність з набуття знань є неможливою без особистої зацікавленості дитини, яка по мірі того, як знання учнів стають їхніми переконаннями, обумовлюють появу особистого інтересу до оволодіння новими знаннями.

У сучасних педагогічних дослідженнях Л. Артемової, О. Амацьєвої, О. Зорі, А. Цини, В. Цини, І. Шах, В. Шахрай визначаються значні потенційні можливості театральної педагогіки для розкриття та збагачення творчого потенціалу учнівської молоді. Стимульовані сюжетними мотивами та власною зацікавленістю театралізаціями, учні активно включаються в постановку та програвання інсценізацій, проявляючи доведену вченими-педагогами природність дитячих драматичних інстинктів. Потреба у програванні інсценізацій виникає в учнів під впливом зацікавлюючих сюжетних ліній, прагнення до самовираження, самопізнання та спілкування засобами відтворення театральних образів. Це виявляється у станах, пов'язаних із проявами відвертих, щирих ставлень до відтворюваних художніх образів та персонажів, що втілюються в різних формах театралізації. При цьому учні виявляють набуті раніше в трудовому навчанні предметні знання, вміння та навички, на рівні художнього та естетичного їхнього сприйняття та

відтворення, проявляють мовленнєву та комунікативну складові культурної компетентності.

Мотивація розвитку культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні визначається тенденціями застосування її елементів: опора на відповідність театральної творчості дітей їхній природі; врахування індивідуально-психологічних особливостей учнів підліткового віку в підготовці та проведенні театралізацій; створення творчого культурно-просвітницького простору; трансформації особистісного потенціалу дитини в ході постановки та демонстрації театралізацій; взаємообумовленість колективної та індивідуальної навчальної діяльності; включення всіх учнів класу до постановки інсценізацій; надання учням можливості вільного вибору видів та засобів акторського мистецтва; встановлення суб'єкт-суб'єктної дидактичної взаємодії між учнями та вчителем трудового навчання; заохочення театральної самодіяльності учнів; навчально-виховна спрямованість репертуару театралізацій в предметному трудовому навчанні, його орієнтація на формування складових культурної компетентності учнів.

Визнаючи предметом освіти, пізнання та почуття, А. Бойчук [17, с.26] вказує на здатність естетичного виховання компенсувати дефіцити емоційної складової в загальнонауковій освіті. Визнання актуальності опори освіти на культурні традиції стикається сьогодні з недостатнім використанням можливостей культури в стимулюванні саморозвитку особистості в освітніх системах. Хибне усвідомлення самодостатності освітнього процесу та традиційне розуміння культури як жорстко заданих цінностей та норм обмежують використання образно-візуального мислення у ставленні до науки як «живого знання», що суперечливо поєднує в собі інтелектуальну та афективну складові. Для педагогіки джерелом «живого знання» виступає мистецтво, яке розкриває не стільки значення, скільки життєві смисли явищ, подій. Тому, актуальним сучасним підходом до освіти вважаємо гуманістичну парадигму виховання, поєднання почуттєвої та пізнавальної її складових.

Така подвійна спрямованість є характерною і для використання елементів театральної педагогіки в освіті. З одного боку вона сприяє якісному опануванню учнями навчальним матеріалом засобами рефлексії, вербалізації, проживання, а з іншого – стимулює розвиток інтелектуально-емоційних та вольових особистісних сфер учнівської молоді.

Розглядаючи, за І. Барановською [10, с. 42], театральну творчість як мистецьку діяльність, що інтегрує в собі розвиток мислення та мовлення, створення образів, засоби експресії, навчання регуляції поведінки, ми виділяємо соціокультурну функцію театралізацій, що полягає в стимулюванні учнів до оволодіння різними соціальними ролями (одного із членів родини та ін.) й опанування моделями їхньої поведінки. Використання на уроках трудового навчання театралізацій виступає ефективним чинником мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів, яка забезпечується емоційним сприйняттям навчального матеріалу, практичним ознайомленням із різновидами мистецької творчості, культурними традиціями українського народу. Постановка різносюжетних імпровізацій сприяє виявам учнями власного характеру, стимулює їх до висловлювання та обґрунтування своїх думок.

Програвання на уроках трудового навчання різних видів театралізацій (театр тіней, ляльковий театр, театр одного актора, театр природи та ін.), тривалістю від кількох хвилин і більше, сприяє створенню в учнів творчого самопочуття під час опанування навчальним матеріалом, формує культуротворчу особистість. Як зазначає О. Гордійчук [46, с. 53], у ході спілкування засобами театального мистецтва у дітей «розкриваються тайники їхньої творчої сили». Провідним завданням вчителя тут виступає реалізація педагогічних умов мотивації учнів на розкриття та формування творчих здібностей засобами власного досвіду використання елементів театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Серед засобів стимулювання розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку на уроках трудового навчання ми виділяємо:

- зв'язок завдань уроку з ігровими ситуаціями та образами (наприклад виготовити макет будиночку, в якому мешкають герої вистави або декорації до неї, змайструвати з конструкційних матеріалів її персонажів тощо);

- виконання проектних завдань з використанням персонажів театралізації;

- проектування та виготовлення оригінальних динамічних стендів з рухомими персонажами вистав;

- виготовлення за різноманітними технологіями обробки конструкційних матеріалів різних елементів для театралізованих постанов, які використовуються учнями-акторами у виставах під час програвання певних ролей та виконання відповідних до них дій;

- виготовлення аксесуарів для персонажів вистави з використанням різних технологій і матеріалів;

- проектування та виготовлення макетів вистави (декорацій, елементів антуражу, фігурок персонажів) із їх розстановкою на сцені-макеті для усвідомлення учнями масштабів співвідношення оточуючих речей і персонажів на ній, програвання окремих сценічних дій та епізодів;

- програвання та обговорення окремих сцен вистави, яку вже було переглянуто раніше, використовуючи атрибутив театралізації.

Розглядаючи театралізацію в шкільному предметному навчанні як засіб успішного формування визначених новим Державним стандартом базової середньої освіти (2020) ключових компетентностей та наскрізних умінь, нами визначені умови мотивації розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні:

- вивчення вчителями трудового навчання ретроспективного досвіду використання елементів театральної педагогіки і мистецтва в освіті;

- застосування особистісного та діяльнісного методологічних підходів, якими забезпечується «проживання» учнями змісту трудового навчання «тут і зараз», розгортання навчального матеріалу за логікою навчальних проблемних ситуацій як «подій» у формах організації колективної взаємодії та міжособистісних діалогів учнів;

- створення комфортних умов для трудового навчання учнів, за їхніми віковими особливостями, шляхом посилення мотивації ігровою основою навчання, перенесенням «ролей образів» у «рольові позиції» реального життя дитини;

- підсилення емоційною складовою виховної спрямованості трудового навчання, актуалізуючи особистісну представленість учнів на засадах власного самопізнання та цілепокладання.

Отже, театралізація, як засіб мотивації розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку в трудовому навчанні забезпечує, з одного боку, покращення якості опанування його навчальним матеріалом механізмами театральної педагогіки (вербалізація, проживання, рефлексія), а з іншого, – сприяє розвитку інтелектуально-емоційних та вольових сфер особистості учня.

Мотиваційний потенціал використання елементів театральної педагогіки в шкільному трудовому навчанні визначаємо тим, що його зміст, на противагу традиційному його повідомленню, інтенсифікується та набуває дієвого характеру програванням ніби-то «тут і зараз», надаючи учням спробу проживання вигаданих ситуацій нестандартної поведінки інших людей, вирішення актуальних суспільних питань, опанування моделями поведінки, важливими для подальшого реального життя.

Виникнення позитивно-стимулюючих трудове навчання емоцій та відносин під час інсценізацій обумовлюється емоційним вивільненням, яке приходить на зміну тривалим станам внутрішньої мобілізації та має потужний потенціал перетворення особистості, гармонізуючи її духовний світ та формуючи моральні принципи.

Мотивація розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку в трудовому навчанні передбачає створення комфортних навчальних умов, оптимально поєднуючи процес навчання та відпочинок, створюючи творче дитинствозберігаюче театралізоване ігрове середовище, забезпечуючи умови особистісного розвитку учнів та партнерські діалогові відносини між учасниками освітнього процесу. Ці засоби мотивації забезпечують отримання учнями задоволення від процесу трудового навчання, від спілкування з однолітками, від самостверджуючої проби власних сил.

Формування культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку в трудовому навчанні засобами театральної педагогіки забезпечує новий мотиваційний рівень не тільки в навчально-трудова діяльності учнів, а й педагогічної діяльності вчителя трудового навчання. Застосування в трудовому навчанні театралізацій надає іншої спрямованості педагогічній діяльності вчителя, змінюючи його позицію з транслятора знань на організатора відкритих педагогічних дій засобами рольового управління. Цьому сприяють спільне з учнями «відкриття» нових знань, пошук джерел інформації, опора на емоційний інтелект учнів, формування культури почуттів, суб'єкт-суб'єктна діалогова взаємодія учасників освітнього процесу, партнерські взаємовідносини.

З опорою на психолого-педагогічні дослідження вчених, підготовленість учителів трудового навчання до використання елементів театральної педагогіки для формування в учнів культурної компетентності нами визначається її мотиваційною складовою, що містить систему мотивів, значущих особистісних цілей, які грають провідну роль у готовності вчителя до професійно-педагогічної діяльності. Саме характер мотивації є визначальним для успішної освітньої діяльності вчителя.

Проведене нами анкетування вчителів трудового навчання, щодо сформованості мотиваційного компонента готовності до використання в трудовому навчанні елементів театральної педагогіки, засвідчило недостатній

рівень використання театральної діяльності на уроках трудового навчання (див. додаток Р).

Результати анкетування вчителів трудового навчання виявили недостатній рівень використання елементів театральної педагогіки під час проведення уроків. Тільки 12% опитаних учителів використовують елементи театралізації часто, натомість більшість учителів (68%) використовують елементи театральної педагогіки рідко, а 20% вчителів – періодично (див діаграму на рис. 2.1). Як позитивне слід відзначити, що нами взагалі не було виявлено вчителів, які б не застосовували театральну діяльність у трудовому навчанні.

74,6% учителів, які рідко та періодично використовують елементи театральної педагогіки на уроках трудового навчання, здебільшого застосовують театральну діяльність учнів у позаурочний час. І тільки четверта частина опитаних (25,6%) відзначили її використання на уроках трудового навчання (див діаграму на рис. 2.2). Причина цього криється, на нашу думку, в тому, що значна частина вчителів трудового навчання не

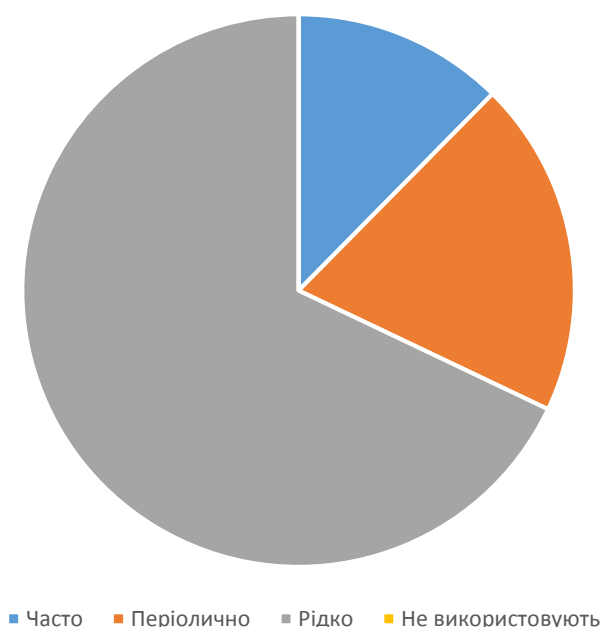

Рис. 2.1. Розподіл учителів за частотою використання елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання

вмотивовані щодо оволодіння змістом, призначенням та методикою організації театральньо-ігрової діяльності учнів на уроках.

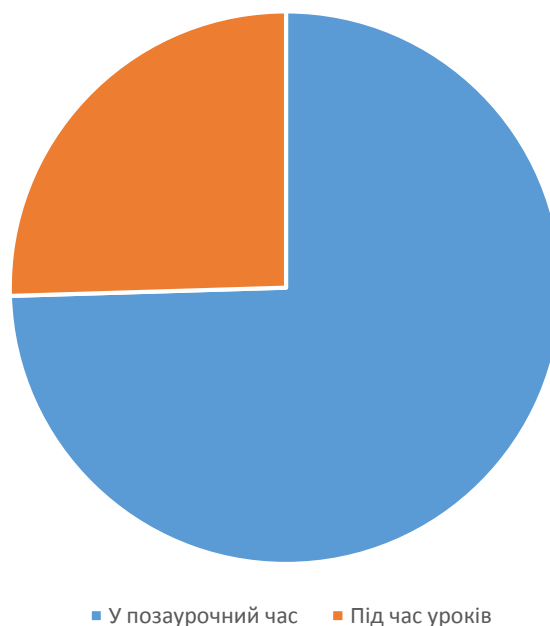

Рис. 2.2. Розподіл вчителів за місцем використання елементів театральної педагогіки в трудовому навчанні

Відповідаючи на третє питання анкети щодо мети використання театральньо-ігрової діяльності учнів у трудовому навчанні, більшість опитаних звертали увагу на культурно-виховну функцію театральної педагогіки, що сприяє формуванню культурної компетентності учнів (76,5%), розвитку творчості (93%), розвитку мовлення школярів (70,3%) (див. діаграму на рис. 2.3). Менша частина вчителів відзначила розвиток пізнавальної активності учнів (43,6%), формування емоційного інтелекту (42%). Позитивним, на наш погляд, є те, що більшість учителів (82,3%) вважають театральньо-ігрову діяльність дієвим засобом підвищення мотивації учнів до навчально-трудої діяльності на уроці, а також те, що жоден із опитаних не розглядає використання на уроках елементів театралізацій задля розваги.

У відповідях на питання відносно причин не частого використання театральньо-ігрової діяльності на уроках трудового навчання, 94% опитаних вказали на значні обсяги витрат часу в її організації та проведенні. Водночас

жоден респондент не вказав таку причину, як небажання учнів до участі в театралізаціях.

Рис. 2.3. Розподіл учителів за метою використання в трудовому навчанні театральньо-ігрової діяльності

Спостереження за особливостями використання вчителями елементів театральної педагогіки в процесі трудового навчання дали нам змогу виявити часту невідповідність поставленої мети застосування інсценізацій навчальним, виховним та розвивальним завданням уроку, недотримання педагогами етапів організації постановки та програвання театралізацій на уроці. Аналіз рівня готовності вчителів до використання елементів театральної педагогіки в трудовому навчанні виявив вмотивованість до організації діяльності цього виду лише у 28% опитаних. Необхідно здійснювати цілеспрямовану, системну роботу із впровадження елементів театральної педагогіки задля ефективного формування культурної компетентності учнів, удосконалення методів навчання учнів акторської майстерності, покращуючи цим процес трудового навчання учнів.

Анкетування учнів 5–9 класів «Моє ставлення до театральних постановок» сприяло визначенню їхнього відношення до участі в

театралізаціях на уроках трудового навчання. Високий рівень зацікавленості театралізаціями було виявлено у 35,1% учнів (див. діаграму на рис. 2.4). Ці учні часто відвідують разом із родинами театр, розуміються на його особливостях. Вони прагнуть участі у театральних постановках на уроках, виявляють інтерес до акторського мистецтва.

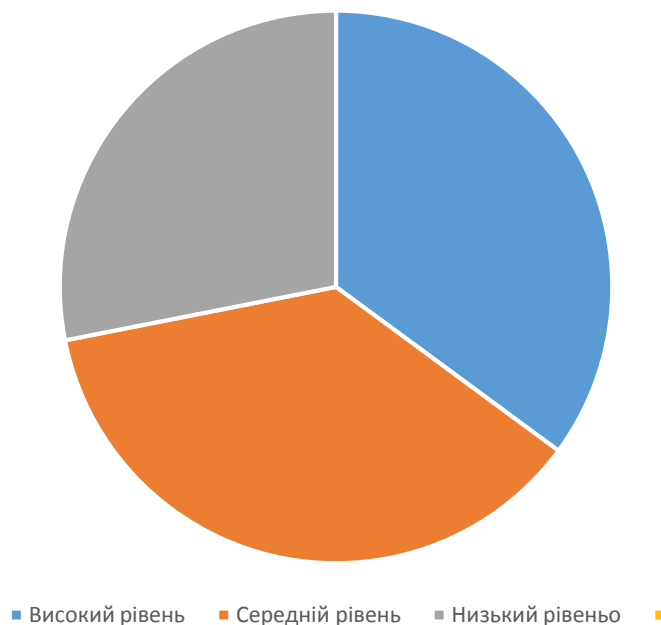

Рис. 2.4. Розподіл учнів 5–9 класів щодо ставлення до театральної діяльності на уроках трудового навчання

Середній рівень ставлення до урочних театралізацій було виявлено у 36,8% учнів-респондентів. Ці школярі не часто бувають в театрі, їхні знання про нього недостатньо повні, оскільки про театральні вистави такі учні здебільшого дізнаються від інших, через засоби масової інформації. Вони не змогли дати відповідь на питання про те, яку з вистав вони нещодавно переглядали.

Низький рівень ставлення учнів до театралізацій було виявлено у 28,1% учнів, які не бувають у театрі, а окремі з них слабо уявляють, що там відбувається. Вони не беруть участь в урочних театралізаціях, пояснюючи це відсутністю інтересу до них.

Результати проведеного дослідження доводять, що вчителі трудового навчання у своїй професійно-педагогічній діяльності недостатню увагу приділяють використанню на уроках елементів театральної педагогіки, що має несприятливий вплив на мотивацію учнів до формування культурної компетентності у процесі трудового навчання.

Різноманітність засобів театральної педагогіки має стати домінантною в трудовому навчанні, що сприятиме стимулюванню розвитку культурної компетентності та творчої особистості учня. Раціональна організація та обґрунтований вибір методів театральної педагогіки стають дієвими чинниками формування складових емоційної культури учнів. Модернізація існуючих методів театральної педагогіки сучасними мультимедійними ресурсами сприяє ефективному стимулюванню культурно-емоційного розвитку учнів засобами емоційного насичення процесу трудового навчання, створенню умов для формування та вдосконалення їхнього життєвого досвіду.

У навчальних майстернях доцільно створити куточки театралізованої діяльності учнів, де розміщуються різновиди театральних презентацій, методичні рекомендації щодо організації інсценізацій, театралізацій та драматизацій, відеофрагментів виступів для зацікавлення учнів.

Маючи інтелектуальний та психоемоційний вплив на формування культурної компетентності учнів, засоби театральної педагогіки збагачують учнів позитивними враженнями та емоціями, сприяючи подоланню ними страху перед спілкуванням, невпевненості в собі, замкнутості (Новосьолова, 2015, с. 65). Використання методів театально-ігрової діяльності на уроках трудового навчання включає фрагменти театральних постановок у вигляді інсценізацій, настільних постановок, постановок на фланографі або використання стендового театру (див. рис. 2.5).

В сучасних наукових дослідженнях театально-ігрову діяльність поділяють за способами реалізації сюжету:

- програвання драматизацій включає відображення певних подій у

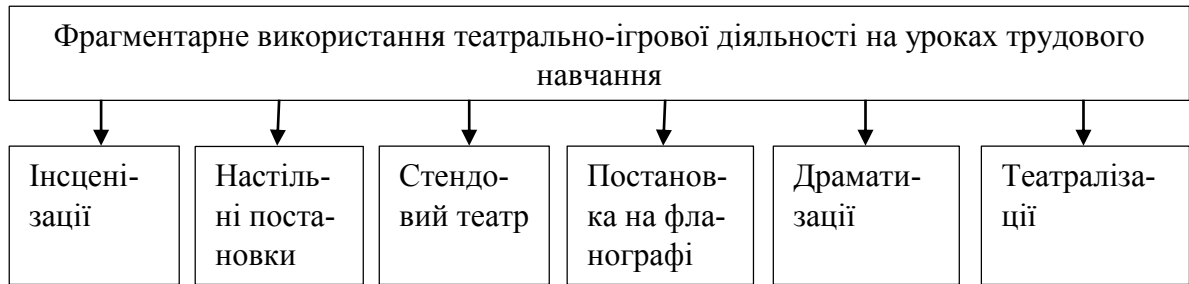

Рис. 2.5. Різновиди засобів театральної-ігрової діяльності на уроках трудового навчання.

драматично-театралізованій формі, в якій учні відтворюють сюжетні лінії художніх творів, історичних подій в образі діючих персонажів, виконують взяті на себе ролі, ґрунтовно вивчають художні тексти, проявляють навички виразного читання, рухові, жестові та мімічні вміння, створюють атрибути для театральної-ігрової середовища;

- програвання інсценізацій передбачає обробку навчального матеріалу, який призначений для читання, на твір зі сценічними діями, діючими персонажами яких є конкретні предмети (інструменти, матеріали, ляльки для пальчикового чи настільного театру та ін.), виготовлені учнями, з допомогою яких вони грають ролі об'ємних чи площинних героїв;

- програвання театралізацій включає адаптацію навчального матеріалу або художнього твору для театрального представлення, надаючи їм театральних особливостей;

Узагальнюючи історичний досвід використання театральної педагогіки, В. Шахрай [237] виокремлює такі форми і методи роботи з учнями: екскурсії до театру для ознайомлення з його роботою; глядацькі конференції та диспути; написання театральних рецензій; програвання театралізацій на уроках; проведення уроків за матеріалами вистав із використанням театральних методик; вікторини та конкурси на кращі інсценізації, сценарії, костюми та малюнки для фрагментів вистав; обговорення театралізацій.

В ході уроків трудового навчання засобами театральної педагогіки можуть розіграватися сценки для вивчення нових складних визначень,

термінів або висловлювання власних думок щодо змісту навчального матеріалу. Такі інсценізації програються на уроках трудового навчання невеликими групами учнів, не вдаючись до тривалих репетицій та спеціальної акторської підготовки. Подібне сприйняття навчального матеріалу всіма органами чуття вчить учнів дивитися на нього з різних точок зору, розвиваючи емоційний інтелект та критичне мислення, здатність протидіяти стереотипам мислення, навчає чути себе та інших, вибудовувати злагоджені взаємостосунки [244].

Театрально-ігрова діяльність на уроках трудового навчання мотивує учнів на:

- «занурення» у зміст навчального матеріалу, становлення мислення та вдумливе ставлення до нього;
- вияви уваги, правильне виразне мовлення та донесення до інших емоцій та ідей;
- розвиток здатності до співробітництва, вибору моделей спілкування, командно-групову взаємодію, вибір комунікаційних стратегій, імпровізації та фантазування;
- формування емоційного інтелекту, навчаючи розумінню та відчуттю персонажів сюжетів театралізованих програвань, відтворюючи їх та співпереживаючи їм, виражаючи на широкий загальний почуття;
- розвиток креативно-критичного мислення.

Драматизації, театралізації та інсценізації, насичені багатогранністю акторської діяльності, сприяють стимулюванню розвитку творчості особистості учнів. Раціональний підбір методів театральної педагогіки та їхня дидактично обґрунтована реалізація на уроках трудового навчання виступають дієвими чинниками формування культурної компетентності особистості учня.

Стимулюванню культурно-емоційного розвитку учнів сприяє створення на уроках трудового навчання театрально-ігрового освітнього простору, осередків його емоційного насичення, що стає дієвим засобом удосконалення

навчально-трудового досвіду учнів. Можна створити осередок «Учні-актори», обладнаний світлинами як відомих акторів так і учнів-акторів школи, відеофрагментами та відеозаписами вдалих театралізацій, драматизацій та інсценізацій за участю учнів на уроках трудового навчання, атрибутами для них, виготовленими самими учнями. В арсеналі осередку з театралізацій має бути фонотека записів звуків природи та інструментальної музики.

Стимулюванню прагнення учнів до театральної діяльності, правильності їхньої артистичної поведінки, розвитку та передачі різних почуттєвих станів під час уроків трудового навчання сприяє використання спеціальних мультимедійних вправ та ігор «Справжній актор», «Азбука емоцій», «Тренуємо емоції», «Гра в театр» та ін. Використання таких мультимедійних засобів сприяє індивідуалізації, осучасненню, підвищенню ефективності трудового навчання учнів, злагоджено поєднує його структурні складові та мотивує учнів до творчої театральної діяльності.

Мотиваційно-особистісна складова формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки визначає ставлення учнів до культурних цінностей, забезпечує їхню мотивацію до особистісної самореалізації. У сучасному відкритому суспільстві соціокультурна реалізація особистості здійснюється здебільшого шляхом набуття статусів. Тому, визначальним мотивом культурної поведінки учня повинно стати набуття визнаного в його життєвому та освітньому середовищі статусу. Можна зробити висновок, що основою становлення культурної компетентності особистості учня є набуття ним знань, умінь та навичок, необхідних для досягнення та утвердження себе в бажаному статусі. Розвиток та збагачення соціокультурного досвіду учнів забезпечується розширенням їхнього рольового репертуару, оволодінням новими соціокультурними ролями засобами театральної педагогіки.

Визнаючи провідним регулятором культурної поведінки цінності особистості учня та учнівського колективу у вигляді матеріальних або ідеальних об'єктів, можна говорити про їхній суттєвий вплив на визначення

схильності учнів до певних дій, реакцій на явища, процеси та об'єкти оточуючого їх освітнього та життєвого середовища. Культурні цінності, що існують у формі мотиваційної структури особистості, спонукають учнів до опредмечування у власній освітньо-життєвій діяльності значущих для суспільства ідеалів. Учням досить складно створювати та підтримувати свій імідж, що не є властивим їхній внутрішній сутності. Водночас презентація в театральній-ігровій формі не властивих їм якостей, за психологічним законом відповідності внутрішнього та зовнішнього, стимулюватиме початок особистісних змін. Відтак, можна зробити висновок, що позитивна самопрезентація засобами театральної педагогіки забезпечує становлення соціально значущих мотиваційних структур учнів підліткового віку, якими визначається сформованість культурної компетентності особистості.

Висновки до другого розділу

На підставі вивчення психолого-педагогічних досліджень та практичного досвіду використання елементів театральної педагогіки в діяльності ЗЗСО нами встановлено, що в процесі трудового навчання необхідно враховувати ряд педагогічних умов формування культурної компетентності учнів 5–9 класів, як обставин, що забезпечують ефективне формування цієї ключової компетентності засобами використання комплексу методик та технологій театральної педагогіки:

1. Формування театральної-педагогічної культури вчителів трудового навчання. Обґрунтовано важливість усвідомлення вчителями необхідності використання змісту, методів, форм організації та засобів театралізації в предметному трудовому навчанні учнів, у їхньому культурно-естетичному, моральному вихованні, формуванні стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками. Системне використання засобів акторського мистецтва на уроках забезпечує становлення культури театральної педагогіки вчителя трудового навчання,

охоплюючи такі сфери освітньої діяльності як предметно-навчальну, виховну та позаурочну. Завдяки театральній педагогіці вчитель опановує здатністю до зміни рольових позицій в освітній діяльності: від транслятора знань до набуття статусу модератора, фасилітатора та тьютора. Доведено, що оволодіння складовими акторського мистецтва сприяє самореалізації та розвитку педагогічних працівників, робить ефективнішою їхню взаємодію з учасниками освітнього процесу.

2. Технологізація використання елементів театральної педагогіки в практиці шкільного трудового навчання. Технологічні аспекти використання елементів театральної педагогіки для формування в учнів культурної компетентності включають розробку та впровадження конкретних технологій театральної педагогіки. Театральну педагогіку нами визначено як технологію, що обґрунтовує сукупність знань про цілі, зміст, алгоритмізовані методи, форми і засоби організації освітньої театральної-ігрової діяльності для формування в учнів культурної компетентності. Виділені складники (мета, завдання, форми організації, методи, суб'єкти, кінцевий результат) та етапи (діагностичний, організаційно-методичний, впроваджувальний та результативний) реалізації технологій театральної педагогіки. Встановлено, що технології театральної педагогіки інтегрують у собі складові мистецького та техніко-технологічного проектування, сприяють активному опануванню різними сторонами соціокультурного життя суспільства засобами акторського мистецтва у суб'єкт-суб'єктній взаємодії учнів та вчителя трудового навчання.

3. Співпраця учнів та вчителів трудового навчання з іншими учасниками позакласної, позаурочної та позашкільної освітньої діяльності. Така співпраця сприяє виявленню культурно-освітніх проблем сучасної учнівської молоді, матеріальному та технічному забезпеченні учнівських театралізацій, залученню здобувачів освіти до різних культурно-мистецьких подій та просуспільної діяльності, створенню сприятливих умови для реалізації учнівських соціокультурних проєктів, у тому числі й таких, що базуються на методах театральної педагогіки, покращуючи становлення

культурної компетентності учнів. У цьому сенсі доцільним визначено висвітлення в театральних інсценізаціях учнів актуальних проблем місцевих громад, сприяючи активізації їхнього життя.

4. Використання перевірених практикою концептуальних засад розвитку особистості в процесі формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки:

- принципи педагогічних впливів, розроблені А. Макаренком: «система перспективних ліній», «закон руху колективу», «принцип паралельної дії»;

- створення творчої атмосфери в колективі учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки як дієва передумова досягнення учнями творчого самопочуття за концепцією психофізіологічного впливу на почуття здійснюваними на сцені акторськими діями в системи театральної педагогіки К. Станіславського;

- використання, за концепцією А. Maley та А. Duff, індивідуальних особистісних якостей учнів у діяльності з оволодіння навчальним матеріалом, де акторські техніки визначаються здібностями учнів до самовираження, імітації себе мовою жестів, міміки, сприяють зацікавленості учнів предметним навчанням, найкращому застосуванню властивостей пам'яті учнів, знань, сили уяви та накопиченого життєвого досвіду;

- навчання учнів оволодінню руховою культурою, прийомами внутрішнього бачення образів, комбінаціями імпровізаційних можливостей спілкування у взаємодії забезпечується, за діяльнісно-вчинковою теорією особистості Г. Костюка та В. Роменця, технікою переведення обраних моделей спілкування з внутрішнього діяльнісного плану у зовнішній план, сприяючи опануванню учнями складовими акторського мистецтва з програвання рольових образів як засобами набуття здатності логічної побудови та передавання моделей спілкування;

- осмислення вимог суспільства та індивідуальний внесок у формування культурної компетентності особистості визначаються, за поведінковою теорією особистості Б. Скіннера, наслідками соціальних

впливів та рівнем власної особистісної активності учнів, а оперантне наuczіння в оточуючому учня зовнішньому освітньому просторі визнається джерелом опанування просуспільними культурними компетенціями як особистісними новоутвореннями.

Визначальним чинником розробки та впровадження в технологічну галузь освіти концептуально-методологічних засад, змісту, етапів, методів формування та діагностики сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки нами обґрунтовано структурно-функціональну схему методики формування цього феномену в єдності концептуально-цільового, змістово-процесуального та результативно-оцінного блоків.

Концептуально-цільовий блок складається з наукових засад (мети, методологічних й концептуальних підходів та принципів) формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки. Метою функціонування схеми методики визначено формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки на основі реалізації методологічних (компетентнісного та нормативного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, культурологічного та технологічного) та концептуальних (педагогічні впливи; створення творчого самопочуття особистості; використання індивідуальних особливостей учнів в оволодінні навчальним матеріалом; діяльнісно-вчинкова теорія особистості; концепція оперантного наuczіння подіями стимулюючого підкріплення в оточуючому учнів зовнішньому освітньому просторі) підходів та принципів динамічності, цілісності, безперервності, циклічності, інформативності, результативності та послідовності, добровільності, зацікавленості, творчого партнерства, взаємопідтримки та взаємоповаги та ін.

Змістово-процесуальний блок містить структурні компоненти культурної компетентності учнів 5–9 класів (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво рефлексивний), розкриває освітній контент із авторського змістового модуля та методичних

рекомендацій з методики формування компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Процесуальна складова цього блоку схеми методики включає обґрунтовані нами, за ознаками розробки та реалізації технологій театральної педагогіки в освіті, чотири етапи формування культурної компетентності учнів: діагностичний, організаційно-методичний, впроваджувальний та результативний.

Здійснено підбір методів формування в учнів культурної компетентності засобами театральної педагогіки: програвання сценічних імпровізацій за запропонованими вчителем сюжетами, текстами та ролями; обов'язкова участь усіх без винятку учнів в ігровій театралізованій, творчій діяльності; формування в учнів прагнення до наслідування трудових дій вчителя; метод фізичних дій; метод історичних паралелей; метод зміни рольових позицій; метод зміни рольових позицій; метод дієвого аналізу; етюдний метод; виконання сценічних вправ на пам'ять фізичних дій; виконання стильових імпровізаційних завдань-драматизацій; методика поетапного навчання рольового програвання образів засобами театральної педагогіки; програвання групових етюдних імпровізацій за творами класиків живопису.

Результативно-оцінний блок структурно-функціональної схеми методики висвітлює процес та результати оцінювання досягнутих учнями якісних рівнів сформованості культурної компетентності на уроках трудового навчання за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями.

Результативно-оцінний блок реалізується за визначеними нами засобами комплексної психолого-педагогічної діагностики за відібраними та авторськими методиками, що дає змогу диференційовано підходити до сформованості показників культурної компетентності учнів за чотирма рівнями їхніх навчальних досягнень: початковий, середній, достатній, високий. Доведено, що результативність формування в учнів культурної компетентності визначається реалізацією педагогічних умов формування

культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами використання комплексу методик театральної педагогіки.

Обґрунтовані особливості методики мотивації розвитку культурної компетентності школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні. Визначені тенденції, засоби, умови стимулювання розвитку культурної компетентності учнів за різновидами театральної діяльності на уроках трудового навчання.

Доведено, що мотивація розвитку культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні сприяє покращенню якості опанування його навчальним матеріалом її механізмами (вербалізація, проживання, рефлексія), а також сприяє розвитку інтелектуально-емоційних та вольових сфер особистості учня.

Методику стимулювання розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки нами побудовано на засадах вивчення сформованості мотиваційного компонента готовності вчителів до використання в трудовому навчанні елементів театральної педагогіки та аналізу ставлення учнів до театральних постановок.

Обґрунтовані різновиди засобів театральної діяльності на уроках трудового навчання (програвання драматизацій, інсценізацій та театралізацій), використання яких мотивує учнів на: «занурення» у зміст начального матеріалу, становлення мислення та вдумливе ставлення до нього; вияви уваги, правильне виразне мовлення та донесення до інших емоцій та ідей; розвиток здатності до співробітництва, вибору моделей спілкування, командно-групову взаємодію, вибір комунікаційних стратегій, імпровізації та фантазування; формування емоційного інтелекту, навчаючи розумінню та відчуттю персонажів сюжетів театралізованих програвань, відтворюючи їх та співпереживаючи їм, виражаючи на широкий загальний почуття; розвиток креативно-критичного мислення.

Доведено, що стимулюванню культурно-емоційного розвитку учнів сприяє створення на уроках трудового навчання театральної діяльності

освітнього простору, осередків його емоційного насичення, що стає дієвим засобом удосконалення навчально-трудоного досвіду учнів, а позитивна самопрезентація засобами театральної педагогіки забезпечує становлення соціально значущих мотиваційних структур учнів підліткового віку, якими визначається сформованість культурної компетентності особистості. позитивна самопрезентація засобами театральної педагогіки забезпечує становлення соціально значущих мотиваційних структур учнів підліткового віку, якими визначається сформованість культурної компетентності особистості.

Матеріали другого розділу відображені в публікаціях автора [90], [92], [93], [94], [95], [100].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У розділі розкриті особливості організації та результати констатувального педагогічного експерименту, виявлені динамічні зміни у сформованості складових культурної компетентності учнів у процесі формувального експерименту, які сталися внаслідок використання авторської методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання.

3.1. Результати констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи

Дослідна експериментальна робота була спрямована на перевірку ефективності запропонованої методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання. Здійснення експериментального дослідження включало визначення його мети та завдань, термінів та місця його проведення, обґрунтування кількісно-якісного складу учнів контрольних та експериментальних класів, вибір діагностичних методик для виявлення сформованості в учнів культурної компетентності за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями ефективності розробленої методики, підбір методів перевірки достовірності отриманих під час дослідно-експериментальної роботи даних.

Під час проведення експериментального дослідження були виконані такі завдання:

- визначені показники, критерії та рівні сформованості складових культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання;

- здійснено аналіз початкового матеріалу з трудового навчання, викладання якого засобами театральної педагогіки сприяє формуванню культурної компетентності учнів;

- під час проведення педагогічного експерименту виявлено динамічні зміни показників рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за результатами впровадження розробленої методики її формування, здійснено кількісно-якісне оцінювання отриманих експериментальних даних;

- проведено впровадження результатів дисертаційної роботи в практику закладів загальної середньої, вищої та неперервної педагогічної освіти Полтавської області.

Контрольний та формувальний етапи дослідно-експериментальної роботи були здійснені впродовж 2021–2023 років. Констатувальний експеримент, проведений у 2021 році, включав аналіз накопиченого закладами освіти досвіду використання елементів театральної педагогіки в навчальному процесі. Були обґрунтовані та уточнені критерії, показники та рівні сформованості культурної компетентності учнів. Було проведено вхідну діагностику сформованості в учнів 5–9 класів культурної компетентності в процесі трудового навчання. Методами статистичної обробки (порівняння середніх величин та перевірки достовірності отриманих результатів за χ^2 -критерій Пірсона) було опрацьовано отримані під час констатувального педагогічного експерименту результати.

Було визначено статистично-значущу кількість учнів для участі в дослідно-експериментальній роботі на засадах обчислення обсягу генеральної сукупності (набору учнів у 2021 році до 5 класу в Полтавській області (Як на Полтавщині школи наповнені учнями і що може бути з малокомплектними закладами освіти: невтішна статистика, 2023)). Майже 500 ЗЗСО області щорічно здійснюють набір приблизно 14000 п'ятикласників. Для обґрунтування необхідної та достатньої кількості учнів-учасників педагогічного експерименту визначимо за формулою 3.1 мінімально-

прийнятну їхню кількість, яка репрезентуватиме всю генеральну сукупність учнів

$$n(\text{вибірка}) = \frac{N(\text{генеральна сукупність})}{0,0025 \cdot N + 1}, \quad (3.1)$$

де n – обсяг сукупності вибірки;

N – обсяг генеральної сукупності [219, с. 255].

Обчислення за формулою 3.1 відповідних показників дає змогу отримати такий результат:

$$n = \frac{14000}{0,0025 \cdot 14000 + 1} = 389$$

395 учнів, які взяли участь у педагогічному експерименті, відповідають, як бачимо, розрахованому мінімально-необхідному обсягу вибірки, що робить цю кількість репрезентативною за обсягом для визнання вірогідності та обґрунтованості результатів експерименту. У констатувальному дослідженні взяли участь учні 5–9 класів та 46 учителів трудового навчання й викладачів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Кибинської гімназії Миргородської міської ради Полтавської області, Полтавської академії неперервної освіти імені М. В. Остроградського, Великобузівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад I–III ступенів-дошкільний навчальний заклад» Шишацької селищної ради Полтавської області, Ліцею № 32 «Європейський» Полтавської міської ради, Ліцею № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради.

Дослідження під час констатувального експерименту фактично існуючого стану педагогічної практики формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності здійснювалося без втручання у традиційно організований процес формування компетентності цього виду на уроках трудового навчання.

Виявлення рівнів сформованості культурної компетентності учнів за ціннісно-мотиваційним критерієм нами здійснювалося за показниками позитивної зацікавленості та потреб учнів у пізнанні надбань вітчизняної та

світової культури; розуміння важливості прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності, стійкості мотивації щодо усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва, прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури.

Вивчення інтересів та потреб учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури за Анкетою інтересів [8, с. 89–90] (див. додаток Ж). Серед дванадцяти сфер діяльності людини учні висловлювали свої вподобання, що визначало мету та силу вияву цих інтересів та потреб (див. таблицю 3.1).

Таблиця 3.1

Мета та сила вияву пізнавальних інтересів учнів 5–9 класів на констатувальному етапі експерименту

Сфери діяльності людини	Абсолютне число респондентів	%
Математика	36	9,2
Електротехніка і електроніка	10	2,5
Геологія і географія	28	7,2
Техніка	32	8,2
Філологія і журналістика	36	9,2
Педагогіка	20	5,2
Історія	39	9,9
Медицина	24	6,2
Біологія	47	11,6
Праця у сфері обслуговування	32	8,2
Мистецтво	45	11,2
Спорт	46	11,4
Всього	395	100,0

Визначення мети та сили пізнавального інтересу учнів щодо надбань світової та вітчизняної культури засвідчило такі домінуючі сфери: інтерес до вивчення біології (11,6%), занять спортом (11,4%), мистецтвом (11,4%). Сфери культури, які мають відношення до трудового навчання (техніка, електротехніка та електроніка, праця у сфері обслуговування) цікавлять 18,9% школярів.

79 (20%) учнів, які виявили пізнавальний інтерес до однієї сфери культурних надбань, нами віднесені до початкового рівня. 135 (34,2%) учнів, які виявили зацікавленість двома сферами культури – до середнього рівня. 109 (27,6%) учнів яких цікавлять 3–4 сфери культури – до достатнього рівня, а 72 (18,2%) учнів, які проявили пізнавальний інтерес до більше, ніж 5 сфер культури, нами віднесені до високого рівня інтересу до надбань світової та вітчизняної культури.

Визначаючи внутрішню мотивацію до формування культурної компетентності одним із визначальних результатів шкільного трудового навчання, нами було вивчено спрямованість учнів на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності за проєктивно-тестовою методикою «Я та інші» (див. додаток 3). Учні проявляли: соціально-рольові ставлення (відповідаючи на питання щодо того, кого вони вводять у свій світ за статтю, професіями, соціальним статусом); соціально-перцептивні ставлення (визначаючи якості які є для них значущими у взаємодії з іншими); ціннісно-сміслові сприйняття складових вітчизняної та світової культури (пояснюючи, ким для учнів є інші, які культурні цінності вони символізують). Використано за цією методикою триполюсну ціннісно-мотиваційну шкали, за якою учні позиціонують себе та асоційованих ними персонажів.

Перший етап дослідження за цією методикою дав змогу визначити обсяг значущих для учнів соціокультурних ролей. Другий етап розкрив спектр усвідомлюваних учнями ставлень під час взаємин та спілкування з іншими людьми, провідні напрями особистісної спрямованості (естетична,

комунікативна, емоційна, пізнавальна, гедоністична та орієнтація на вищі цінності та високі досягнення). Третій етап дослідження за методикою «Я та інші» передбачав кількісно-якісний аналіз отриманих даних щодо особистісно-культурних цінностей учнів, силу прояву ідеалів.

Як видно з таблиці 3.2, персонажами суб'єктивного сприйняття соціокультурного оточення для учнів 5–9 класів виявилися їхні близькі, однолітки, педагоги, діячі політики та історії, письменники, відомі особистості шоу-бізнесу та спорту.

Таблиця 3.2

Персонажі суб'єктивного сприйняття соціокультурного оточення
учнями 5–9 класів

№ п/п	Персонажі суб'єктивного сприйняття соціокультурного оточення	Кількість персонажів	
		Абс.	%
1.	Родичі, батьки	79	20,0
2.	Однолітки	158	40,0
3.	Педагоги	36	9,1
4.	Відомі спортсмени, представники шоу-бізнесу	102	25,8
5.	Історичні та політичні постаті, письменники	20	5,1
Разом		395	100

Для 20% частини учнів із початковим рівнем спрямованості на вдосконалення культурної компетентності джерелом наслідування стали батьки. Про середній рівень спрямованості 40% учнів на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності свідчить те, що джерелом наслідування соціокультурних цінностей для них виступають однолітки. Достатній рівень спрямованості на вдосконалення культурної компетентності виявили 25,8% учнів, які назвали джерелом наслідування відомих спортсменів та представників шоу-бізнесу. Низький відсоток у переліку провідних персонажів суб'єктивного сприйняття соціокультурного

світу учителів (9,1%), письменників, історичних та політичних діячів (5,1%) вказує на недостатньо глибоке усвідомлення учнями цінностей соціокультурного простору та свого місця в ньому, про неналежну сформованість прагнення рухатися до визнаних у суспільстві ідеалів, що відповідає високому рівню спрямованості на вдосконалення культурної компетентності. Про недостатню сформованість в учнів 5–9 класів соціокультурних ідеалів вказує те, що тільки 25% із них розмістили значну кількість персонажів соціокультурного оточення вище точки власного «Я» (див. додаток 3).

Розуміючи, що внутрішня мотивація до трудового навчання є визначальним показником сформованості культурної компетентності учнів, нами було визначено їхні культурно-ціннісні орієнтації за опитувальником Ш. Шварца [264] (див. додаток І). Згруповані у першій частині опитувальника («Огляд цінностей») окремі цінності за їх типами (цілями) дали можливість під час опитування учнів визначати їхні особистісні ідеали на рівні переконань, які не завжди проявляються в реальній соціокультурній поведінці. За другою частиною опитувальника («Профіль особистості») нами вивчалися культурні цінності на рівні поведінки учнів, визначалися індивідуальні пріоритети соціокультурної поведінки особистості. В таблиці 3.3 представлені результати вивчення культурних цінностей учнів.

Як видно з таблиці 3.3, найвище місце в системі культурних цінностей учнів як на рівні нормативних ідеалів, так і за рівнем індивідуальних пріоритетів, займає безпека. Тобто, учні не лише декларують цінності безпеки, а й послуговуються ними у своїй життєдіяльності. Водночас, це є свідченням наявності в учнів відчуття незахищеності, загроз внаслідок існування в країні військового стану, що знижує ступінь вияву життєвого оптимізму та соціокультурного самопочуття. Існування значного розриву між рівнями нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів таких типів культурних цінностей як «конформність» та «гедонізм», а також суттєві розбіжності між цими та іншими цінностями є ознакою нестійкості ціннісного поля учнів,

Таблиця 3.3

Ранжування типів культурних цінностей на рівні індивідуальних
ідеалів та пріоритетів учнів 5–9 класів

№ п/п	Типи культурних цінностей	Рангові значення типів цінностей	
		На рівні індивідуальних ідеалів	На рівні індивідуальних пріоритетів
1.	Конформність	1	7
2.	Традиції	9	9
3.	Доброта	4	8
4.	Універсалізм	3	6
5.	Самостійність	6	2
6.	Стимулювання	8	5
7.	Гедонізм	7	1
8.	Досягнення	5	4
9.	Влада	10	10
10.	Безпека	2	3

невміння погоджувати ними власні інтереси та потреби з потребами та інтересами інших. Найменшою цінністю для учнів 5–9 класів, як на рівні нормативних ідеалів, так і за рівнем індивідуальних пріоритетів, є цінність «влада».

Високий рівень збалансованості рівнів нормативних ідеалів та індивідуальних пріоритетів таких типів культурних цінностей проявили 56 (14,2%) учнів, розбіжність у відповідях яких складала 1–2 пункти. Достатній рівень збалансованості пріоритетів, із розбіжністю в межах 3–4 пунктів, проявили 105 (26,6%) учнів. Середній рівень, що відповідав розбіжності нормативних та індивідуальних пріоритетів культурних цінностей у межах 5–7 пунктів, було виявлено у 154 (38,9%) учнів. Початковий рівень збалансованості пріоритетів, із розбіжністю в межах 8–9 пунктів, проявили 80 (20,3%) учнів.

В таблиці 3.4 представлені узагальнені дані сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за показниками ціннісно-мотиваційного критерію.

Таблиця 3.4

Рівень сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за ціннісно-мотиваційним критерієм під час констатувального експерименту

Показники вияву ціннісно-мотиваційного критерію	Рівні сформованості ціннісно-мотиваційного компоненту							
	Високий		Достатній		Середній		Початковий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Інтереси та потреби учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури	72	18,2	109	27,6	135	34,2	79	20,0
Спрямованість на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності	56	14,2	102	25,8	158	40	79	20,0
Сформованість культурно-ціннісних орієнтацій	56	14,2	105	26,6	154	38,9	80	20,3
Середні значення	61	15,5	105	26,7	149	37,7	79	20,1

Вимірювання виявів культурної компетентності учнів в трудовому навчанні виявило у переважно більшості учнів 5–9 класів середній та достатній рівні її сформованості за ціннісно-мотиваційним критерієм. Учні здебільшого ситуативно та фрагментарно виявляли позитивну зацікавленість та потреби щодо пізнання надбань вітчизняної та світової культури. В ході констатувального експерименту, за відсутності належного усвідомлення важливості прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності, не стійкими були вияви мотивації учнів до усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва, які часто не відповідали індивідуальним прагненням школярів до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури.

Іншим компонентом діагностування сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні нами визначений

пізнавально-особистісний критерій. Здійснюючи під час уроків трудового навчання проєктно-технологічну діяльність, учні проявляли сформованість культурної компетентності за визначеними у підрозділі 1.3 показниками: культура індивідуального мислення та пізнання учнями вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків; усвідомлення та обізнаність у складових компетенціях культурної компетентності за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення в житті людини; стійкість та міцність знань щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури.

Діагностування рівнів сформованості в учнів 5–9 класів культурної компетентності за пізнавально-особистісним критерієм здійснювалося шляхом анкетування «Культурна компетентність учнів», розробленого нами на засадах рекомендацій Н. Паніної [170, с. 51–82] (див. додаток Е). У таблиці 3.5 представлено рівні сформованості в учнів культурної компетентності за пізнавально-особистісним критерієм.

Таблиця 3.5

Результати анкетування «Культурна компетентність учнів» під час констатувального експерименту

Рівні сформованості культурної компетентності	Абс	%
Високий	32	8,1
Достатній	79	20,0
Середній	225	57,0
Початковий	59	14,9
Всього	395	100

Анкетування виявило у 14,9% учнів фрагментарну обізнаність та усвідомленість особливостей використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких

здобутків. Учні виявили елементарні уявлення щодо ідеалів, ступеня важливості особистісних якостей за ознакою розуміння їхнього значення для згуртування суспільства та здобуття поваги в колі своїх друзів. Частково проявили в часовому вимірі знання щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури. Цих учнів ми віднесли до початкового рівня вияву культурної компетентності.

Найбільша кількість учнів (57%), які взяли участь у анкетуванні, показали середній рівень сформованості знань і розуміння основного навчального матеріалу з особливостей використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків. З помилками й неточностями ці учні усвідомлюють знання світових культурно-мистецьких здобутків, мають елементарні уявлення щодо шляхів згуртування суспільства та здобуття поваги в колі своїх друзів. Вони правильно, але недостатньо осмислено у часовому вимірі виявили знання щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури.

20% учнів проявили, відповідаючи на питання анкети «Культурна компетентність учнів», достатній рівень обізнаності та усвідомленість особливостей правильного використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків. Вони виявили здатність до визначення власних ідеалів, особистісних якостей, необхідних для самостійного обґрунтування та аргументованого прийняття рішень. Вміло аналізували та встановлювали суттєві особливості використання в часовому вимірі знань способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури, шляхів згуртування суспільства та здобуття поваги в колі однолітків.

І лише 8,1% учнів виявили високий рівень здатності до самостійного розв'язання проблем, інтерпретації отриманих результатів використання культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків. Ці учні вміло розкривали ідеали,

особистісні якості за ознаками системності, міцності, усвідомленості, гнучкості, стійкості, глибини розуміння їхнього значення для аргументації власних рішень, формулювання висновків та узагальнень. Вони мають міцні та стійкі у часовому вимірі знання теоретико-практичних основ доцільного використання способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів, форм культури для згуртування суспільства та здобуття поваги в колі своїх друзів.

Рівень сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за пізнавально-особистісним критерієм нами визначався також під час опитування із вивчення пізнавальної активності учнів [171, с. 70–82] (див. додаток К). Даючи відповіді «так» чи «ні» на 42 питання тесту учні висловлювали згоду або відхиляли твердження, представлені в опитувальнику. За вимогами інтерпретації та аналізу результатів тестового опитування, кожна правильна відповідь учнів оцінювалася одним балом. Це дало змогу виявити чотири рівні пізнавальної активності учнів: високий (від 31 і вище); достатній (від 21 до 30 балів); середній (від 11 до 20 балів); початковий (від 1 до 10 балів). Результати оцінювання сформованості культурної компетентності учнів за пізнавально-особистісним критерієм представлені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Сформованість в учнів 5–9 класів культурної компетентності за показником їхньої пізнавальної активності під час констатувального експерименту

Рівень сформованості культурної компетентності	Абс.	%
Високий (31 бал і вище)	51	12,9
Достатній (21–30 балів)	91	23,0
Середній (11–20 балів)	182	46,1
Початковий (1–10 балів)	71	18,0
Всього	395	100

Вивчення в ході констатувального експерименту пізнавальної активності учнів, як показника сформованості культурної компетентності учнів за пізнавально-особистісним критерієм, виявило її високий рівень тільки у 12,9% учнів, які визначалися бажанням до навчальної взаємодії з учителем, прагненням до поглиблення набутих знань у позаурочний час, до критичного обговорення вивченого з іншими. Достатній рівень сформованості пізнавальної активності проявили 23% учнів, для яких характерним було виконання завдань учителя як необхідності, не перебільшуючи запропонованих ним обсягів. Середній рівень сформованості культурної компетентності учнів, за рівнем вияву пізнавальної активності на уроках трудового навчання, продемонструвала більшість (46,1%) учнів, виконання завдань трудового навчання якими потребувало постійного контролю з боку вчителя, характеризувалося низьким прагненням до навчальної взаємодії з ним та суб'єктивним ставленням до його оцінок. Початковий рівень сформованості культурної компетентності проявили 18,0% учнів, які фрагментарно виявляли готовність та зацікавленість навчальними завданнями вчителя трудового навчання, були пасивними у навчальній комунікації з учасниками освітнього процесу, не об'єктивно ставилися до триманих оцінок, не проявляли зацікавленості позаурочними заняттями, сприймали інформацію вчителя без її критичного осмислення.

Отримані результати констатувального експерименту актуалізували необхідність посилення внутрішньої мотивації учнів 5–9 класів до трудового навчання засобами театральної педагогіки за пізнавально-особистісним показником сформованості культурної компетентності. Узагальнені результати її сформованості за показниками пізнавально-особистісного критерію наведені в таблиці 3.7.

Діагностування культурної компетентності за показниками пізнавально-особистісного критерію на констатувальному етапі дослідження виявило в більшості учнів 5–9 класів середній рівень її сформованості. Прояви знань і розумінь основного навчального матеріалу з особливостей використання

Таблиця 3.7

Рівень сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за показниками пізнавально-особистісного критерію на констатувальному етапі дослідження

Способи вияву пізнавально-особистісного компоненту	Рівні сформованості пізнавально-особистісного компоненту							
	Високий		Достатній		Середній		Початковий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Анкетування «Культурна компетентність учнів»	32	8,1	79	20,0	225	57,0	59	14,9
Вимірювання пізнавальної активності учнів	51	12,9	91	23,0	182	46,1	71	18,0
Середні значення	42	10,5	85	21,5	204	51,5	65	16,5

культури індивідуального мислення та пізнання вітчизняних та світових культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні характеризувалися помилками й неточностями в усвідомленні культурно-мистецьких здобутків в трудовому навчанні. Учні здебільшого проявляли елементарні уявлення про складові компетенції культурної компетентності, правильно, але недостатньо осмислено у часовому вимірі демонстрували знання щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури у проектуванні виробів за зразком.

Оцінювання рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за показниками діяльнісно-творчого критерію здійснювалося за показниками прояву здібностей та нахилів учнів та за культурно-перцептивними здібностями висловлювати свої емоції та почуття, за ступенем розвитку лексично-інтонаційного мовлення.

Діагностика розвитку здібностей та нахилів учнів нами здійснювалася за методикою І. Волкова (див. додаток Л), яка розкривала міру вияву розумових зусиль для задоволення учнями культурно-освітніх потреб у позаурочній навчально-трудої діяльності. Нами була організована позаурочна діяльність учнів із проби власних сил у видах праці, які є для них

цікавими, здійснювалася за їхнім власним бажанням та внутрішньою мотивацією. Реєструючи виконання робіт такого виду в творчій книжці (див таблицю 1 у додатку Л) під час навчання учнів у 5–9 класах, по кожній окремій учнівській роботі вимірювався ступінь прояву окремих здібностей школярів (за рівнем творчості, самостійності, складністю, активністю учнів під час виконання роботи та ін.), як складових їхньої культурної компетентності (див. таблицю 3 додатку Л). Наприкінці 9 класу складався витяг із творчої книжки (за таблицею 4 додатку Л), який висвітлював ступінь вияву нахилів учнів до тієї чи іншої сфери культурно-освітньої діяльності.

Результати оцінювання культурної компетентності учнів за діяльнісно-творчим критерієм та показником вияву здібностей та нахилів учнів у позаурочній навчально-трудої діяльності учнів 5–9 класів представлені в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Сформованість в учнів 9 класів діяльнісно-творчого компоненту культурної компетентності за показником вияву здібностей та нахилів учнів у позаурочній навчально-трудої діяльності під час констатувального експерименту

Рівень сформованості нахилів та здібностей	Абс.	%
Високий	63	15,9
Достатній	110	27,8
Середній	143	36,3
Початковий	79	20,0
Всього	395	100

У більшості дев'ятикласників було визначено середній (36,3%) та достатній (27,8%) рівень сформованості культурної компетентності за показником вияву здібностей та нахилів. Такі учні найчастіше обирали нетворчі або напівтворчі проектні роботи за темами, здебільшого

запропонованими вчителем, працювали над ними не систематично, але доводили розпочату справу до кінця.

Діагностування рівня сформованості культурної компетентності учнів за діяльнісно-творчим критерієм нами було здійснено також за показниками культурно-перцептивних здібностей щодо розуміння та реагування учнями 5–9 класів на дії інших осіб, здатності висловлювати власні почуття та емоції, а також розвитку в собі лексично-інтонаційного мовлення. Це сприяло виявленню культурної компетентності учнів засобами акторського мистецтва. Для цього учня виконували завдання з аналізу фотографій та репродукцій картин, під час якого вони ставилися в уявні гіпотетичні та реальні ситуації, відповідаючи на питання «Які емоції та почуття викликає сюжет картини?», «Які дії відбуваються на картині?», «Які висловлювання можуть здійснювати зображені на ній персонажі?» та ін.

Результати оцінювання рівня сформованості в учнів 5–9 класів культурно-перцептивних здібностей до розуміння та реагування на дії інших людей, висловлювання власних почуттів та емоцій, розвитку в собі лексично-інтонаційного мовлення представлені в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Рівень сформованості діяльнісно-творчого компоненту культурної компетентності за показниками культурно-перцептивних здібностей

Рівень сформованості культурно-перцептивних здібностей	Абс.	%
Високий	47	11,9
Достатній	103	26,1
Середній	174	44,0
Початковий	71	18,0
Всього	395	100

Одержані результати показали високий рівень виявлення вмінь адекватно сприймати та розуміти вчинки інших людей, певні життєві ситуації

у найменшій за чисельністю кількості учнів (11,9%). Вони характеризуються готовністю до взаєморозуміння, відсутністю проблем у спілкуванні, готовністю до демонстрації власного особистісного образу, прийняттого для оточуючих.

Достатній рівень сформованості культурно-перцептивних здібностей до розуміння та реагування на дії інших людей був відзначений у 26,1% учнів 5–9 класів. Правильно і повно виявляючи розуміння сутності статусів та соціальних ролей, ці учні не завжди демонстрували належний лексичний запас та майстерність у висловлюванні думок.

Середній рівень вияву культурно-перцептивних здібностей було відзначено у найбільшій кількості учнів (44%), які виконували завдання з аналізу фотографій та репродукцій картин. Вони частково проявляли здатність помічати якості інших людей, їхні соціальні ролі у процесі розгляду ситуацій взаємодії інших.

Початковий рівень у виявленні культурно-перцептивних здібностей учнів нами було відзначено у 18% учнів. Вони проявили фрагментарну здатність розуміти інших, не могли адекватно реагувати на їхні дії, проявляли обмеженість у лексичному та інтонаційному мовленні, як акторської майстерності особистості.

Отримані результати виконання учнями 5–9 класів завдань із аналізу фотографій та репродукцій картин свідчать про слабку розвиненість культурної перцепції підлітків цього віку. Це проявилось у доволі поверхневій характеристиці інших людей (поганий, добрий, дурний, розумний, класний, смішний та ін.), у неможливості правильно визначити темперамент іншої людини.

Узагальнення даних сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за діяльнісно-творчим критерієм представлено в таблиці 3.10. Діагностика виявів культурної компетентності засвідчила у більшості учнів 5–9 класів наявність середнього рівня її сформованості за діяльнісно-творчим критерієм. Культурна компетентність переважної кількості учнів (40,1%)

Таблиця 3.10

Рівень сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за показниками діяльнісно-творчого критерію, за результатами констатувального дослідження

Показники вияву діяльнісно-творчого компоненту	Рівні сформованості діяльнісно-творчого компоненту							
	Високий		Достатній		Середній		Початковий	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Нахили та здібності в задоволенні учнями культурно-освітніх потреб у позаурочній навчально-трудовій діяльності	63	15,9	110	27,8	143	36,3	79	20,0
Культурно-перцептивні здібності висловлювати свої емоції та почуття, ступінь розвитку лексично-інтонаційного мовлення	47	11,9	103	26,1	174	44,0	71	18,0
Середні значення	55	13,9	107	27,0	158	40,1	75	19,0

здебільшого характеризувалася готовністю до застосування у відомих для них ситуаціях типових умінь та навичок з використання культурно-перцептивних здібностей у трудовому навчанні, здатністю, на засадах набутого досвіду та з допомогою вчителя, до розуміння змісту, сутності та правил використання мистецьких творів у проектно-технологічній діяльності. З помилками та неточностями учні оцінювали та розкривали власні творчі ідеї, традиції та звичаї вітчизняної та світової культури, ролі та дії інших людей та власні ролі та дії.

Сформованість культурної компетентності учнів 5–9 класів за почуттєво-рефлексивним критерієм оцінювалася шляхом вивчення їхньої готовності до самоосвіти та саморозвитку в проектно-технологічній діяльності в трудовому навчанні (див. додаток М). Обираючи один із 7 можливих варіантів відповідей на 27 прямих та зворотних суджень, у учнів виявлявся, за сумою набраних балів, рівень готовності до самоосвіти та саморозвитку в проектно-технологічній діяльності: початковий рівень (менше

113 балів); середній (від 114 до 127 балів), достатній (від 128 до 139 балів) та високий (140 і більше балів). Результати оцінювання рівня сформованості в учнів 5–9 класів культурної компетентності, за почуттєво-рефлексивним критерієм, наведені в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Рівень сформованості культурної компетентності в учнів 5–9 класів за почуттєво-рефлексивним критерієм

Рівень готовності до самоосвіти та саморозвитку	Абс.	%
Високий	47	11,9
Достатній	110	27,8
Середній	155	39,3
Початковий	83	21,0
Всього	395	100

Найменша кількість учнів (11,9%) виявила високий рівень готовності до самоосвіти та саморозвитку в проєктно-технологічній діяльності. Ці учні об'єктивного оцінювали та здійснювали самоаналіз сформованості власної культурної компетентності, проявили здатність до самооцінювання та зовнішнього контролю власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проєктування та виготовлення виробів, були налаштовані на співпрацю, співробітництво та співтворчість. Учні високого рівня уміло використовували результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв для вдосконалення трудової діяльності в нових ситуаціях .

Достатній рівень рефлексивності було виявлено у 27,8% учнів 5–9 класів, які продемонстрували правильну обізнаність щодо об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності; обґрунтовано приймали рішення щодо зовнішнього контролю і самооцінювання власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в

міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проєктування та виготовлення виробів. Учні цього рівня вміли налаштовуватись на співпрацю, співробітництво та співтворчість навчання для вдосконалення трудової діяльності у стандартних ситуаціях, виявляли здатність до визначення проблем у використанні результатів самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв на уроках трудового навчання.

Середній рівень готовності до самоосвіти та саморозвитку в технологічній освітній галузі проявила найбільша кількість учнів – 39,3%, які були здатними до здійснення, за допомогою вчителя, об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності. З помилками та неточностями вони проводили самооцінювання та зовнішній контроль власної толерантності ставлень, виявів емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проєктування та виготовлення виробів за зразком у знайомих ситуаціях, проявляли недостатньо осмислену налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість. Виконання за зразком прийомів та операцій проєктно-технологічної діяльності здійснювалося з використанням результатів самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв.

Початковий рівень почуттєво-рефлексивних умінь було опановано 21,0% учнів 5–9 класів, які характеризуються здатністю до фрагментарного аналізу, оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності. Під час проєктування та виготовлення виробів ці учні проявляли елементарні уявлення та розрізнення способів зовнішнього контролю, самооцінювання власної толерантності у ставленні, виявах емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації. Вони частково відтворювали уміння налаштування на співпрацю, співробітництво та співтворчість. З допомогою вчителя використовували результати самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів

вираження власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв на уроках трудового навчання.

В результаті проведення констатувального педагогічного експерименту нами була складена таблиця 3.12 зведених даних щодо рівнів сформованості компонентів культурної компетентності учнів 5–9 класів.

Таблиця 3.12

Середні значення рівнів сформованості складових культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні за результатами констатувального експерименту

Компоненти культурної компетентності	Рівні сформованості, %			
	Високий	Достатній	Середній	Початковий
Ціннісно-мотиваційний	15,5	26,7	37,7	20,1
Пізнавально-особистісний	10,5	21,5	51,5	16,5
Діяльнісно-творчий	13,9	27,0	40,1	19,0
Почуттєво-рефлексивний	11,9	27,8	39,3	21,0
Середній рівень сформованості	13,0	25,8	42,1	19,1

Результати проведеного констатувального експерименту показують, що переважна більшість учнів має середній рівень сформованості культурної компетентності в трудовому навчанні і лише у 13,0% учнів ключова компетентність цього виду сформована на високому рівні.

Констатувальний етап дослідження підтвердив дані аналізу теорії і практики формування культурної компетентності учнів, дав змогу об'єктивно оцінити рівень її сформованості в учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання та зробити висновок, що сформованість культурної компетентності у переважної більшості учнів (61,2%) перебуває на середньому та початковому рівнях. Важливість підвищення ефективності формування культурної компетентності учнів 5–9 класів актуалізує питання впровадження

методів, форм організації, засобів театральної педагогіки та здійснення науково-методичного супроводу цього процесу.

Констатувальний експеримент щодо діагностики стану традиційного підходу до формування культурної компетентності учнів у трудовому навчанні вказує на потребу вирішення проблеми дослідження засобами театральної педагогіки. З опорою на сучасні тенденції розвитку теорії і методики технологічної освіти, усвідомлення результативності впливу сформованості культурної компетентності учнів на якість трудового навчання в ЗЗСО та виходячи з розуміння недостатнього рівня її сформованості в учнів 5–9 класів, представимо далі результати впровадження цілей, концептуальних підходів, принципів, етапів, організаційних форм, методів та засобів театральної педагогіки за розробленою та обґрунтованою в підрозділі 2.2 методикою формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки.

3.2. Програма та результати формувального етапу дослідно-експериментальної роботи

Метою формувального педагогічного експерименту стала перевірка ефективності методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. За програмою формувального експерименту вивчався вплив компонентів розробленої та теоретично обґрунтованої моделі на формування культурної компетентності учнів. В ході формувального експерименту тривалістю, проведеного впродовж 2021–2023 навчальних років, були розв'язаний ряд таких дослідницьких завдань:

- уточнено педагогічні умови формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки;

- розроблено та перевірено ефективність впровадження методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки;

- укладено змістовий модуль «Формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки», призначений для підготовки студентів і вчителів трудового навчання та технологій до формування в учнів цієї компетентності;

- впровадження до змісту курсів підвищення кваліфікації вчителів трудового навчання та технологій та практику їхньої освітньої діяльності методичних рекомендацій «Методика формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання»;

- здійснення поетапного впровадження обґрунтованої методики формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання;

- здійснення вході формувального експерименту систематичного діагностування сформованості компонентного складу культурної компетентності у трудовому навчання;

- здійснення кількісного та якісного аналізу результатів формувального експерименту та систематизація й узагальнення, отриманих даних.

Експериментальними чинниками впливу нами були визначені складові компоненти сформованості в трудовому навчанні культурної компетентності учнів 5-9 класів: ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво-рефлексивний.

Провідними методами дослідження в ході формувального експерименту були: діагностичні методи (опитування, бесіда, тестування, інтерв'ю); активні та пасивні спостереження за навчально-трудовою діяльністю учнів, методи незалежних характеристик та експертне оцінювання, методи аналітико-статистичної обробки та узагальнення отриманих емпіричним шляхом даних.

Необхідна статистично значуща та достатня кількість учнів експериментальних та контрольних класів визначена нами, як і під час констатувального експерименту, за формулою 3.1, що обґрунтовує мінімально прийнятну їхньою кількістю, якою репрезентується вся генеральну сукупність учнів. У формувальному педагогічному експерименті брали участь 391 учень 5–9 класів (194 у контрольних та 197 в експериментальних класах) міських та сільських ЗЗСО: Кибинської гімназії Миргородської міської ради Полтавської області, Великобузівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів-дошкільний навчальний заклад» Шишацької селищної ради Полтавської області, Ліцею № 32 «Європейський» Полтавської міської ради, Ліцею № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради.

Згідно таблиці великих чисел вибірка з 391 учня забезпечує (з припустимою похибкою 10,05 та величиною ймовірності 0,95) достовірність результатів дослідно-експериментальної роботи (Гончаренко, 2008, с. 187).

Експериментальний фактор у діагностуванні рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів (засоби театральної педагогіки), за умов упровадження розробленої та обґрунтованої методики, істотно вплинув на традиційну організацію процесу трудового навчання учнів. В ході формувального експерименту здійснювалося поетапне формування в учнів складових компонентів культурної компетентності шляхом використання комплексу методів театральної педагогіки: програвання сценічних імпровізацій за запропонованими вчителем сюжетами, текстами та ролями; обов'язкова участь усіх без винятку учнів в ігровій театралізованій, творчій діяльності; формування прагнення до наслідування трудових дій вчителя; метод фізичних дій; метод історичних паралелей; метод зміни рольових позицій; метод дієвого аналізу; етюдний метод; виконання сценічних вправ на пам'ять фізичних дій; виконання стильових імпровізаційних завдань-драматизацій; методика поетапного навчання рольового програвання образів

засобами театральної педагогіки; програвання групових етюдних імпровізацій за творами класиків живопису та ін.

Для ефективного формування стійкої та розвиненої культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні у 2021–2023 начальних роках нами була запроваджена експериментальна структурно-функціональна схема поетапної методики формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки.

На першому (діагностичному) етапі формування культурної компетентності було здійснено формування соціокультурних, міжособистісних, групових проблем та духовно-естетичних потреб здобувачів освіти.

Другий (організаційно-методичний) етап формування культурної компетентності був спрямований на розробку та вибір конкретних технологій театральної педагогіки, обґрунтовуючи їхню мету, зміст, особливості реалізації (методи, форми організації та засоби).

Третій (впроваджувальний) етап передбачав реалізацію технологій театральної педагогіки в культурно-освітній практиці діяльності закладів освіти.

На четвертому (результативному) етапі формування культурної компетентності здійснювалося підсумкове оцінювання ефективності впровадження технологій театральної педагогіки, відбувалося їхнє коригування.

У 2023 році в ході завершального етапу формувального експерименту, за використання спеціально дібраних та розроблених психолого-педагогічних діагностичних методик, нами були визначені набуті учнями 5–9 класів рівні сформованості культурної компетентності за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями ефективності розробленої методики.

В таблиці 3.13 представлені зміни сформованості культурної компетентності учнів за ціннісно-мотиваційним критерієм у

експериментальних та контрольних класах за результатами проведеного формувального експерименту.

Таблиця 3.13

Сформованість культурної учнів 5–9 класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки за ціннісно-мотиваційним критерієм

Рівень Показники	Контрольні класи (%)				Експериментальні класи (%)			
	високий	достатній	середній	початковий	високий	достатній	середній	початковий
Інтереси та потреби учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури	20,1	27,8	32,0	20,1	28,9	34,0	26,9	10,2
Спрямованість на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності	16,0	26,8	38,1	19,1	24,9	37,0	26,9	11,2
Сформованість культурно-ціннісних орієнтацій	14,9	27,8	39,3	18,0	23,9	38,1	28,9	9,1
Середнє арифметичне	17,0	27,5	36,5	19,0	25,9	36,3	27,6	10,2

Результати формувального педагогічного експерименту показали, що кількість учнів із початковим рівнем сформованості культурної компетентності, за ціннісно-мотиваційним критерієм, в експериментальних класах, у порівнянні з контрольними класами, зменшилася в середньому на 8,9% (за показником сформованості інтересів та потреб учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури – на 9,9%; за спрямованістю на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності – на 7,9%; за сформованістю культурно-ціннісних орієнтацій – на 8,1%). Також слід відзначити зменшення на 8,9% кількості учнів експериментальних класів, порівняно з контрольними, із середнім рівнем культурної компетентності та збільшення на 8,8% числа учнів, які проявили достатній рівень її сформованості (відповідно такі зміни склали, за

показником сформованості інтересів та потреб учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури – 5,1% та 6,2% %; за спрямованістю на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності – на 11,2 та 10,2%; за сформованістю культурно-ціннісних орієнтацій – на 10,4% та 10,3%).

Динамічно-суттєвими було зростання на 8,9% середніх значень високого рівня сформованості культурної компетентності учнів експериментальних класів за ціннісно-мотиваційним критерієм (за показником сформованості інтересів та потреб учнів у пізнанні надбань світової та вітчизняної культури – на 8,8%; за спрямованістю на толерантність та співробітництво у вдосконаленні своєї культурної компетентності – на 8,9%; за сформованістю культурно-ціннісних орієнтацій – на 9,0%).

На рисунку 3.1 наочно представлено динаміку змін сформованості культурної компетентності учнів 5–9 контрольних та експериментальних класів, за ціннісно-мотиваційним критерієм, внаслідок проведення формувального експерименту.

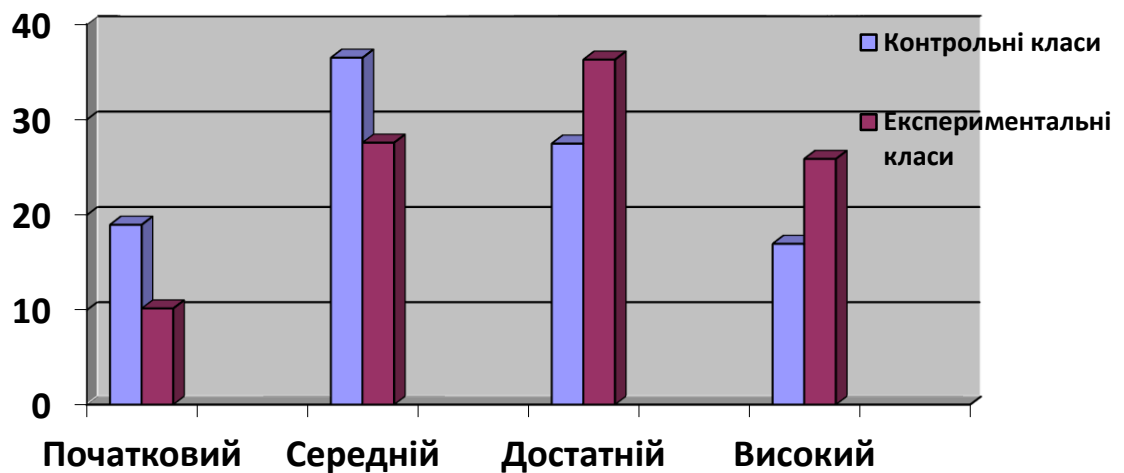

Рис. 3.1. Діаграма розподілу рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 контрольних та експериментальних класів, за ціннісно-мотиваційним критерієм.

Представлені на діаграмі дані ілюструють динамічне зростання рівнів сформованості культурної компетентності учнів експериментальних класів,

порівняно з учнями контрольних класів. Відзначається дієве зменшення на 17,8 кількості учнів із середнім та початковим рівнями сформованості культурної компетентності за ціннісно-мотиваційним критерієм та збільшення на 17,7% числа учнів із виявами високого та достатнього рівнів.

Далі проаналізуємо, за таблицею 3.14, зміни сформованості культурної компетентності, за пізнавально-особистісним критерієм та результатами формувального експерименту серед учнів контрольних та експериментальних 5–9 класів.

Таблиця 3.13

Сформованість культурної учнів 5–9 класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки за пізнавально-особистісним критерієм

Рівень Показники	Контрольні класи (%)				Експериментальні класи (%)			
	високий	достатній	середній	початковий	високий	достатній	середній	початковий
Анкетування «Культурна компетентність учнів»	9,3	21,1	55,7	13,9	19,2	40,7	33,2	6,9
Вимірювання пізнавальної активності учнів	13,4	24,2	44,9	17,5	24,4	40,1	27,4	8,1
Середнє арифметичне	11,4	22,7	50,4	15,5	21,8	40,4	30,3	7,5

Дані формувального експерименту вказують на зменшення на 8% кількості учнів експериментальних класів, які проявили початковий рівень сформованості культурної компетентності, за пізнавально-особистісним критерієм, у порівнянні з контрольними класами: за показниками анкетування «Культурна компетентність учнів» – на 7,0%; за рівнем пізнавальної активності – на 9,4%). Відбулося суттєве зменшення чисельності учнів із виявами середнього (на 20,1%) рівня культурної компетентності та зростання на 17,7% кількості учнів із проявами достатнього її рівня за пізнавально-особистісним критерієм: за показниками анкетування «Культурна

компетентність учнів», відповідно, – на 22,5% та 19,6%; за рівнем пізнавальної активності – на 17,5 та 15,9%).

Суттєво динамічними були зміни на 10,7% високого рівня сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів: за показниками анкетування «Культурна компетентність учнів» – на 9,9%; за рівнем пізнавальної активності – на 11,3%).

Динаміка сформованості середніх значень складових культурної компетентності учнів експериментальних та контрольних класів, за пізнавально-особистісним критерієм, представлено на рисунку 3.2.

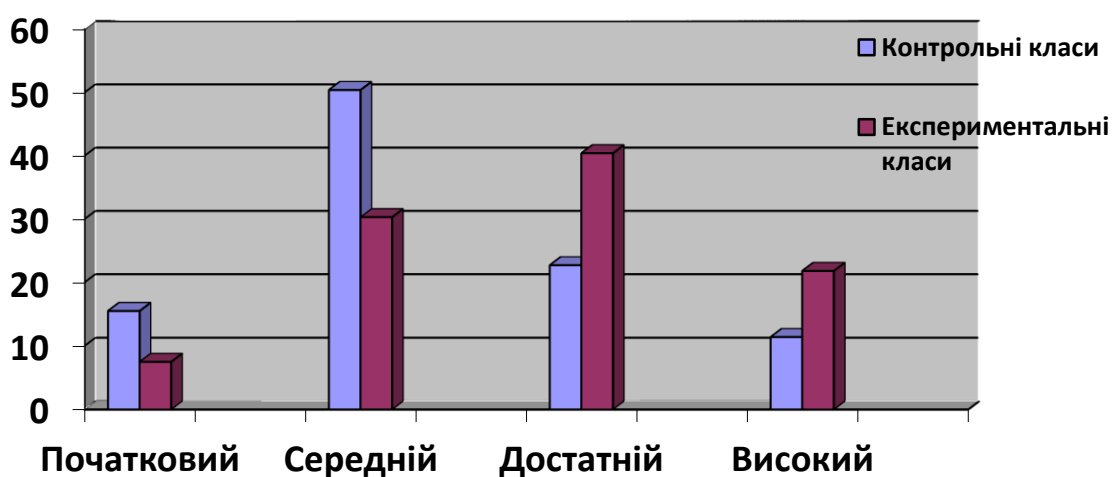

Рис. 3.2. Діаграма розподілу рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 контрольних та експериментальних класів, за пізнавально-особистісним критерієм.

Представлені на діаграмі графічні зображення ілюструють суттєво динамічніші позитивні зміни рівнів сформованості культурної компетентності учнів експериментальних 5–9 класів, ніж це сталося внаслідок запровадження на уроках трудового навчання засобів театральної педагогіки у контрольних класах. Відбулося істотне зменшення на 28,1% чисельності учнів із початковим та середнім рівнем вияву культурної компетентності. В експериментальних класах збільшення учнів із достатнім та високим рівнем її сформованості склало, у порівнянні з контрольними класами, 28,1%.

Розглянемо далі, представлені в таблиці 3.14, зміни сформованості культурної компетентності учнів експериментальних та контрольних 5–9 класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки, за діяльнісно-творчим, які відбулися під час формувального експерименту.

Таблиця 3.14

Сформованість культурної учнів 5–9 класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки, за діяльнісно-творчим критерієм

Рівень Показники	Контрольні класи (%)				Експериментальні класи (%)			
	високий	достатній	середній	початковий	високий	достатній	середній	початковий
Нахили та здібності в задоволені учнями культурно-освітніх потреб у позаурочній навчально-трудої діяльності	16,0	27,8	35,1	21,1	26,9	38,1	24,8	10,2
Культурно-перцептивні здібності висловлювати свої емоції та почуття, ступінь розвитку лексично-інтонаційного мовлення	11,9	26,8	42,8	18,6	22,3	38,7	29,9	9,1
Середнє арифметичне	13,9	27,2	39,0	19,9	24,6	38,4	27,2	9,7

За результатами формувального експерименту, кількість учнів експериментальних класів із початковим рівнем сформованості культурної компетентності, за діяльнісно-творчим критерієм, зменшилася, у порівнянні з контрольними класами, на 10,2% (за показником вияву нахилів та здібностей у задоволені учнями культурно-освітніх потреб у позаурочній навчально-трудої діяльності – на 10,9%; за сформованістю культурно-перцептивних здібностей до висловлювання своїх емоції та почуттів, ступенем розвитку лексично-інтонаційного мовлення – на 9,5%). Відбулося зменшення кількості учнів із проявами середнього рівня сформованості культурної компетентності – на 11,7% та суттєве збільшення чисельності учнів з достатнім її рівнем – на

11,2% (відповідно, за показником вияву нахилів та здібностей у задоволені учнями культурно-освітніх потреб у позаурочній навчально-трудої діяльності – зменшення на 10,3% та зростання на 10,3%; за сформованістю культурно-перцептивних здібностей до висловлювання своїх емоції та почуттів, ступенем розвитку лексично-інтонаційного мовлення – зменшення на 12,9% та збільшення на 11,9%).

Позитивно-динамічними сталися зміни (+10,7%) на високому рівні сформованості культурної компетентності учнів у трудовому навчанні з використанням засобів театральної педагогіки (за показником вияву нахилів та здібностей у задоволені учнями культурно-освітніх потреб у позаурочній навчально-трудої діяльності – +10,9%; за сформованістю культурно-перцептивних здібностей до висловлювання своїх емоції та почуттів, ступенем розвитку лексично-інтонаційного мовлення – +10,4%).

На рисунку 3.3 наочно проілюстровано динаміку сформованості культурної компетентності, за діяльнісно-творчим критерієм, в учнів експериментальних та контрольних класів внаслідок формувального педагогічного експерименту.

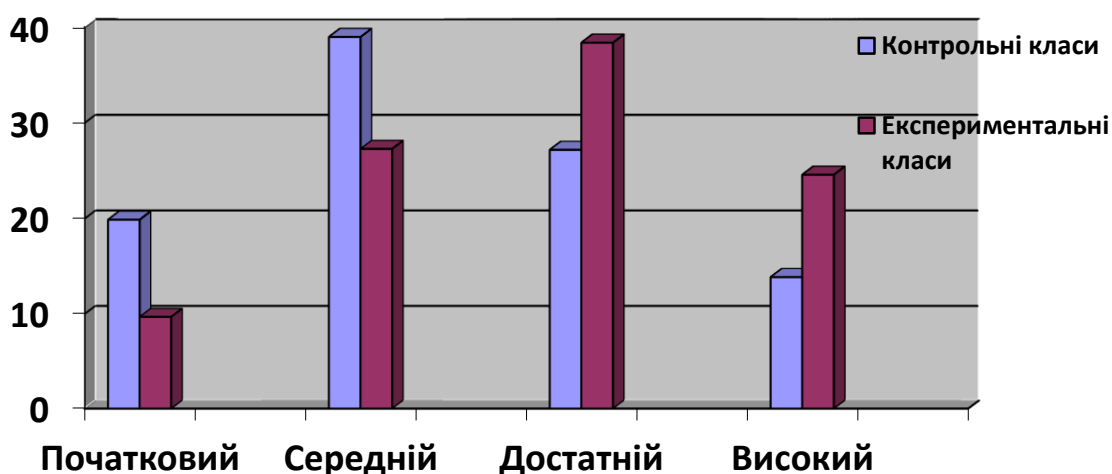

Рис. 3.3. Діаграма розподілу рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 контрольних та експериментальних класів, за діяльнісно-творчим критерієм.

Результати формувального експерименту засвідчують динамічні зміни культурної компетентності учнів експериментальних класів, порівняно з

контрольними. Відслідковується суттєве зменшення на 21,9% кількості учнів із виявами початкового та середнього рівнів сформованості культурної компетентності, за діяльнісно-творчим критерієм.

Розглянемо, за таблицею 3.15, динаміку змін сформованості культурної компетентності учнів контрольних та експериментальних 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, за почуттєво-рефлексивним критерієм, які сталися внаслідок проведення формувального експерименту.

Таблиця 3.15

Сформованість культурної учнів 5–9 класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки, за почуттєво-рефлексивним критерієм

Рівень Показник	Контрольні класи (%)				Експериментальні класи (%)			
	високий	достатній	середній	початковий	високий	достатній	середній	початковий
Рівень готовності до самоосвіти та саморозвитку	11,9	27,8	40,2	20,1	22,8	38,1	28,9	10,2

Результати формувального експерименту вказують, що кількість учнів експериментальних класів із початковим рівнем сформованості культурної компетентності, за почуттєво-рефлексивним критерієм, у порівнянні з контрольними класами, зменшилася на 9,9%. Також відбулося зменшення на 11,3% кількості учнів із виявами середнього рівня та суттєво зросла на 10,3% чисельність учнів із достатнім рівнем сформованості культурної компетентності на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Позитивно-динамічним було зростання на 10,9% сформованості високого рівня прояву культурної компетентності учнів 5–9 класів. На рисунку 3.4 представлена наочна ілюстрація динаміки змін культурної компетентності, за почуттєво-рефлексивним критерієм, учнів експериментальних та контрольних 5–9 класів внаслідок проведення формувального експерименту.

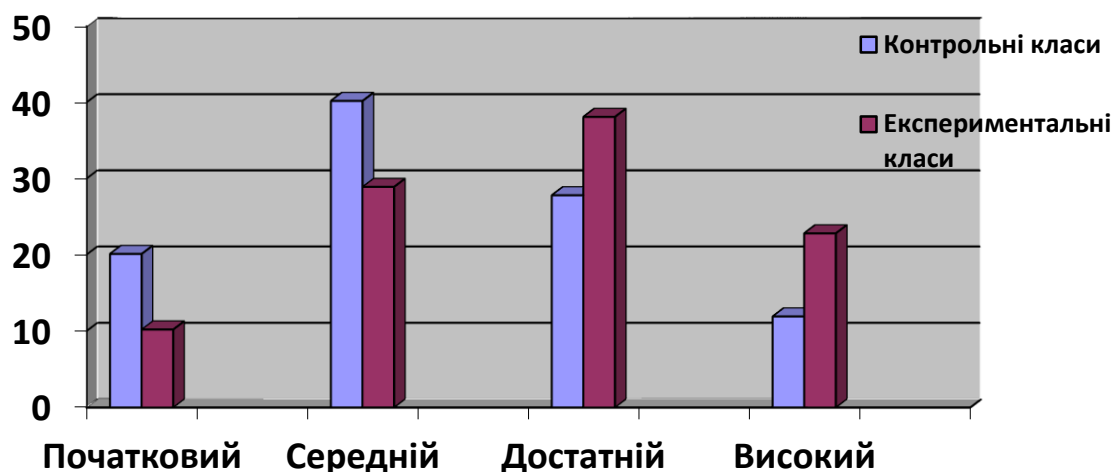

Рис. 3.4. Діаграма розподілу рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 контрольних та експериментальних класів, за почуттєво-рефлексивним критерієм.

Проілюстровані на діаграмі дані свідчать про динамічне зростання рівня сформованості культурної компетентності учнів експериментальних 5–9 класів, за почуттєво-рефлексивним критерієм, у порівнянні з учнями контрольних класів. Відстежено дієве зменшення на 21,2% кількості учнів експериментальних класів із виявами початкового та середнього рівнів внаслідок збільшення їхньої кількості на достатньому та високому рівнях.

Узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи полягає у визначенні рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів за всіма критеріями її діагностики, що стане свідченням ефективності розробленої та обґрунтованої методики формування цієї компетентності в учнів засобами театральної педагогіки. Порівняння, за таблицею 3.16, даних формувального експерименту з даними констатувального етапу дослідження засвідчує зростання рівнів сформованості культурної компетентності учнів експериментальних 5–9 класів та відносно-стабільну незмінність її сформованості, за результатами констатувального експерименту, в порівнянні з даними учнів контрольних класів, отриманими під час проведення формувального експерименту.

На рисунку 3.5 представлено динаміку змін сформованості в учнів 5–9 класів культурної компетентності внаслідок проведеного нами експерименту.

Таблиця 3.16

Порівняльна характеристика рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів під час констатувального та формувального (контрольні та експериментальні класи) експерименту

Критерії	Рівень Класи	Формувальний експеримент				Констатувальний експеримент			
		високий	достатній	середній	початковий	високий	достатній	середній	почаковий
	%	%	%	%	%	%	%	%	
Ціннісно-мотиваційний	Контр.	17,0	27,5	36,5	19,0	15,5	26,7	37,7	20,1
	Експ.	25,9	36,3	27,6	10,2				
Пізнавально-особистісний	Контр.	11,4	22,7	50,4	15,5	10,5	21,5	51,5	16,5
	Експ.	21,8	40,4	30,3	7,5				
Діяльнісно-творчий	Контр.	13,9	27,2	39,0	19,9	13,9	27,0	40,1	19,0
	Експ.	24,6	38,4	27,2	9,7				
Почуттєво-рефлексивний	Контр.	11,9	27,8	40,2	20,1	11,9	27,8	39,3	21,0
	Експ.	22,8	38,1	28,9	10,2				
Середнє арифметичне	Контр.	13,6	26,3	41,5	18,6	13,0	25,7	42,1	19,2
	Експ.	23,8	38,3	28,5	9,4				

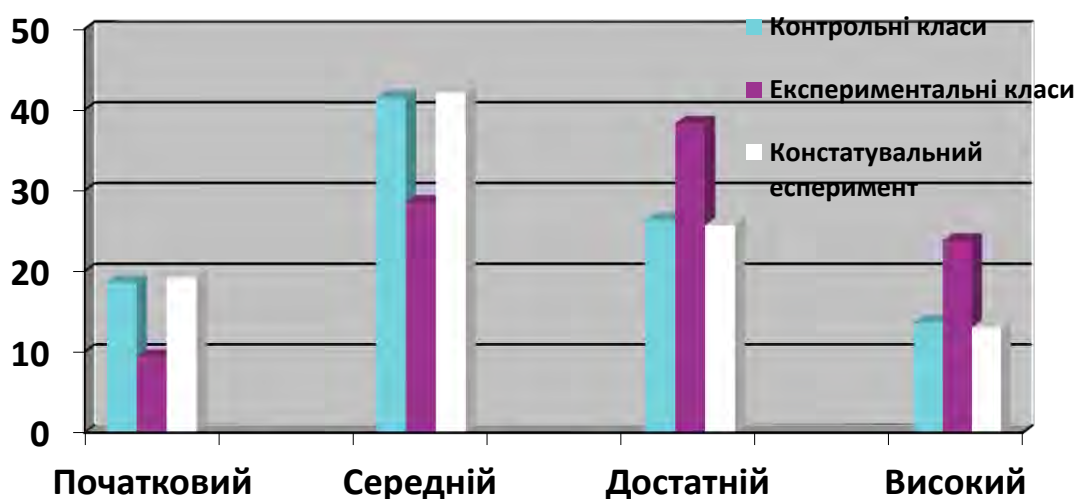

Рис. 3.5. Динаміка рівнів сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів під час констатувального і формувального (контрольні та експериментальні класи) педагогічного експерименту.

Динаміка змін визначається зростанням на 10,2% кількості учнів експериментальних 5–9 класів, порівняно з контрольними, у яких було виявлено високий рівень культурної компетентності, за одночасного зменшення на 9,2% кількості учнів із початковим рівнем цієї компетентності. По завершенні формувального експерименту було відзначено істотний перерозподіл чисельності учнів із достатнім (зростання з 26,3% у контрольних класах до 38,3 в експериментальних) та середнім (зменшення з 41,5% у контрольних до 28,5% у експериментальних класах) рівнем культурної компетентності в трудовому навчання засобами театральної педагогіки.

Суттєвість розбіжностей між рівнями сформованості культурної компетентності учнів експериментальних і контрольних 5–9 класів була визначена на підставі прийняття одного з двох припущень:

- H_0 : різниця рівнів сформованості культурної компетентності учнів контрольних та експериментальних класів є несуттєво значущими;
- H_1 : розбіжність у рівнях сформованості культурної компетентності учнів контрольних та експериментальних класів є суттєво значущою.

Розміщена в додатку С перевірка, здійснена за критерієм Пірсона, показала, що величина $\chi^2_{крит}$ на 95% рівні вірогідності складає 9,49, згідно чотирьох ступенів свободи [122, с. 288]. Знайдене нами в ході статистичної обробки результатів формувального педагогічного експерименту значення χ^2_{emp} дорівнює 23,1, яке, як бачимо, перевищує табличне значення $\chi^2_{крит}$. Це є свідченням можливості відхилення нульової гіпотези та ознакою суттєвості розбіжності рядів оцінок рівнів сформованості культурної компетентності учнів експериментальних класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки.

Порівняльний аналіз однорідності оцінок рівнів вияву культурної компетентності учнів засвідчив суттєву розбіжність між рівнями її сформованості в учнів контрольних класів у порівнянні з експериментальними внаслідок дії експериментальних чинників, що дає змогу визнати дієвість впливу впровадженої моделі формування культурної компетентності учнів 5–

9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки на рівні сформованості в учнів культурної компетентності.

У контрольних 5–9 класах, де учні навчалися за традиційною методикою трудового навчання, сформованість культурної компетентності не зазнала суттєвих змін, порівняно з результатами констатувального експерименту (див. таблицю 3.16. На це вказує статистичний аналіз суттєвості розбіжностей між рівнями сформованості культурної компетентності учнів контрольних 5–9 класах, набутими в ході формувального експерименту, та даними, отриманими під час констатувального експерименту, здійснений на підставі прийняття одного з двох припущень:

– H_0 : різниця рівнів сформованості культурної компетентності учнів за результатами констатувального експерименту і контрольних класів, набутих під час формувального експерименту, є недостатньо значущою;

H_1 : розбіжність рівнів сформованості культурної компетентності учнів під час констатувального експерименту та в контрольних класах, за результатами формувального експерименту, є суттєво значущою.

В додатку Т наведено перевірку, здійснену за критерієм Пірсона, яка виявила, за чотирма ступенями свободи, що величина $\chi^2_{крит}$ на 95% рівні вірогідності складає 9,49 [122, с. 288]. Суттєве перебільшення табличним значенням $\chi^2_{крит}$ знайденого нами в ході статистичної обробки значення χ^2_{exp} , що дорівнює 0,07 (див. додаток Т), є ознакою неможливості відхилення нульової гіпотези та визнання суттєво схожими рядів оцінок сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів, набутої в ході констатувального експерименту, та учнів контрольних класів під час формувального експерименту.

Однорідність оцінок сформованості культурної компетентності свідчить про суттєву схожість рівнів її сформованості в учнів контрольних класів, порівняно з результатами констатувального експерименту. Відсутність експериментальних чинників в контрольних класах та під час констатувального експерименту є свідченням суттєвого взаємовпливу

традиційної моделі формування культурної компетентності учнів в трудовому навчанні масових ЗЗСО на рівні її сформованості в учнів, а також вказує на дієвий зв'язок між розробленою та обґрунтованою нами методикою та формуванням в учнів 5–9 класів культурної компетентності на засадах театральної педагогіки.

Результати формувального педагогічного експерименту показали суттєве зростання культурної компетентності учнів експериментальних 5–9 класів у трудовому навчанні за всіма критеріями її вияву. Це відбулося внаслідок оптимального вибору змісту, методів, організаційних форм та засобів театральної педагогіки, які систематично застосовувалися в експериментальних класах. Це також засвідчує ефективність розробленої та обґрунтованої методики поетапного формування культурної компетентності учнів, починаючи з формування соціокультурних, міжособистісних, групових проблем та духовно-естетичних потреб здобувачів освіти, далі, вибираючи конкретні технології театральної педагогіки, обґрунтовуючи їхню мету, зміст, особливості реалізації (методи, форми організації та засоби) з подальшою реалізацією технологій театральної педагогіки в культурно-освітній практиці діяльності закладів освіти та звершаючи підсумковим оцінюванням ефективності впровадження технологій театральної педагогіки, їхнім коригуванням.

Одержані результати формувального педагогічного експерименту вказують на дієве зростання рівня культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки, що стало підтвердженням робочої гіпотези проведеного дослідження.

Висновки до третього розділу

У розділі висвітлені результати експериментальної перевірки методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Розкриті особливості планування,

етапи проведення, отримані результати констатувального та формувального педагогічних експериментів.

Оцінювання сформованості культурної компетентності виявило у більшості учнів 5–9 класів середній рівень її сформованості за ціннісно-мотиваційним критерієм. Учні переважно ситуативно та фрагментарно виявляли позитивну зацікавленість та потреби щодо пізнання надбань вітчизняної та світової культури. В ході констатувального експерименту, за відсутності належного усвідомлення важливості прагнень до толерантності, співробітництва та вдосконалення своєї культурної компетентності, не стійкими були вияви мотивації учнів до усвідомлення її значення для розуміння різних видів мистецтва, які часто не відповідали індивідуальним прагненням школярів до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури. Результати оцінювання сформованості культурної компетентності учнів за ціннісно-мотиваційним критерієм виявили перевагу кількості учнів із початковим (20,3%), середнім (37,7%) та достатнім (26,7%) рівнями її сформованості та незначну чисельність учнів (15,5%) із високим рівнем. Це вказує на необхідність систематичної роботи з трудового навчання та виховання, спрямованої на формування культурної компетентності учнів 5–9 класів.

Діагностування в ході констатувального експерименту культурної компетентності визначила у більшості учнів 5–9 класів середній (51,5%) рівень її сформованості за пізнавально-особистісним критерієм. Учні здебільшого проявляли елементарні уявлення про складові компетенції культурної компетентності, правильно, але недостатньо осмислено у часовому вимірі демонстрували знання щодо способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури у проектуванні виробів за зразком. Це є ознакою необхідності обґрунтування дієвих методів формування в учнів культурної компетентності яскраво-образними засобами театральної педагогіки.

Діагностування культурної компетентності учнів у трудовому навчанні в ході констатувального експерименту показало у більшості учнів 5–9 класів достатній (27,0%) та середній (40,1%) рівні її сформованості за діяльнісно-творчим критерієм. Культурна компетентність переважної кількості учнів здебільшого характеризувалася готовністю до застосування у відомих для них ситуаціях типових умінь та навичок з використання культурно-перцептивних здібностей у трудовому навчанні, здатністю, на засадах набутого досвіду та з допомогою вчителя, до розуміння змісту, сутності та правил використання мистецьких творів у проєктно-технологічній діяльності. З помилками та неточностями такі учні оцінювали та розкривали власні творчі ідеї, традиції та звичаї вітчизняної та світової культури, ролі та дії інших людей та власні ролі та дії.

Констатувальне діагностування культурної компетентності виявило у більшості учнів 5–9 класів середній (39,3%) та достатній (27,8%) рівні її сформованості за почуттєво-рефлексивним критерієм. Ці учні здебільшого були здатними до здійснення, за допомогою вчителя, об'єктивного оцінювання та самоаналізу сформованості власної культурної компетентності. З помилками та неточностями вони проводили самооцінювання та зовнішній контроль власної толерантності ставлень, виявів емпатії в міжкультурному спілкуванні, взаємодії та комунікації під час проєктування та виготовлення виробів за зразком у знайомих ситуаціях, проявляли недостатньо осмислену налаштованість на співпрацю, співробітництво та співтворчість. Виконання за зразком прийомів та операцій проєктно-технологічної діяльності здійснювалося з використанням результатів самоконтролю та зовнішнього контролю для вдосконалення способів вираження здобувачами освіти власних почуттів та ідей засобами різних видів мистецтв.

Узагальнення результатів констатувального педагогічного експерименту вказує на те, що більшість учнів 5–9 класів проявили середній (42,1%) та достатній (25,8%) рівні сформованості складових культурної компетентності і лише у 13,0% учнів ця компетентність була виявлена на

високому рівні при суттєвій кількості учнів у 19,1% із ознаками початкового рівня сформованості культурної компетентності. Це актуалізує питання використання під час формувального експерименту елементів театральної педагогіки, спрямованих на підвищення ефективності формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання.

Результативність формувального педагогічного експерименту визначалася за рівнем сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні, динаміка змін показників якої стало підтвердженням результативності розробленої та обґрунтованої методики поетапного формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки. На це вказує суттєве зростання на 10,2% чисельності учнів експериментальних класів, порівняно з контрольними, які виявили високий рівень (13,6% – в контрольних та 23,8% – в експериментальних класах) при одночасному зменшенні на 9,2% кількості учнів із початковим рівнем (18,6% – в контрольних та 9,4% – в експериментальних класах) сформованості культурної компетентності в трудовому навчанні з використанням засобів театральної педагогіки. Порівняно з констатувальним експериментом, у контрольних 5–9 класах зазначені вище рівні сформованості культурної компетентності учнів суттєвих змін не відбулось (зростання на 0,6% на високому та зменшення на 0,6% на початковому рівнях). Формувальний експеримент виявив істотне зменшення на 13,0% кількості учнів із виявами середнього рівня сформованості культурної компетентності (з 41,5% – в контрольних до 28,5% – в експериментальних класах) та позитивне збільшення на 12,0% чисельності учнів із достатнім (з 26,3% – в контрольних до 38,3% – в експериментальних класах) рівнем її сформованості в трудовому навчанні за експериментальною методикою. Порівняно з констатувальним експериментом, у контрольних класах чисельність учнів із середнім рівнем вияву культурної компетентності зменшилася несуттєво на 0,6% (з 42,1% до 41,5%), а вияви достатнього рівня збільшилися також лише на 0,6% (з 25,7% до 36,3%).

Виявлена в ході формувального педагогічного експерименту позитивно-дієва динаміка змін сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів дає змогу зробити висновок про сприяння використаних нами засобів театральної педагогіки її формування в трудовому навчанні учнів експериментальних класів, у порівнянні з контрольними класами.

Основні положення розділу висвітлено в публікаціях автора: [91], [96], [99], [101], [102].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результатом виконання дисертаційної роботи з формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки були розв'язані наступні завдання дослідження:

1. Згідно аналізу сучасного стану дослідженості проблеми формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності у психолого-педагогічній науці, розкрито сутність, критерії, показники та рівні сформованості цього особистісного новоутворення.

Актуальність проблеми формування культурної компетентності учнів у трудовому навчанні визначається спрямованістю сучасної освіти на розвиток ключових компетентностей, завданням яких є всебічний розвиток, соціалізація, виховання особистості, здатної до життя в суспільстві. Яскравість, живість та переконливість образів змісту трудового навчання в школі забезпечується формуванням культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки.

Вивчення існуючих психолого-педагогічних досліджень доводить, що проблема формування культурної компетентності учнів є однією із провідних у теорії та методиці трудового навчання в школі, особливості вирішення якої засобами театральної педагогіки дотепер є недостатньо визначеними.

Важливими завданнями формування культурної компетентності учнів є: розвиток стійких інтересів до мистецьких та культурних світових і вітчизняних здобутків; виховання поважного ставлення до українських культурних традицій, національних меншин та корінних народів, народів інших держав; формування здатності до поціновування та розуміння культурних форм, способів творчого вираження та передачі ідей видів мистецтва у різних культурах; виховання прагнення до вираження та розвитку власних почуттів та ідей засобами мистецтва та культури.

Формування в учнів культурної компетентності в трудовому навчанні розглядається нами як процес набуття здобувачами освіти надпредметних стійких особистісних якостей, ставлень, почуттів, ціннісних орієнтацій та

досвіду творчої реалізації в трудовій діяльності ключових культурних компетенцій (культура спілкування, взаємодії та комунікації; культура мислення та пізнання світових та вітчизняних культурно-мистецьких здобутків; культура роботи з інформаційними джерелами та інформацією; вираження власних почуттів та ідей засобами різновидів мистецтва) на засадах комплексу принципів, методологічних підходів та під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників у спеціально створених організаційно-педагогічних умовах.

Для діагностики сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні обґрунтовані критерії (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво-рефлексивний) та рівні (високий, достатній, середній та початковий), за якими визначалися їхні якісні та кількісні характеристики.

2. Результатом дослідження стало визначення структури, змісту та функцій театральної педагогіки як засобу формування культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання.

Театральну педагогіку визначено як галузь педагогічних знань з акторської творчості, спрямовану на розвиток у особистості образної уяви, волі, уваги, емоційної пам'яті, здатності до художнього й вільного сприйняття довкілля (культурних цінностей, людей, природи, традицій та ін.), навчання мимовільним, підсвідомим процесам творчості людини, повазі думок інших людей, фантазуванню, уявленню, спілкуванню та виховання терпимості до різних точок зору засобами впливу на особистість: мовлення, голос, пластика, жести, міміка та загальна пантоміміка.

Провідним завданням театральної педагогіки визначено зацікавлення учнів творчою пошуковою активністю, зміну спрямованості трудового навчання зі змістової на діяльнісно-процесуальну його складову, розвиток особистісного потенціалу учнів для забезпечення оптимального вибору способів діяльності в ситуаціях їхнього подальшого життя.

Серед функцій театральної педагогіки, як засобу формування культурної компетентності учнів у процесі трудового навчання, нами виділені: загальнокультурний розвиток особистості, покращення та формування здатності людини до взаємодії з соціокультурним оточенням; сприяння вихованню патріотично-громадянських почуттів; наповнення змісту шкільних навчальних предметів методами театралізації для підготовки учнів до життя в соціокультурному оточенні; охоплення театальною самодіяльністю широкого кола учнівської молоді на засадах природної дитячої ігрової діяльності; підвищення ефективності співпраці з громадськістю, батьками учнів; підвищення ефективності культурно-просвітницької роботи з учнівською молоддю; звернення в соціокультурній роботі з учнями до трансформаційних напрямів театральної педагогіки: естето-, драмо-, арт-, казко-, лялько-терапія та ін.; організація соціокультурної творчості, самоствердження та самовираження особистості.

Формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки визначено як процес та результат кількісно-якісних змін особистості, якими визначається успішність опанування предметних проєктно-технологічних компетентностей шляхом проведення доступних для учнів акторських тренінгових вправ із формування умінь психологічно-емоційного впливу, творчої активності та стимулювання позитивних образних почуттів.

3. Обґрунтовано педагогічні умови та розроблено методіку формування культурної компетентності і мотивації її розвитку у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Аналіз психолого педагогічної літератури з використання елементів театральної педагогіки в діяльності ЗЗСО сприяв визначенню ряду педагогічних умов формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні: формування театально-педагогічної культури вчителів трудового навчання шляхом усвідомлення

ними необхідності використання змісту, методів, форм організації та засобів театралізації в предметному трудовому навчанні учнів, у їхньому культурно-естетичному, моральному вихованні, формуванні стійкого інтересу до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками; технологізація використання елементів театральної педагогіки в практиці шкільного трудового навчання в формуванні в учнів культурної компетентності шляхом розробки та впровадження конкретних технологій театральної педагогіки; співпраця учнів та вчителів трудового навчання з іншими учасниками позакласної, позаурочної та позашкільної освітньої діяльності, що сприяє виявленню культурно-освітніх проблем сучасної учнівської молоді, матеріальному та технічному забезпеченні учнівських театралізацій, залученню здобувачів освіти до різних культурно-мистецьких подій та просуспільної діяльності, створенню сприятливих умов для реалізації учнівських соціокультурних проєктів, у тому числі й таких, що базуються на методах театральної педагогіки, покращуючи становлення культурної компетентності учнів; використання перевірених практикою концептуальних засад розвитку особистості в процесі формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки (принципи педагогічного впливу, за розробленими А. Макаренком: «системою перспективних ліній», «законом руху колективу», «принципом паралельної дії»); створення творчої атмосфери в колективі учнів на уроках трудового навчання за системою театральної педагогіки К. Станіславського; концепція А. Maley та А. Duff з розвитку індивідуальних особистісних якостей учнів у діяльності з оволодіння навчальним матеріалом; навчання учнів оволодінню руховою культурою, прийомами внутрішнього бачення образів, комбінаціями імпровізаційних можливостей спілкування у взаємодії забезпечується, за діяльнісно-вчинковою теорією особистості Г. Костюка та В. Роменця; осмислення вимог суспільства та формування культурної компетентності особистості за поведінковою теорією особистості Б. Скіннера).

Провідним засобом розробки та впровадження в трудове навчання учнів 5–9 класів концептуальних засад, змісту, етапів, методів, організаційних форм формування культурної компетентності та психолого-педагогічного оцінювання її сформованості в учнів нами визначено методику формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки у єдності *концептуально-цільового* (розкриває мету, методологічні, концептуальні підходи та принципи формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки), *змістово-процесуального* (містить структурні компоненти культурної компетентності учнів 5–9 класів (ціннісно-мотиваційний, пізнавально-особистісний, діяльнісно-творчий та почуттєво рефлексивний); розкриває освітній контент формування компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки; етапи формування культурної компетентності учнів: діагностичний, організаційно-методичний, впроваджувальний та результативний) та *результативно-оцінного* (висвітлює процес та результати оцінювання досягнутих учнями якісних рівнів сформованості культурної компетентності на уроках трудового навчання за ціннісно-мотиваційним, пізнавально-особистісним, діяльнісно-творчим та почуттєво-рефлексивним критеріями) блоків.

Дієвими засобами стимулювання розвитку культурної компетентності у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки визнано: програвання драматизацій, інсценізацій та театралізацій; вияви уваги, правильне виразне мовлення та донесення до інших емоцій та ідей; розвиток здатності до співробітництва, вибору моделей спілкування, командно-групову взаємодію, вибір комунікаційних стратегій, імпровізації та фантазування; формування емоційного інтелекту, навчаючи розумінню та відчуттю персонажів сюжетів театралізованих програвань, відтворюючи їх та співпереживаючи їм, виражаючи на широкий загальний такі почуття; розвиток креативно-критичного мислення; створення на уроках трудового навчання

театрально-ігрового освітнього простору, осередків його емоційного насичення.

4. Здійснено дослідно-експериментальну перевірку обґрунтованої методики формування культурної компетентності і мотивації її розвитку у школярів засобами театральної педагогіки. Про дієвість запропонованої методики свідчить приріст сформованості культурної компетентності учнів експериментальних 5–9 класів, порівняно з контрольними класами, на високому рівні на 10,2% та на достатньому рівні – на 12,0%, за одночасного зменшенням на 13,0% кількості учнів їх середнім та на 9,2% – із початковим рівнем вияву культурної компетентності.

Порівняльний аналіз, за критерієм згоди χ^2 Пірсона, розподілу рівнів сформованості культурної компетентності учнів вказує на статистично значущі відмінності між даними її діагностики в контрольних та експериментальних 5–9 класах. Це вказує на дієвість обґрунтованої та розробленої методики формування культурної компетентності і мотивації її розвитку у школярів раннього підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні. Їхнє впровадження в освітню практику закладів вищої, післядипломної неперервної та загальної середньої освіти підтвердило їхню ефективність та доцільність застосування у навчально-виховному процесі.

Здійснене нами дослідження не вичерпує всіх особливостей формування культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні. Перспективними напрямками подальших досліджень вважаємо вивчення наступності у становленні та формуванні досліджуваного феномену в початковій, базовій середній та повній середній (старшій) школі, дослідження питань формування культурної компетентності учнів засобами інших видів мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамян В. Театральна педагогіка: навч. посіб. для студ. вузів. Київ: Лібра, 1996. 224 с.
2. Агаркова О. “Ми проти насилля” – вистава мандрівного дитячого театру. URL: <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1210859319> (дата звернення: 24.09.2021).
3. Алексеева-Вовк М. І. Педагогічні умови соціалізації студентів засобами культури мовлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.05 “Соціальна педагогіка”; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 22 с.
4. Амацьєва О. П. Розвиток творчих здібностей дошкільників у театральній ігровій діяльності. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 42–48.
5. Андрущенко В. П. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть. *Вісник Інституту розвитку дитини: Серія Філософія, педагогіка, психологія*. Київ, 2014. Вип. 33. С. 5–9.
6. Антонюк В.Г. Постановка голосу: навчальний посібник. Київ: Українська ідея, 2017. 321с.
7. Артемова Л. В. Театр і гра. Вдома, у дитячому садку, в школі. Київ: Томірс, 2016. 291 с.
8. Анкета інтересів. *Завуч*. 2004, червень. № 16 (2002). С. 89–90.
9. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ. 2009. 231с.
10. Барановська І. Театр ляльок у початковій школі: навчально-методичний посібник. Вінниця, 2019. 170 с.
11. Бахтин Н. Н. Детский театр и его значение для народной школы. *Художественно-педагогический журнал*. 1914. № 2. С. 23–26; № 3. С. 36–38.

12. Безгін І. Д., Семашко О. М., Ковтуненко В. І. В. І. Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності. Київ. держ. ін-т театрального мистецтва ім. І. К. Карого. Київ : КФ НВК “Наука”, 2002. 336 с.

13. Бех І. Акценти мистецької творчості та виховання особистості. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 38–43.

14. Білицька В. М. Порівняльний аналіз визначення культурної, загальнокультурної, соціокультурної, культурологічної, полікультурної та крос-культурної компетентності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. № 2. С. 77–86.

15. Бойко В., Гриценко Л., Негай Г., Страшко Л. Особливості формування творчих компетентностей майбутніх фахівців технологій, дизайну і архітектури у візуально насиченому освітньому просторі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Бердянськ: БДПУ. 2021. Вип. 3. С. 26-36.

16. Бойчук А. Г. Театрально-ігрова діяльність молодших школярів в умовах початкової школи. Чернівці: ЧНУ імені Юрія Федьковича, 93 с.

17. Бойчук Д. Культурна компетентність особистості. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/107-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkhi-stolittia-18-19-lystopada-2021-r/840-kulturna-kompetentnist-osobistosti> (дата звернення: 30.03.2022).

18. Бондар В. І. Дидактика. Київ: Либідь, 2005. 264 с.

19. Бондаренко А. В. Дидактичні ігри. Київ: Основа, 2011. 234 с.

20. Бондаренко Н. Культурна компетентність як проблема української лінгводидактики. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715620/1/BNV_19_DTiP_Konf.pdf (дата звернення: 27.07.2021).

21. Бондаренко Н. Формування культурної компетентності як ключової на уроках української мови. *Молодь і ринок*. №. 8 (175). 2019. С. 94–99.

22. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи: дис... канд. пед. наук: 13.00.09. Кривий Ріг, 2001. 238 с.
23. Брехт Б. Про мистецтво театру: збірник / Упоряд., вступна ст., примітки і пер. канд. філол. наук О. С. Чиркова. Київ: Мистецтво, 1977. 365 с.
24. Брехт Б. "Lehrstücke" ("навчальні п'єси") / Укладач Л. О. Федоренко; за наук. ред. д-ра філол. наук, проф. О. С. Чиркова. Житомир: ПП "Рута", 2009. 224 с.
25. Будянський В. І., Будянський Д. В. Шкільний театр: навч. посіб. Суми: ВАТ "СОД", вид-во "Козацький вал", 2002. 184 с.
26. Букатов В. М., Ганькіна М. В. Режиссура школьного общення. Киев: Изд. дом "Шкіл. Світ" : Изд. Л. Галицына, 2005. – 128 с. (Б-ка "Шкіл. світу").
27. Букатов В. Педагогічні таїнства дидактичних ігор. Київ: Ред. загально-пед. газ., 2004. 128 с. (Б-ка "Шк. світу").
28. Буяльський Б. А. Поезія усного слова: азбука виразного читання: книга для вчителя. 2-е вид., перероб. і доп. Київ: Рад. школа, 1990. 255 с.
29. Ван Хе. Культура гармонії. Київ: Art Huss, 2019. 209 с.
30. Варнавська І., Черемісін О. Структурна характеристика культурної компетентності. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. № 1 (48). 2021. С. 64–68.
31. Вітвіцька С. С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посіб. для студ. магістратури. Київ: Центр навч. літ., 2003. 316 с.
32. Вишковський І. О. Гра як метод активізації пізнавальної діяльності. *Психолог*. 2014. №21–22. С.100–114.
33. Вознесенська О. Особистісний розвиток студентів засобами арт-терапії: відповідальність системи освіти. *Управління освітою*. 2009. № 1. Вкладка. С. 2–3.
34. Волощук І. Л. Науково-педагогічні основи формування творчої особистост. Київ: Педагогічна думка, 2013. 160 с.

35. Волощук І. С. Педагогічне дослідження: навчальний посібник. Київ: Інформ. системи, 2009. 390 с.
36. Ворожейкіна О. М. Театр для малюків. Харків: Основа, 2011. 208 с.
37. Воропаев Е. П. Психолого-педагогические факторы креативности воспитанников детских театральных студий: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; Ин-т психологии им. Г. С. Костюка АПН Украины. Киев, 2008. 223 с.
38. В помощь семье и школе. Детские сады. Игрушки. Детский театр. Педагогические музеи. Волшебный фонарь / сост. Н. Н. Бахтин и др. [б. в.], 1911. 240 с.
39. Гебрич Р. М. Формування художньо-естетичної компетенції у дітей через використання театральної педагогіки. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-hudozhno-estetichno-kompetenci-u-ditey-cherez-vikoristannya-teatralno-pedagogiki-127228.html> (дата звернення: 26.10.2022).
40. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Київ: Основи, 2004. 548 с.
41. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. – Львів: Новий Світ-2000, 2020. 320 с.
42. Голіна І. В., Кияшко Л. О. Місце громадянської активності у процесі формування особистості як суб'єкта політичного життя. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2007. №771. Серія: Психологія. №2. С. 65–74.
43. Головіна Н. І. Проблеми формування культурної компетентності особистості в контексті реформування вищої школи. *Філософські обрії*. 2015. № 33. С. 147–156.
44. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження. Методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
45. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-е, доп., випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.

46. Гордійчук О. Є. Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою викладання: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 208 с.

47. Горінчой Р., Гриценко Л. Використання сучасних інформаційних технологій у процесі формування графічної культури учнів 8-9 класів на уроках технологій. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки: зб. наук. пр.* Вип. 1. 2023. С. 139–146.

48. Гриценко Л., Крицька І., Цина А., Зміст, структура та концептуальні засади формування громадянської відповідальності учнів у трудовому навчанні. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* Бердянськ: БДПУ. 2020. Вип. 1. С. 146–155.

49. Гриценко Л., Ляшенко С. Інноваційні підходи до формування ключових компетентностей учнів у контексті трудового навчання. *Ukrainian professional education = Українська професійна освіта: науковий журнал /* Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2023. Вип. 13. С. 44–51.

50. Гриценко Л. О. Методичні аспекти формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання і технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка: Педагогічні науки.* 2020. Вип. 44. Глухів: ГНПУ імені Олександра Довженка. С. 106–115.

51. Гриценко Л., Срібна Ю. Методика реалізації інтегративного підходу в шкільній технологічній освіті. *Молодь і ринок: науково-педагогічний журнал.* №7–8 (205-206), 2022. С. 107–113.

52. Гузик Н. Десять ключових компетентностей, які обслуговують особистість та її природний талант: реалізація в умовах шкільного навчання. Київ: ВПУ «Київський університет», 2006. 146 с.

53. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя: ГУ ЗІДМУ, 2006. 332 с.

54. Дергач М. А. Формування особистості засобами театрального мистецтва: історія становлення педагогічної думки і практики : монографія. ДВНЗ “Запоріз. нац. ун-т”. Дніпропетровськ: ІМА-прес, 2009. 408 с.

55. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти / Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. URL: <http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 18.10.2020).

56. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 14.06.2021).

57. Деркач О. Малюємо школу: діагностика шкільної дезадаптації першокласників засобами арт-терапії. *Мистецтво та освіта*. 2010. № 4. С. 15–18.

58. Деркач О. Арт-терапевтичні техніки в роботі соціального педагога. *Соціальний педагог*. 2008. № 2. С. 15–28.

59. Десять років успіху громадсько-активних шкіл Полтавської області (2009-2019): навчально-методичний посібник / [Упор. С. В. Королюк]. Електронне видання. Полтава: ПОППО, 2020. 117 с. URL: <http://roippro.pl.ua/nml/elektronnivydannia-roippro> (дата звернення: 10.12.2022).

60. Дитячий театр. Начерк Митруся. Полтава: Вид-во Полтавської Спілки споживчих товариств, 1919. 12 с.

61. Дитячий фольклор / Упоряд. і передмова Г. В. Довженок. Київ: Дніпро, 1986. – 304 с.

62. Дубина Л. Викладання мистецьких дисциплін з елементами театральної педагогіки. *Мистецтво і освіта*. 2001. № 4. С. ??.

63. Дубина Л. Г. Використання театральної педагогіки у підготовці майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти”. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2004. 20 с.

64. Дубровіна І. Організація шкільного лялькового театру як складова самоосвітньої діяльності вчителів музики. *Мистецтво та освіта*. Інститут проблем виховання НАПН України. 2016. № 4 (82). С. 35–39.

65. Евреинов Н. Н. Театр как таковой (обоснование театральности в смысле положительного начала сценического искусства в жизни). Одесса: Студия “Негоциант”, 2003. 192 с.

66. Єжова О. О. Виховання особистості у новій соціокультурній реальності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 7. С. 69–75.

67. Єлісовенко Ю. Розвиток діапазону голосу з досвіду театральної педагогіки. *Мистецтво і освіта*. 2000. № 2. С. ??.

68. Єршова О., Букатов В. Режисура уроку. *Завуч (Перше вересня)*. 1999. №5. С. 3–10.

69. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти: наказ МОН України від 5 травня 2008 р. № 371. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0371290-08#Text> (дата звернення: 10.11.2021).

70. Заєць С. Г. Реалізація ідеї відродження української мови через драматизацію як прийом навчання. *Початкова школа*. 1993. № 3. ??? с.

71. Закон України «Про освіту»: від 5 вересня 2017 року, № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2145-19> (дата звернення: 18.06.2021).

72. Закон України «Про повну загальну середню освіту». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2020, № 31, С. 226.

73. Замелюк М. І., Міліщук С. О. Арт-педагогіка як засіб розвитку творчої уяви у дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. № 12.1(64.1). Грудень, 2018. С. 50–54.

74. Зоря О. М. Зміст, структура та особливості поняттєвого конструкту «театральна педагогіка в діяльності вчителя трудового навчання». *Технологічна і професійна освіта: проблеми і перспективи*. Матеріали III

Міжнародної науково-практичної конференції, 21 жовтня 2022 р. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2022. С. 356–360.

75. Зоря О. М., Цина В. І. Концептуальні засади застосування засобів акторської майстерності у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання. *Сучасні тенденції підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць* / О. В. Марущак (голова) та [ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. Вип. 5. С. 100–102.

76. Зюков Б. На уроках К. П. Хохлова по актерскому мастерству Киев: Мистецтво, 1967. 256 с.

77. Зязюн І. А., Г. Сагач. Краса педагогічної дії. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.

78. Зязюн І. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: СПД Богданова А.М., 2008. 376 с.

79. Зязюн И. А. Развитие чувственной сферы учителя – важный элемент становления его мастерства. *Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя: матер. Всесоюзн. научн.-практ. конф.* Полтава: Издательство «Полтава», 1991. С. 5–8.

80. Іванченко Є. А. Професіоналізм як складова компетентності економіста та його оцінювання в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». 2009. № 9/1. Вип. 15. С.178–187.

81. Каліновська К. Педагогіка театру з перспективи культури. *Просценіум. Львів.* № 3 (52). 2018. С. 50–54.

82. Капська А. Й. Виразне читання: навч. посіб. для студентів. Київ: Вища школа, 1986. 168 с.

83. Карпинська Н. С. Сприймання дітьми літературних творів. Виразне читання вчителя. Гра-драматизація як засіб розвитку творчих

здібностей дітей. *Хрестоматія* / упоряд. А. М. Богуш. Ч. 2. Київ: Вища школа, 2009. С. 222–232.

84. Кисіль О. Г. Український театр: дослідження. Київ: Мистецтво, 1968. 260 с.

85. Коберник О.М. Компетентнісний підхід в технологічній освіті. *Проблеми трудової і професійної підготовки*: зб. наук. пр. Слов'янськ: СДПУ, 2008. Вип. 12. С. 9–16.

86. Колісник Є. О. Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за концепцією особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського. *Зміст освіти та освітні практики нової української школи*: матеріали всеукраїнського освітнього форсайту «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (Полтава, 28 квітня 2021 р.). / [Упоряд.: В. В. Зелюк, В. Р. Ільченко, О. О. Буйдіна]. – Електронне видання. Полтава: ПОППО, 2021. С. 22–24.

87. Колісник Є. О. Змістова характеристика поняття формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць / О. В. Марущак (голова) та [ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. – С. 123–126.

88. Колісник Є. Зміст та структура поняття «культура» в дослідженні компетентнісного потенціалу технологічної освітньої галузі. *Актуальні проблеми культурології*: Збірник матеріалів V Всеукраїнського круглого столу здобувачів вищої освіти (27 квітня 2023 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 60–63.

89. Колісник Є. О. Концептуальні засади розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну*: збірник матеріалів Всеукраїнської

науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року) / За заг. ред. проф. А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 13–15.

90. Колісник Є. О. Методика розкриття індивідуальних рис учнів на уроках трудового навчання за концепція особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського. *Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського, (28 травня 2021 р.), / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2021. С. 61–65.

91. Колісник Є. О. Методика формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання: методичні рекомендації. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 24 с.

92. Колісник Є. Підготовка вчителів трудового навчання до формування в учнів здатності передавання моделей спілкування засобами театральної педагогіки. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: тези доп. XI міжнар. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 25–26 листопада 2021 р.). Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 90–91.

93. Колісник Є. О. Розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки при трудовому навчанні. *Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора* : електрон. наук. колект. монографія / за заг. та наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик; редколегія: В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава; Київ: ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 477–493.

94. Колісник Є. О. Розвиток учнівського колективу на уроках трудового навчання за концепцією театральної педагогіки А. Макаренка. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти*:

матеріали VI-ї всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 24–25 травня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2021. С. 104–105.

95. Колісник Є. О., Цина А. Ю. Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за показником залежності результатів освітніх впливів від рівня активності особистості. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (21–22 вересня 2023 р.). Запоріжжя: БДПУ, 2023. С. 74–76.

96. Колісник Є. О., Цина А. Ю. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності традиційної методики розвитку особистості учнів на уроках трудового навчання. *Актуальні проблеми формування естетичної культури учнівської та студентської молоді в закладах освіти України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кривий Ріг, 27 квітня 2023 р. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. С. 41–45.

97. Колісник Є., Цина А. Концепція театралізації (драматизації) в методиці системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому навчанні учнів. *Сучасні соціокультурні процеси : компетентнісно-аксіологічний аспект*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2022 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 72–74.

98. Колісник Є. О., Цина А. Ю. Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16–18 березня 2023 р.) / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. С. 478–480.

99. Колісник Є., Цина А. Методика використання сценічних прийомів у процесі трудового навчання. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 128–138.

100. Колісник Є. О., Цина А. Ю. Особливості організації онлайн-занять для учнів у воєнний час. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. С. 61–62.

101. Колісник Є., Цина А. Прийоми акторського мистецтва у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання. *Дидакал*: часопис: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листопада 2020 р. / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 21. С. 30–32.

102. Колісник Є. О., Цина А. Ю. Реалізація елементів театральної педагогіки у процесі трудового навчання. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали VIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) науковопрактичної конференції (16–17 вересня 2021 р., м. Бердянськ). Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 95–96.

103. Комарова Т.С. Колективна творчість дітей. Київ: А.С.К, 2015. 185 с.

104. Комаровська О. А. Театр і школа: виховують однодумці: книга для вчителів та батьків. Ніжин : ТОВ “Вид-во “АспектПоліграф”, 2006. 92 с.

105. Комаровська О. А. Театральна освіта школярів у контексті формування базових компетентностей. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип. 10. Т. 1. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 452–460.

106. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
107. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 6.12.2020).
108. Коpecь Л. В. Психологія особистості: навч. посібн. для студентів ВНЗ. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 458 с.
109. Копосов П. В. Місце початкової гри у методичній системі сучасної дидактики. *Рідна школа*. 2017. № 7. С. 44–46.
110. Кордон М.В. Українська і зарубіжна культура: курс лекцій. Київ: ЦУЛ, 2003. 508 с.
111. Короткий словник психологічних термінів / уклад. Г. Г. Петренко та ін.; Академія пожежної безпеки України. Харків: [б.в.], 2003. 184 с.
112. Короткова Р. І. Методика підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації та керівництва театральним колективом. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 11. Соціологія. Соц. робота. Соц. педагогіка. Управління: зб. наук. праць. Вип. 8. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. С. 80–85.
113. Короткова Р. І. Підготовка соціальних працівників до роботи з волонтерами: метод. розробки до програм “Діди Морози-волонтери” та “Інтерактивний театр”. Ліга соц. працівників м. Києва; Соц. служба для молоді м. Києва; відп. ред. О. А. Кузьменко. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. 60 с.
114. Костюк Г. С. Розвиток і виховання. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості* / Під ред. Л. М. Проколієнко. Київ: Рад. шк., 1989. С. 79–98.
115. Кравець М. С. Культурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації / М.С. Кравець,

О. М. Семашко, В. М. Піча та ін.; за заг. ред. В. М. Пічі. Львів: Магнолія плюс, 2003. 235 с.

116. Кубасова О.В. Розвиток театральних здібностей на уроках. *Сучасний урок*. 2018. № 9. С. 28–32.

117. Культурологія. Конспект лекцій для студентів усіх факультетів різних форм навчання ПолтНТУ. Полтава: ПолтНТУ, 2004. 187 с.

118. Культурологія: навчальний посібник / за ред. Є. А. Подольської, В. Д. Лихвар, К. А. Іванової. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 288 с.

119. Купріянов В. Б. Вариативність педагогічних умов соціального виховання школярів. URL: <http://altruism.ru/sengine.cgi/5/28/20/2/3> (дата звернення: 11.06.2022).

120. Курач М. С. Теоретичні і методичні засади навчання художнього проектування майбутніх учителів технологій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2016. 468 с.

121. Курбас Л. Березіль: із творчої спадщини / Упор. і прим. М. Лабінського, передм. Ю. Бобошка. Київ: Дніпро, 1988. 518 с.

122. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин: Валгус, 1980. 330 с.

123. Лебедев О. Е. Компетентностный подход в образовании. *Школьные технологии*. 2004. №5. С. 3–12.

124. Ліскович О. Культурна компетентність учня в контексті освітнього процесу фізики. *Вересень*. № 3 (94). 2022. С. 6–16.

125. Ліскович О. В. Формування предметної і ключових компетентностей учнів основної школи у процесі вивчення електромагнітних явищ: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (фізика)». Кіровоградський державний педагогічний ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2014. 284 с.

126. Лимаренко Л. І. Загальнопедагогічні засади діяльності студентського театру у системі професійної підготовки майбутніх педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти”. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2016. 40 с.

127. Лимаренко Л. І. Формування і розвиток творчого начала у студентів засобами сценічного мовлення. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон: Херсонський державний педагогічний університет. 2000. Випуск XII. С.42–47.

128. Лимаренко Л. І. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів художньої культури (на прикладі вивчення циклу театральних дисциплін) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика проф. освіти”. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2004. 20 с.

129. Лисенко Л. П. Актуальні проблеми організації моніторингу навчальних досягнень учнів із трудового навчання в закладах загальної середньої освіти. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2022. № 3–4 (201–202). С. 190–195 DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.260031>.

130. Лобова О., А. Сбруєва, М. Бойченко. Формування культурної компетентності школярів у процесі мистецької освіти в "Новій українській школі". *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 3–4. С. 266–276.

131. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти. *Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів*. Харків: ОВС, 2002. 164 с.

132. Локарева Г. В. Соціокультурні компетентності як складова загальної культури творчої особистості. *Вісник Запорізького національного університету: Педагогічні науки*. 2015. № 2 (25). С.179–189.

133. Локшина О.І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ-початок ХХІ ст.): монографія. Київ: Богданова А.М., 2009. 404 с.
134. Людина і культура / За ред. Д. Шевчука. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. 224 с.
135. Майдеман Р. Мова тіла вчителя на уроці. *Шкільний світ*. №22. 1998. ??? с.
136. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ: Рад. школа, 1990. 336 с.
137. Макаренко А. С. Театр. *Педагогічна поема*. Київ: Рад. школа, 1977. 508 с.
138. Максимович О. Р. Педагогічні умови для розвитку творчих здібностей. *Початкова освіта*. 2015. №28. С.14–16.
139. Малафійк І. В. Дидактика: навч. посіб. Київ: Кондор, 2009. 406 с.
140. Малашевська І. Методологічні засади музичного навчання дітей з використанням музикотерапії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. №1 (115). Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2022. С.260–269.
141. Мамчур І. Л. Теорія театралізованої гри та її пізнавальні можливості. *Рідна школа*. 2018. № 6. С.61–63.
142. Маршак С. Балада про королівський бутерброд. URL: <https://jak.bono.odessa.ua>. (дата звернення: 20.08.2022).
143. Маслоу А. Самоактуалізація личности и образование / Пер. с англ. Г. А. Балла / Ин-т психологии АПН Украины. Київ: [б.в.], 1994. 52 с.
144. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
145. Мачача Т. Формування проектно-технологічної культури учнів основної школи у процесі трудового навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ: [б.в.], 2011. 20 с.
146. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень (в першоджерелах, лекціях та практичних завданнях): навч. посіб. /

С. О. Борисюк, А. І. Конончук, Н. І. Яковець, Ю. М. Щербина. Ніжин: Ред.-видавн. відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 287 с.

147. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня: теорія і практика. Київ: Парламент. вид-во, 2002. 204 с.

148. Миропольська Н. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання: навчальний посібник / Н. Миропольська, С. Ничкало, В. Рагозіна, Л. Хлебникова, В. Шахрай. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. 240 с.

149. Миропольська Н. Є. Шкільний театр. Учора, сьогодні...Завтра? *Театр в школі : книга для вчителя* / упор. Н. Є Миропольська. Київ: Рад. школа, 1990. С. 3–15.

150. Міжнародні стандарти якості діяльності громадсько-активної школи. Київ: ВФ «Крок за кроком», [б.р.в.]. 41 с.

151. Мірошнічено Т. Запровадження арт-терапії в освітньо-виховний простір початкової школи: історико-педагогічний аспект. *Педагогічні науки: науковий журнал*. № 3 (56). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2012

152. Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для ЗЗСО (автори Кільдеров Д. та ін.). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 12.10.2021).

153. Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для ЗЗСО (автори Терещук А. та ін.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Tehmol.osv.gal/Tekhnol.5-6-kl.Tereshchuk.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 23.11.2021).

154. Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для ЗЗСО (автор Туташинський В.І.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH->

poetar.z.2022/TehnoI.osv.gal/Tekhnol.5-6-kl.Tutashinskiy.14.07.pdf (дата звернення: 12.11.2021).

155. Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для ЗЗСО (автори Ходзицька І.Ю.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/TehnoI.osv.gal/Tekhnol.5-6-klas.Khodzytska.ta.in.14.07.pdf> (дата звернення: 24.12.2021).

156. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навч. посіб. 4-те вид., допов. Київ: Кондор, 2007. 656 с.

157. Нагорна Н. О. Формування проєктно-технологічної компетентності майбутніх учителів трудового навчання у процесі вивчення основ проєктування і моделювання: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02. Полтава, 2020. 260 с.

158. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. Київ: Шкільний світ, 2001. 24 с.

159. Никитіна Л.В. Підвищення ефективності уроків за допомогою організації театралізованої гри. *Початкова школа*. 2015. № 5. С. 9–14.

160. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczercziya.pdf> (дата звернення: 11.12.2021).

161. Новий словник української мови: у 4-х т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Вид-во “Аконіт”, 1999. Т. 4. 944 с.

162. Новосьолова С. Л. Дидактичні ігри і заняття з дітьми. Київ: Просвітництво, 2015. 231 с.

163. Олесь О. Драматичні казки / Упоряд., вступ. ст. та приміт. Р. П. Радишевського. Київ: Мистецтво, 1990. 231 с.

164. Олійник О. Удосконалення акторської майстерності педагогів. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. Київ, 2013. № 9. С. 20–27.

165. Оранюк Б. Формування основ інформаційної культури учнів 7–9 класів у процесі допрофільної підготовки за освітньою галуззю «Технології»: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Полтава: ФОП Болотін А. В., 2016. 22 с.
166. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: навч. посібн. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, В. А. Козаков та ін. Київ: ІСДО, 1993. 336 с.
167. Основи викладання мистецьких дисциплін / За заг. ред. О. П. Рудницької. Київ: ІЗМН, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України, 1998. 183 с.
168. Палько І. М. Соціально-інтерактивний театр життя: гендерний аспект. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/4429/>(дата звернення: 12.10.2021).
169. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навч. посіб. Київ: Слово, 2011. 192 с.
170. Паніна Н. В. Технологія соціологічного дослідження / Наук. ред. В. І. Паніото. Київ : Вищ. шк. соціології Ін-ту соціології НАН України, 2007. 320 с.
171. Пашнєв Б. Вивчення пізнавальної активності учнів у школі. Діагностичний інструментарій психолога. Київ: Шкільний світ, 2008. С. 70–82.
172. Пироженко Л.В. Сучасний урок: науково-методичний посібник. Київ: Видавництво А.С.К., 2017. 214 с.
173. Пономарьов О. С. Модель соціальної складової професійної діяльності фахівця / О. С. Пономарьов, С. О. Завєтний. Харків: НТУ “ХПІ”, 2008. 47 с.
174. Пономарёв А. С. Модель специалиста как источник выбора и обоснования содержания профессионального образования: текст лекции. Харків: НТУ “ХПІ”, 2006. 58 с.

175. Партола В. В., Смолянчук Н. М., Собченко Т. М. Поняття «ціннісного ставлення» майбутніх педагогів до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 21. Т. 2, 2020. С. 165–168.

176. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання 5–9 класи / Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. URL: <https://mon.gov.ua> (дата звернення: 05.11.2020).

177. Про запровадження 12-бальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України та Академії педагогічних наук України № 428/48 від 04.09.2000. URL: <http://uazakon.com/document/spart40/inx40151.htm> (дата звернення: 13.12.2021).

178. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти: наказ Міністерства освіти і науки України № 289 від 01.04.2022. URL: <http://barnaconsult.com/metodychni-rekomendatsiyi-mon-ukrayiny-shhodo-otsinyuvannya-u-5-6-klasah-nush/> (дата звернення: 13.10.2022).

179. Пушкар Н. А. Засоби театральної педагогіки у навчанні та вихованні дітей з особливими потребами. URL: <https://pushkarnatalia.jimdo.com/блог>. (дата звернення: 25.12.2021).

180. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL: <https://cutt.ly/oTBXsVu> (дата звернення: 12.10.2021).

181. Рижкова В. С. Театралізовані ігри. Київ: Основа. 121 с.

182. Роман Т. М. Формування емоційно-вольової культури майбутніх учителів початкових класів у процесі психолого-педагогічної підготовки: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава: [б.в.], 2016. 288 с.

183. Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / За ред. В.О. Татенка. Київ: Либідь, 2006. С. 11–36.
184. Русова С. Драматический инстинкт и его значение в воспитании. *Для народного учителя*. 1916. № 11. С. 1–11; № 12. С. 1–7; № 13. С. 1–8; № 14. С. 1–5.
185. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. 304 с.
186. Русова С. Розвиток мови дитини. Київ: Освіта, 1996. С. 113–115.
187. Рясна Л. В., Смолянчук Н. М. Засоби формування культурної компетентності в учнів початкової школи. *Нова українська школа: стратегія розвитку особистості: зб. тез доп. II Всеукр. студ. наук.-практ. конф., Мукачєво, 15 лют. 2021 р. / Мукачев. держ. ун-т ; [за ред. Г. В. Товканець]. – Мукачєво, 2021. С. 120–121.*
188. Саєвич І.Г. Ключові концепти культури: критерії виокремлення. Матеріали міжнародної наукової конференції, 10–12 жовт. 2013 р., м. Київ, Запоріжжя, 2008. 255 с.
189. Сай І. В. “INSTITUTIO ORATORIA” («Повчання оратору») як відображення педагогічних поглядів Марка Фабія Квінтіліана та одна з найважливіших пам'яток для вивчення педагогіки давнього Риму. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Вип. LXXXI. Том 2, 2018. С. 31–34
190. Сафарян С. Засоби театральної педагогіки у процесі формування педагогічної майстерності. *Іноземні мови в школах України*. 2014. № 4. С. 8–15.
191. Свідзинський А.В. Синергетична концепція культури. Луцьк, 2009. 696 с.
192. Сергиенко И. М. Интерактивный психологический театр: метод профилактики негативных явлений в среде молодежи: учеб. Пособие. Черкассы: Изд-во ЧНУ, 2009. 100 с.
193. Серєда Н. В. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності. URL:

https://www.kpi.kharkov.ua/archive/Наукова_періодика/Tipuss/2011_2/Sereda.pdf (дата звернення: 12.06.2021).

194. Сімоненко М. В. Полікультурна компетентність майбутнього вчителя як стандарт освіти європейського виміру. URL: http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Pedagogica/58322.doc.htm

195. Сидоренко В., Агалець І. Елементи невербальної комунікації в професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання. Трудова підготовка в закладах освіти. 2009. №10. С. 22–25.

196. Сидоренко В. Джерела і чинники формування технологічної культури учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 31. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2012. С.238–245.

197. Сидоренко В. Оцінка сформованості елементів технологічної культури школярів. Трудова підготовка в сучасній школі. 2012. № 4. С. 2–13.

198. Сидоренко В. Проектна культура в структурі професійно-педагогічної підготовки вчителя. Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: ЧДПУ, 2010б. № 80. С. 3–8.

199. Сидоренко В. Сутнісні характеристики професійної компетентності. Трудова підготовка в закладах освіти. 2010. № 5. С. 3–7.

200. Сидоренко В. Технологічна культура – важлива професійна якість учителя трудового навчання. Трудова підготовка в сучасній школі. 2013. № 2. С. 2–8.

201. Сморгж Л. Безкорислива і вільна гра як явище культури і засіб виховання. *Дошкільне виховання*. 1996. № 6. С. 16–17.

202. Соломаха С. О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до керівництва театральною діяльністю молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика проф. освіти”. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 1995. 24 с.

203. Соромна О. У пошуках навчання ретельного і привабливого: режисура уроків читання (із царини театральної педагогіки). *Початкова школа*. 2001. №4. С. 33–37.

204. Сотничок О., Титаренко В. Психофізіологічний механізм формування учнів трудових умінь та навичок з обробки конструкційних матеріалів. *Педагогічні науки: науковий журнал*. № 81. Полтава: ПНПУ, 2023. С. 3–7.

205. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін. За заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ: Центр навч. літератури, 2004. 256 с.

206. Соціальна робота: технологічний аспект / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ: ДЦССМ, 2004. 364 с.

207. Станіславський К. С. Робота актора над собою. Щоденник учня / Пер. Т. Ольховського. Київ: Мистецтво, 1953. 672 с.

208. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-томах. Київ: Радянська школа, 1976. Т.3. 670 с.

209. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. Бесіда 1. Основні проблеми творчої праці вчителя. *Вибр. твори в 5 т.* Київ: Радянська школа, 1976. Т.4. С. 414–446.

210. Сухомлинський В. О. Сердце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1973. 287 с.

211. Ся Гаоян. Поліхудожня підготовка майбутнього вчителя музики: зміст, структура, орієнтири для діагностування. *Молодь і ринок*. 2018. № 10(165). С. 147–151.

212. Театр у школі: робота над виставою, репертуар / уклад. О. М. Ворожейкіна. Харків: Вид. група «Основа», 2019. 207 с.

213. Театральна діяльність як умова розвитку творчої особистості. *Технології соціально-педагогічної роботи: навч. посіб.* / За заг. ред.

А. Й. Капської; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Укр. держ. центр соц. служб для молоді. Київ: [б. в.], 2000. С. 319–335.

214. Терещук Г.В. Компетентнісний підхід як фактор зближення освітніх систем. *Професійні компетенції та компетентності вчителя: матеріали регіонального науково-практичного семінару*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. С. 7 – 9.

215. Тест «Як ти ставишся до навчання в школі?». *Психологічна газета*. 2005. № 20(44), жовтень. С. 30.

216. Технології художньо-естетичного виховання учнів основної школи у позакласній роботі: монографія / О. А. Комаровська та ін.; за ред. Н. Є. Миропольської, О. А. Комаровської; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т проблем виховання. Харків : Друкарня Мадрид, 2015. 220 с.

217. Типова освітня програма для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти. Затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України 19.02.2021 р. № 235. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/80696/ (дата звернення: 11.10.2021).

218. Титаренко В. П., Охріменко Л. С. Формування загальнокультурної компетентності майбутнього вчителя трудового навчання. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Вип. 59: зб. наук. праць. Умань: УДПУ імені Павла Тичини, 2018. С. 36–42.

219. Титаренко О. О. Основи наукових досліджень. Полтава: ТОВ «Сімон», 2019. 348 с.

220. Титаренко О. О. Теоретична підготовка майбутніх учителів технологій донауково-дослідницької діяльності в закладах вищої освіти України. *Витоки педагогічної майстерності: науковий журнал*. Вип 31. Полтава: ПНПУ, 2023. С. 228–234.

221. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та інших / Уклад. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.

222. Український педагогічний словник / Авт.-уклад. С. У. Гончаренко. Рівне: Волинські обереги, 2011. 519 с.

223. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983. Т. 1.: Теоретичні проблеми педагогіки. 488 с.
224. Федій О. А. Естетотерапія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 256 с.
225. Федій О. А. Підготовка педагогів до використання засобів естетотерапії: теорія і практика: монографія. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2009. 404 с.
226. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих пед. закл. освіти. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2000. 544 с.
227. Цебрій І., Головашич Е. Основні форми організації занять театральної освіти середньовічної доби у системі загальної шкільної освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2005. Вип. 2. С. 84–90.
228. Цина А., Колісник Є. Змістова характеристика формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки. *Педагогічні науки: науковий журнал*. Вип. 77. Полтава: ПНПУ, 2021. С. 3–7.
229. Цина А. Ю. Компетентнісно орієнтовані інноваційні педагогічні технології в трудовому навчанні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. Вип. 144. Чернігів: ЧНПУ, 2017. С. 320–326.
230. Цина А. Ю. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутніх учителів технологій: теоретико-методичний аспект: монографія. Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2011а. 356 с.
231. Цина А. Ю. Теорія і методика особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутнього вчителя технологій : дис... докт. пед. наук. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2011б. 641 с.
232. Цына В. И., Цына А. Ю. Подражание и творчество в трудовом обучении как средство формирования у школьников познавательного интереса к учебному предмету. *Проблемы освоения театральной педагогики в профессионально-педагогической подготовке будущего учителя*: матер.

Всесоюзн. научн.-практ. конф. Полтава: Издательство «Полтава», 1991. С. 95–98.

233. Цина А. Ю., Шах І. Елементи театральної педагогіки у формуванні педагогічної майстерності вчителя трудового навчання. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць / О.В. Марущак (голова) та [ін.]. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2019. Вип. 3. С. 12–14.

234. Чжоу Тінтін. Культурна компетентність як результат фахової підготовки вчителів музичного мистецтва. *Молодь і ринок*. №5–6 (191–192), 2021. С. 177–182.

235. Чирков О. С. Бертольт Брехт. Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1981. 158 с.

236. Чирков О. С. Бертольт Брехт: театральные диалоги. Житомир: АСА, 1999. 112 с.

237. Шахрай В. Педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій підлітків у діяльності дитячого театру. *Рідна школа*. 2014. № 5. – С. 66–68.

238. Шахрай В. М. Театрально-педагогічні технології в соціальній роботі з підлітками та молоддю. *Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери: тези доповідей міжнарод. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 листоп. 2011 р.)* / Хмельн. ін.-т соц. технологій Ун-ту “Україна”. Хмельницький, 2011. С. 310–312.

239. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театального мистецтва: дис. ...докт. пед. наук. 13.00.05 – соціальна педагогіка; 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ, 2016. 534 с.

240. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 248 с.

241. Шейко В.М. Історія української культури. Київ: Кондор, 2006. 264 с.

242. Шинкарук В. І. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарук та ін.; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. 746 с.
243. Шокатько В. В. Ноосферні виміри шкільної освіти України. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: колективна монографія / за наук. ред. А. П. Самодріна. Київ–Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2021. Т. 1. 352 с.
244. Шумілін А.Т. Процес творчості школярів. Чернігів: Деснянська правда, 2015. 217 с.
245. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Либідь, 2003. 560 с.
246. Як на Полтавщині школи наповнені учнями і що може бути з малокомплектними закладами освіти: невтішна статистика. URL: <https://kg.ua/news/yak-na-poltavshchini-shkoli-napovneni-uchnyami-i-shcho-mozhe-buti-z-malokomplektnimi-zakladami> (дата звернення 20 серпня 2023 р.).
247. Ян Амос Коменський. Вибрані педагогічні твори. Том 1. Велика дидактика / за ред проф. А. А. Красновського. Київ: Рад. школа, 1940. 248 с.
248. A Brief Biography of Augusto Boal / by Doug Paterson. URL: <http://ptoweb.org/aboutpto/a-brief-biography-of-augustoboal/> [Cited: 12.11.2021].
249. Bandura A. Social Learning and Personality Development. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1964. 286 p.
250. Beare D. Theatre for Positive Youth Development: A Development Model for Collaborative Play-creating. URL: https://www.griffith.edu.au/__data/assets/pdf_file/0008/52892/04-beare-belliveau-final.pdf [Cited: 12.12.2021].
251. Berkowitz E. Theater as a tool for transformation: Identifying the aspects of a high school collaborative theater process that encourage self-development: dissertation ... Ph.D. California Institute of Integral Studies, 2010. 262 p.
252. Boal A. Theatre of the Oppressed. London: Pluto Press, 2000. 219 p.

253. Civic Theater for Civic Education. URL: http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/0/6/3/9/1/pages63913/p63913-1.php. [Cited: 25.12.2021].

254. Conrad D. Exploring Risky Youth Experiences: Popular Theatre as a Participatory, Performative Research Method. *International Journal of Qualitative Methods* 3 (1) April, 2004. URL : https://sites.ualberta.ca/~iiqm/backissues/3_1/html/conrad.html [Cited: 21.11.2021].

255. Dubrovina I., Ardielian K. Preparation of the educators to the organization of theater activity of children of an older pre-school age in a group work. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*. 2019. Вип. 3. Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького. С. 117–121.

256. Earley P., Ang S. Cultural intelligence: Individual interactions across. Stanford: Stanford Business Books, 2003. 400 p.

257. Gooding L. F. The effect of a music therapy-based social skills training program on social competence in children and adolescents with social skills deficits: dissertation ... Ph.D. The Florida State University, 2010, 140 p.

258. Maley A., Duff A. Drama Techniques. Cambridge: University Press, 2013. 258 p.

259. McCrosky J. P. Measures of communication-bound anxiety. *Speech Monographs*, 1970. P. 269-277.

260. Metz A. M. Applied Theatre in schools in the United States: The triangulation of education, art, and community practice in Theatre in Education (TIE): dissertation ... Ph.D. The University of Wisconsin. Madison, 2008. 276 p.

261. Skinner B. F. About Behaviorism. New York: Vintage, 2011. 303 p.

262. Skinner B. F. The Selection of Behavior: The Operant Behaviorism of B. F. Skinner: Comments and Consequences. CUP Archive. 1988, 563 p.

263. Skinner B. F. Verbal Behavior. New York: Appleton-Century Crofts, 1957. 457 p.

264. Schwartz S. H. Universals in the structure and content of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *In M.P.Zanna (Ed.) Advances in Experimental Social Psychology*. Orlando, FL: Academic. Vol. 25, 1992. P. 1–65.

265. Teatr edukacyjny – komunikacja bez granic: praca zbiorowa Słupski Ośrodek Kultury / redaktorzy M. Gliniecki, L. Maksymowicz. Słupsk: Teatr STOP&SOK, 2001. 230 s.

266. The Forum Theatre of Augusto Boal: A Dramatic Model for Dialogue and Community-Based Environmental Science. URL: <http://www.mendeley.com/research/forum-theatre-augusto-boal-dramatic-modeldialogue-communitybased-environmental-science/> [Cited: 10.12.2021].

267. The Utilization of Theater-in-Education for Social Development Changes. URL : <http://wenku.baidu.com/view/b8f5edb369dc5022aaea0017.html> [Cited : 18.11.2021].

268. Tytarenko V. Study of the creativity of artists of folk embroidery arts of poltavia by future teachers of vocational education. *Витоки педагогічної майстерності: науковий журнал*. Вип. 31. Полтава: ПНПУ, 2023. С. 224–227.

269. Wentworth W. M. Context and understanding an inquiry into socialization theory. New York: Elsevier North Holland, 1980. 183 p.

ДОДАТКИ

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації в наукових фахових виданнях України та монографіях

1. Цина А., **Колісник Є.** Змістова характеристика формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки. *Педагогічні науки: науковий журнал*. Вип. 77. Полтава : ПНПУ, 2021. С. 3–7.

2. **Колісник Є.**, Цина А. Методика використання сценічних прийомів у процесі трудового навчання. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*: зб. наук. пр. Вип. 1. Бердянськ: БДПУ, 2022. С. 128–138. DOI 10.31494/2412-9208-2022-1-1

3. Колісник Є. О. Розвиток особистості школяра засобами театральної педагогіки при трудовому навчанні. *Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора* : електрон. наук. колект. монографія / за заг. та наук. ред. д-ра пед. наук Н. І. Білик; редколегія: В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава; Київ: ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. С. 477–493.

Статті в інших наукових виданнях, матеріали конференцій

4. Колісник Є. Зміст та структура поняття «культура» в дослідженні компетентнісного потенціалу технологічної освітньої галузі. *Актуальні проблеми культурології*: Збірник матеріалів V Всеукраїнського круглого столу здобувачів вищої освіти (27 квітня 2023 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 60–63.

5. Колісник Є. О. Змістова характеристика поняття формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні. *Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва*:

теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць / О. В. Марущак (голова) та [ін.]. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 2. – С. 123–126.

6. Колісник Є. О. Концептуальні засади розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (24-25 вересня 2020 року)* / За заг. ред. проф. А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 13–15.

7. Колісник Є. О. Методика розкриття індивідуальних рис учнів на уроках трудового навчання за концепцією особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського. *Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті академіка Д. О. Тхоржевського, (28 травня 2021 р.),* / за заг. ред. Д. Е. Кільдерова. Київ, 2021. С. 61–65.

8. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 16–18 березня 2023 р.)* / Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. С. 478–480.

9. **Колісник Є.**, Цина А. Прийоми акторського мистецтва у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання. *Дидаскал: часопис: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 17–18 листопада 2020 р.* / Кафедра загальної педагогіки та андрагогіки ПНПУ імені В. Г. Короленка. Полтава, 2021. № 21. С. 30–32.

10. Колісник Є. О. Розвиток учнівського колективу на уроках трудового навчання за концепцією театральної педагогіки А. Макаренка. *Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти*: матеріали VI-ї всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 24–25 травня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2021. С. 104–105.

11. Колісник Є. О. Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за концепцією особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського. *Зміст освіти та освітні практики нової української школи*: матеріали всеукраїнського освітнього форсайту «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (Полтава, 28 квітня 2021 р.). / [Упоряд.: В. В. Зелюк, В. Р. Ільченко, О. О. Буйдіна]. – Електронне видання. Полтава: ПОІППО, 2021. С. 22–24.

12. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності традиційної методики розвитку особистості учнів на уроках трудового навчання. *Актуальні проблеми формування естетичної культури учнівської та студентської молоді в закладах освіти України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кривий Ріг, 27 квітня 2023 р. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. С. 41–45.

13. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Реалізація елементів театральної педагогіки у процесі трудового навчання. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали VIII Всеукраїнської (з міжнародною участю) науковопрактичної конференції (16–17 вересня 2021 р., м. Бердянськ). Бердянськ: БДПУ, 2021. С. 95–96.

14. Колісник Є. Підготовка вчителів трудового навчання до формування в учнів здатності передавання моделей спілкування засобами театральної педагогіки. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи*: тези. доп. XI міжнар. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 25–26 листопада 2021 р.). Хмельницький: ХНУ, 2021. С. 90–91.

15. **Колісник Є. О.**, Цина А.Ю. Особливості організації онлайн-занять для учнів у воєнний час. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України*: матеріали VIII Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. С. 61–62.

16. **Колісник Є.**, Цина А. Концепція театралізації (драматизації) в методиці системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому навчанні учнів. *Сучасні соціокультурні процеси : компетентнісно-аксіологічний аспект*: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (10–11 листопада 2022 р.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. С. 72–74.

17. **Колісник Є. О.**, Цина А. Ю. Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за показником залежності результатів освітніх впливів від рівня активності особистості. *Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях*: матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (21–22 вересня 2023 р.). Запоріжжя: БДПУ, 2023. С. 74–76.

18. Колісник Є. О. Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методів упровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання. *Розвиток технологічної освітньої галузі в руслі Нової української школи*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (29 вересня 2023 року) / За заг. ред. проф. В. П. Титаренко, А. Ю. Цини; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, каф. теорії і методики технологічної освіти. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2023. С. 92–101.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

19. Колісник Є. О. Методика формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового

навчання: методичні рекомендації. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. 24 с.

20. Колісник Є. О. Навчальна програма змістового модуля «Формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки» підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 014.10 Середня освіта (Трудове навчання та технології). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2023. 8 с.

Додаток Б

Відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на 29 наукових і науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема:

міжнародних:

1) «Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку» (Київ, 2021 р.)

Тема доповіді: *«Методика розкриття індивідуальних рис учнів на уроках трудового навчання за концепція особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського»;*

2) «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2021 р.)

Тема доповіді: *«Підготовка вчителів трудового навчання до формування в учнів здатності передавання моделей спілкування засобами театральної педагогіки»;*

3) «Парадигми мистецької та технологічної освіти: сучасні виклики і проблеми вирішення» (Харків, 2022 р.)

Тема доповіді: *«Методика впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання»;*

4) «Психолого- педагогічні проблеми вищої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Критерії, показники та рівні результативності методики впровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання»;*

5) «Трудове навчання та технології: сучасні реалії та перспективи розвитку, пам'яті академіка Дмитра Тхоржевського» (Київ, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Використання засобів театральної педагогіки для формування в учнів культурної компетентності у процесі трудового навчання»;*

6) «Актуальні питання графічної підготовки. Теорія, практика та шляхи розвитку» (Київ, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Графічна підготовка майбутніх вчителів трудового навчання як складник формування в учнів предметних компетентностей»;*

7) «Слово і справа Антона Макаренка: український та європейський контексти», присвяченої 135-річчю з дня народження А.С. Макаренка» (Полтава, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Розвиток особистості учнів засобами театральної педагогіки за принципом «паралельної дії»;*

8) «Проблеми та інновації в природничо-математичній, технологічній і професійній освіті» (Кропивницький, 2023)

Тема доповіді: *«Цифрові технології формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання»;*

9) «Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи» (Хмельницький, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Методична підготовка майбутніх учителів до формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки»;*

10) «Європейський вектор розвитку вищої освіти України» (Полтава, 2023)

Тема доповіді: *«Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів трудового навчання до формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки»;*

всеукраїнських науково-практичних:

1) «Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти» (Тернопіль, 1921 р.)

Тема доповіді: *«Розвиток учнівського колективу на уроках трудового навчання за концепцією театральної педагогіки А. Макаренка»;*

2) «Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2020 р.)

Тема доповіді: *«Змістова характеристика поняття формування культурної компетентності школяра у трудовому навчанні»;*

3) «Теоретико-методичні аспекти технологічної освіти учнівської та студентської молоді засобами естетичної культури та дизайну» (Полтава, 2020 р.)

Тема доповіді: *«Концептуальні засади розвитку особистості учнів засобами театральної педагогіки на уроках трудового навчання»;*

4) «Університетська освіта в Україні у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Полтава, 2020 р.)

Тема доповіді: *«Прийоми акторського мистецтва у педагогічній діяльності вчителя трудового навчання»;*

5) «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (Полтава, 2021 р.)

Тема доповіді: *«Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за концепцією особистісного підходу в театральній педагогіці К. Станіславського»;*

6) «Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях» (Бердянськ, 2021 р.)

Тема доповіді: *«Реалізація елементів театральної педагогіки у процесі трудового навчання»;*

7) «Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: сучасні реалії України» (Київ, 2022 р.)

Тема доповіді: *«Особливості організації онлайн-занять для учнів у воєнний час»;*

8) «Сучасні соціокультурні процеси: компетентнісно-аксіологічний аспект» (Полтава, 2021, 2022 рр.)

Тема доповіді: *«Театральна педагогіка як засіб формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання»;*

Тема доповіді: *«Концепція театралізації (драматизації) в методиці системного використання засобів акторського мистецтва в трудовому навчанні учнів»;*

9) «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації післядипломної освіти» (Полтава, 2022 рр.)

Тема доповіді: *«Розвиток особистості школяра в трудовому навчанні засобами театральної педагогіки»;*

10) «Модернізація змісту освіти у підготовці майбутніх професійно-педагогічних фахівців» (Кривий-Ріг, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Сучасні педагогічні технології навчання студентів використанню елементів театральної педагогіки в трудовому навчанні»;*

11) «Перспективні напрями сучасної науки та освіти» (Слов'янськ, 2023)

Тема доповіді: *«Театральна педагогіка як засіб формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання»;*

12) «Актуальні проблеми культурології» (Полтава, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Зміст та структура поняття «культура» в дослідженні компетентнісного потенціалу технологічної освітньої галузі»;*

13) «Актуальні проблеми формування естетичної культури учнівської та студентської молоді в закладах освіти України» (Кривий-Ріг, 2023)

Тема доповіді: *«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності традиційної методики розвитку особистості учнів на уроках трудового навчання»;*

14) «Актуальні проблеми технологічної та професійної освіти» (Кременець, 2023)

Тема доповіді: *«Особливості формування в учнів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання»;*

15) «Народне мистецтво Бойківщини: історія та сучасність» (Дрогобич, 2023)

Тема доповіді: *«Використання засобів акторського мистецтва на уроках трудового навчання за показником залежності результатів освітніх впливів від рівня активності особистості»;*

16) «Науково-дослідна робота в системі підготовки фахівців-педагогів у природничій, технологічній і комп'ютерній галузях» (Бердянськ, 2023 р.)

Тема доповіді: *«Використання засобів акторського мистецтва на роках трудового навчання за показником залежності результатів освітніх впливів від рівня активності особистості»;*

17) «Дизайн-освіта у професійній підготовці майбутніх фахівців» (Полтава, 2023)

Тема доповіді: *«Формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами дизайн-освітньої діяльності в галузі театральної педагогіки»;*

18) «Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми» (Вінниця, 2023)

Тема доповіді: *«Методи формування культурної компетентності учнів засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання»;*

19) «Актуальні проблеми професійної та технологічної освіти: досвід та перспективи (Умань, 2023)

Тема доповіді: *«Підготовка вчителів технологій до формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки»;*

20) «Розвиток технологічної освітньої галузі в руслі Нової української школи» (Полтава, 2023)

Тема доповіді: *«Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методів упровадження елементів театральної педагогіки на уроках трудового навчання»;*

21) Доповідалися на науково-методичних семінарах кафедри теорії і методики технологічної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (2020–2023 рр.).

Додаток В

Загальні критерії оцінювання результатів навчання учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (Додаток 2 до методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, 2022)

Рівні результатів навчання	Бал	Загальна характеристика
I. Початковий	1	Учень/учениця розрізняє об'єкти вивчення.
	2	Учень/учениця відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт вивчення
	3	Учень/учениця відтворює частину навчального матеріалу; з допомогою вчителя виконує елементарні завдання
II. Середній	4	Учень/учениця з допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал, повторює за зразком певну операцію, дію
	5	Учень/учениця відтворює основний навчальний матеріал, з помилками й неточностями дає визначення понять, формулює правило
	6	Учень/учениця виявляє знання й розуміння основних положень навчального матеріалу; відповідає правильно, але недостатньо осмислено; застосовує знання при виконанні завдань за зразком
III. Достатній	7	Учень/учениця правильно відтворює навчальний матеріал, знає основоположні теорії і факти, наводить окремі власні приклади на підтвердження певних думок, частково контролює власні навчальні дії
	8	Учень/учениця має достатні знання, застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, намагається аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність; відповіді логічні, хоч і мають неточності
	9	Учень/учениця добре володіє вивченим матеріалом, застосовує знання в стандартних ситуаціях, аналізує й систематизує інформацію, використовує загальновідомі докази із самостійною і правильною аргументацією
IV. Високий	10	Учень/учениця має повні, глибокі знання, використовує їх у практичній діяльності, робить висновки, узагальнення
	11	Учень/учениця має гнучкі знання в межах програм, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях, знаходить інформацію та аналізує її, ставить і розв'язує проблеми
	12	Учень/учениця має системні, міцні знання в обсязі та в межах вимог навчальних програм, усвідомлено використовує їх у стандартних та нестандартних ситуаціях; самостійно аналізує, оцінює, узагальнює опанований матеріал, самостійно користується джерелами інформації, приймає обґрунтовані рішення

Додаток Д

Свідоцтво досягнень

учня/учениці _____ класу

_____
прізвище, ім'я

_____ початковий рік

Складові культурної компетентності	Стан сформованості
Стійкий інтерес до оволодіння вітчизняними й світовими мистецькими та культурними здобутками	
Поважне ставлення до національних культурних традицій українців, інших держав, народів і національних меншин	
Здатність до поцінування й розуміння способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури	
Прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури	

Анкета «Культурна компетентність учня»

1. Чи має значення для сучасної людини національна культура?

а) так;

б) ні;

в) частково;

г) твій варіант _____

2. Наведи приклади рідної національної культури (твори мистецтва, літератури та ін.), якими можна пишатися _____

3. Про кого з національних діячів ти б розповів (розповіла) іноземцю, представляючи свою країну? _____

4. Які народні свята ти знаєш? _____

5. Чи береш участь у їх святкуванні?

а) так;

б) ні;

в) інколи.

6. Належність до своєї нації викликає у тебе:

а) почуття гордості;

б) відчуття надійності;

в) я не надаю належності до даної нації ніякого значення;

г) почуття незадоволення.

7. Чи є серед твоїх знайомих (друзів) представники інших національностей? Яких? _____

8. Чи виникали у тебе з ними суперечності?

а) так;

б) ні.

9. Яке, на твою думку, майбутнє національних культур:

а) вони поступово відімруть;

б) вони будуть розвиватися;

в) твій варіант _____.

10. Кого із сучасних діячів чи діячів минулого можна назвати справжнім громадянином України? _____

11. Яку б національну ідею, щоб згуртувати суспільство, ти запропонував би (запропонувала б) для України? _____

12. Яку роль у твоєму дозвіллі відіграє спілкування з творами мистецтва?

- а) велику;
- б) середню;
- в) малу;
- г) ніяку.

13. Яким видам мистецтва ти надаєш перевагу?

- а) класична музика;
- б) народна музика;
- в) популярна музика;
- г) театр;
- д) література;
- е) образотворче мистецтво;
- є) декоративно вжиткове мистецтво;
- ж) твій варіант _____

14. Чим ти можеш заслужити повагу у колі своїх друзів? (вибери, будь ласка, не більше 3-х варіантів).

- а) багато читаю;
- б цікавлюся мистецтвом (театр, образотворче мистецтво та ін.);
- в) багато знаю про популярну музику, співаків;
- г) вмію організовувати вечірки для друзів;
- д) гарно танцюю;
- е) займаюся в гуртках;
- є) вмію модно одягатися;
- ж) твій варіант _____

15. Хто із відомих людей чи літературних (кіно) героїв є для тебе ідеалом:

- а) дружини _____
- б) чоловіка (як члена подружжя) _____

16. Пронумеруйте за ступенем важливості якості чоловіка та жінки (від 1 до 6).

а) Ідеальний чоловік поєднує у собі такі якості:

Краса Доброта Почуття гумору Розум Вихованість Сила

б) Ідеальна жінка поєднує в собі такі якості:

Краса Доброта Почуття гумору Розум Вихованість Сила

Якщо, на твою думку, серед вказаних якостей якоїсь не вистачає, вкажи її:

для жінки _____

для чоловіка _____

17. Назви, будь-ласка, 5 професій, які, на твою думку, є найпривабливішими для молоді _____

Твоя стать: чол., жін.

Твій вік _____

Щиро дякуємо за участь у науковому дослідженні!

Анкета інтересів

Допомогти виявити Ваші здібності можуть як оточуючі Вас люди, так і ви самі. Допоможе Вам визначитись «Анкета інтересів».

Умови анкети дуже прості – для цього дайте відповіді на поставлені Вам 60 запитань. Всі номери питань вказані в таблиці, номери поставлені в спеціальному порядку. Вам буде поставлено однакове запитання «Чи любите Ви, чи подобається Вам». Якщо ви «любите», вам «подобається» або «хотілось би займатися» тим, про що говориться в питанні, поставте «+» у клітинці з номером цього питання, якщо «не подобається», «не хочеться», поставте «-», якщо «не знаєте», «не впевнені», «сумніваєтесь», поставте «0».

Чи любите Ви, чи подобається Вам?

1. уроки з математики
2. знайомитися з будовою побутових електроприладів і радіоприладів
3. знайомитися з різними країнами за описом і географічними картами
4. читати технічні журнали
5. читати художню літературу
6. читати книжки про роботу вчителя, вихователя
7. книжки з історії
8. читати про лікарів, досягнення в галузі медицини
9. знайомитися з життям тварин і рослин
10. турбуватися про затишок у приміщенні, де ви навчаєтесь, мешкаєте
11. відвідувати театри, музеї, виставки
12. ходити на матчі і спортивні змагання
13. читати науково-популярні книжки про математичні відкриття
14. читати статті з радіотехніки, кібернетики у науково-популярних журналах
15. дізнаватися про дослідження нових родовищ і корисних копалин
16. знайомитися з досягненнями сучасної техніки
17. читати літературно-критичні статті
18. допомагати у навчанні товаришам
19. читати книжки про історичні події та осіб
20. вивчати будову людини
21. вивчати біологію
22. складати і вести картотеки
23. слухати оперну і симфонічну музику
24. читати спортивні журнали, газети
25. ремонтувати електроприлади
26. збирати колекції корисних копалин
27. ремонтувати різні механізми
28. листуватися з друзями, спілкуватися в чатах
29. допомагати, читати книжки, розповідати казки дітям

- 30.відвідувати історичні та краєзнавчі музеї, знайомитися з пам'ятками культури
- 31.допомагати й турбуватися про літніх людей
- 32.наглядати за рослинами (тваринами), спостерігати за їх ростом й розвитком
- 33.готувати їжу під час походів
- 34.читати вірші, співати, виступати на сцені
- 35.грати у спортивні ігри
- 36.займатися у математичному гуртку
- 37.збирати й лагодити радіоприлади
- 38.брати участь у краєзнавчих експедиціях
- 39.майструвати моделі літаків, планерів, кораблів
- 40.вивчати іноземні мови
- 41.допомагати учням молодших курсів
- 42.готувати повідомлення з історії
- 43.доглядати за хворими
- 44.займатися в гуртку юннатів
- 45.надавати людям різні побутові послуги
- 46.грати на музичних інструментах або малювати, ліпити, різати по дереву
- 47.брати участь у спортивних змаганнях
- 48.брати участь у математичних олімпіадах
- 49.розбирати схеми радіоапаратури
- 50.складати географічні карти
- 51.розбирати технічні креслення і схеми
- 52.складати вірші, записувати свої спостереження
- 53.виступати з доповіддю, повідомленням
- 54.вивчати особливості та історію виникнення різних народів та держав
- 55.читати статті і книжки з медицини
- 56.спостерігати за живою природою, проводити досліди з рослинами
- 57.допомагати покупцю вибирати в магазині одяг
- 58.цікавитися історією розвитку мистецтва
- 59.цікавитися історією спорту і долею видатних спортсменів
- 60.вигадувати формули і задачі з математики.

КЛЮЧ:

- 1 – математика;
- 2 – електротехніка і електроніка;
- 3 – геологія і географія;
- 4 – техніка;
- 5 – філологія і журналістика;
- 6 – педагогіка;
- 7 – історія;
- 8 – медицина;
- 9 – біологія;

10 – праця у сфері обслуговування;

11 – мистецтво;

12 – спорт.

Прізвище, ім'я, клас _____

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
36	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35
48	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47
60	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59

Додаток 3

Методика опису суб'єктивного образу соціокультурного світу “Я та інші”
(адаптована автором методика В. Шахрай (Шахрай, 2016, с. 474–476))

Проводиться в три етапи.

1-й етап – респондент записує персонажі в тому порядку, в якому вони “приходять в голову” (50 чоловік).

Інструкція: “Перерахуй всіх людей, яких ти згадаєш. Не має значення, чи це будуть реальні люди, чи видумані; не має значення, чи жили вони в минулому, живуть зараз чи будуть жити в майбутньому, знайомі чи випадково колись побачені, чужі чи рідні, дорослі чи діти. Згадатися може хто завгодно – головне, що вони всі є людьми. Всіх, кого згадаєте, слід записати поряд з номерами, які ви бачите у себе на листку. Записувати можна іменем, прізвищем, кличкою, ініціалами, але щоб потім могли згадати цю людину. Поряд у дужках (для дослідника) вкажіть, хто ця людина в житті (ваш брат, вчитель, однокласник, кіногерой і т. д.). Загалом потрібно згадати 50 чоловік”.

1	26
2	27
3	28
4	29
5	30
6	31
7	32
8	33
9	34
10	35
11	36
12	37
13	38
14	39
15	40
16	41
17	42
18	43
19	44
20	45
21	46
22	47
23	48
24	49
25	50

2-й етап – респондент записує поряд з персонажами їх короткі характеристики.

Інструкція: “Напиши поряд що-небудь істотне, що ти можеш сказати про цю людину, охарактеризуй її одним – двома словами”.

3-й етап – респондент відзначає своє місце на шкалі цінностей, а потім відзначає місце кожного персонажа на цій шкалі.

Інструкція: “На 2-ому листі ви бачите вертикальну лінію, нижній полюс якої помічений знаком «-», а верхній знаком «+». Верхній полюс цієї шкали символізує все найкраще, прекрасне, високе, що може бути у людини. Нижній полюс символізує саме низьке, непривабливе, найгірше, що лише можна уявити у людини. Спочатку ви повинні знайти на цій шкалі місце, на яке ви б поставили самі себе. Відзначте це місце рисочкою і напишіть поряд «Я». Тепер знайдіть місце кожного по черзі персонажа на цій шкалі. Для кожного знайдіть місце, поставте рисочку і поряд напишіть порядковий номер персонажа. Виконуйте це завдання по порядку з № 1 по № 50. Якщо декілька персонажів ви захочете поставити на одне і те ж місце, то відповідні номери ставте поряд через кому”.

твій вік – _____
 стать – жін., чол.

Щиро дякуємо за участь у науковому дослідженні!

Додаток И

Вивчення культурно-ціннісних орієнтацій сучасної молоді за
опитувальником Ш. Шварца (Schwartz, 1992)

Шановні друзі! Просимо Вас взяти участь у дослідженні цінностей
сучасної молоді (за методикою Ш. Шварца).

Будемо вдячні за співпрацю!

*Опитувальник складається з двох частин “Огляд цінностей” і
“Профіль особистості”.*

ОГЛЯД ЦІННОСТЕЙ

ІНСТРУКЦІЯ: У цьому опитувальнику Вам потрібно відповісти на
питання: “Які цінності важливі для мене як керуючі принципи мого життя, і
які цінності є менш важливими для мене?”. Далі на наступних сторінках
наведені два списки цінностей, що взяті з різних культур. У дужках наведено
пояснення кожної цінності.

Ваше завдання полягає в тому, щоб оцінити ступінь важливості кожної
цінності як керуючого принципу Вашого життя.

Використовуйте оцінну шкалу оцінок від –1 до 7. Чим вищий номер (–1,
0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), тим більш важливою дана цінність є для Вас як керуючий
принцип Вашого життя. При цьому орієнтуйтеся на наступні значення
відміток: позначка “–1” характеризує цінності, протилежні Вашим принципам,
відмітка “0” означає, що цінність зовсім не важлива, не є керуючим принципом
Вашого життя, відмітка “3” означає, що цінність важлива, відмітка “6” означає,
що цінність дуже важлива, відмітка “7” характеризує цінності найвищої
значимості, зазвичай таких цінностей не повинно бути більше двох.

Перед кожною цінністю в списку проставте номер, що вказує важливість
цієї цінності особисто для вас як керуючого принципу Вашого життя.
Постарайтеся розрізняти цінності, наскільки це можливо, використовуючи всі
номери від –1 до 7 (–1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).

Як керуючий принцип мого життя ця цінність є:

Протилежна до моїх	Не важливою	Важливою					Дуже важливою	Найвищої значимості
		1	2	3	4	5		
–1	0	1	2	3	4	5	6	7

Для початку перегляньте цінності зі Списку 1, виберіть одну з них, яка є
найважливішою для Вас, і оцініть її значимість (позначка “7”). Далі виберіть
цінність, яка найбільш суперечить Вашим принципам, і оцініть її (відмітка

–1). Якщо немає такої цінності, виберіть цінність, найменш важливу для Вас, і оцініть її позначкою “0” або “1”, відповідно до її значимості. Потім оцініть всі інші цінності зі Списку 1.

СПИСОК ЦІННІСТЕЙ 1

1. РІВНІСТЬ (рівні можливості для всіх)
2. ВНУТРІШНЯ ГАРМОНІЯ (бути в мирі із самим собою)
3. СОЦІАЛЬНА СИЛА (контроль над іншими, домінантність)
4. ЗАДОВОЛЕННЯ (задоволення бажань)
5. СВОБОДА (свобода думок і дій)
6. ДУХОВНЕ ЖИТТЯ (акцент на духовних, а не матеріальних питаннях)
7. ПОЧУТТЯ ПРИНАЛЕЖНОСТІ (відчуття, що інші піклуються про мене)
8. СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК (стабільність суспільства)
9. ЖИТТЯ, ПОВНЕ ВРАЖЕНЬ (прагнення до новизни)
10. СЕНС ЖИТТЯ (цілі в житті)
11. ВВІЧЛИВІСТЬ (люб'язність, хороші манери)
12. БАГАТСТВО (матеріальна власність, гроші)
13. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА (захищеність своєї нації від ворогів)
14. САМОПОВАГА (віра у власну цінність)
15. ПОВАГА ДУМКИ ІНШИХ (врахування інтересів інших людей, уникнення конфронтації)
16. КРЕАТИВНІСТЬ (унікальність, багата уява)
17. МИР У ВСЬОМУ СВІТІ (свобода від війни і конфліктів)
18. ПОВАГА ТРАДИЦІЙ (збереження визнаних традицій, звичаїв)
19. ЗРІЛА ЛЮБОВ (глибока емоційна і духовна близькість)
20. САМОДИСЦИПЛІНА (самообмеження, стійкість до спокус)
21. ПРАВО НА УСАМІТНЕННЯ (право на особистий простір)
22. БЕЗПЕКА СІМ'Ї (безпека для близьких)
23. СОЦІАЛЬНЕ ВИЗНАННЯ (схвалення, повага інших)
24. ЄДНІСТЬ З ПРИРОДОЮ (злиття з природою)
25. МІНЛИВЕ ЖИТТЯ (життя, наповнене проблемами, новизною і змінами)
26. МУДРІСТЬ (зріле розуміння світу)
27. АВТОРИТЕТ (право бути лідером або командувати)
28. СПРАВЖНЯ ДРУЖБА (близькі друзі)
29. СВІТ КРАСИ (краса природи і мистецтва)
30. СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ (усунення несправедливості, турбота про слабких)

СПИСОК ЦІННОСТЕЙ 2

Тепер оцініть, наскільки важлива кожна з цінностей для Вас як керуючий принцип у Вашому житті. Ці цінності виражені в способах дії, які можуть бути більш-менш важливими для Вас. Постарайтесь розрізнити цінності, наскільки це можливо, використовуючи всі номери. Для початку

прочитайте цінності в списку 2, виберіть те, що для Вас найбільш важливо, оцініть на шкалі (відмітка 7). Потім виберіть цінність, яка суперечить вашим принципам (відмітка - 1). Якщо такої цінності немає, виберіть цінність найменш важливу для Вас і оцініть її відмітками 0 або 1, у відповідності з її значимістю. Потім оцініть інші цінності. Як керуючий принцип мого життя, ця цінність є:

Протилежна до моїх	Не важливою	Важливою					Дуже важливою	Найвищої значимості
		1	2	3	4	5		
-1	0	1	2	3	4	5	6	7

31. САМОСТІЙНИЙ (що сподівається на себе, самодостатній)
32. СТРИМАНИЙ (уникає крайнощів у почуттях і діях)
33. ВІРНИЙ (відданий друзям, групі)
34. ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ (працелюбний, натхненний)
35. ВІДКРИТИЙ ДО ЧУЖИХ ДУМОК (терпимий до різних ідей і вірувань)
36. СКРОМНИЙ (простий, не прагне притягати до себе увагу)
37. СМІЛИВИЙ (шукає пригод, ризику)
38. ЗАХИЩАЄ НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ (обереігає природу)
39. ВПЛИВОВИЙ (що має вплив на людей і події)
40. ШАНУЄ БАТЬКІВ ТА СТАРШИХ (виявляє повагу)
41. ВИБИРАЄ ВЛАСНІ ЦІЛІ (визначає власні наміри)
42. ЗДОРОВИЙ (не хворий фізично або душевно)
43. ЗДІБНИЙ (компетентний, здатний ефективно діяти)
44. ПРИЙМАЄ ЖИТТЯ (підкоряється життєвим обставинам)
45. ЧЕСНИЙ (відвертий, щирий)
46. ЗБЕРІГАЄ СВІЙ ІМІДЖ (захист власного "обличчя")
47. СЛУХНЯНИЙ (все виконує, підпорядковується правилам)
48. РОЗУМНИЙ (логічний, мислячий)
49. КОРИСНИЙ (працює на благо інших)
50. НАСОЛОДЖУЄТЬСЯ ЖИТТЯМ (насолоджується їжею, розвагами та ін.)
51. БЛАГОЧЕСТИВИЙ (дотримується релігійної віри та переконань)
52. ВІДПОВІДАЛЬНИЙ (надійний, що заслуговує на довіру)
53. ДОПИТЛИВИЙ (цікавиться всім, допитливий)
54. СХИЛЬНИЙ ПРОЩАТИ (прагне прощати іншого)
55. УСПІШНИЙ (який досягає мети)
56. ОХАЙНИЙ (охайний, акуратний)
57. ПОТУРАЄ СВОЇМ БАЖАННЯМ (займається тим, що приносить задоволення)

ПРОФІЛЬ ОСОБИСТОСТІ

ІНСТРУКЦІЯ: Нижче наведені описи деяких людей. Будь ласка, прочитайте кожний опис і подумайте, наскільки кожна людина схожа або не схожа на Вас. Поставте хрестик в одній з клітинок справа, яка показує, наскільки описувана людина схожа на Вас.

Дуже схожа на мене	Схожа на мене	Деякою мірою схожа на мене	Трохи схожа на мене	Не схожа на мене	Зовсім не схожа на мене
1. Придумувати щось нове і бути винахідливою для неї важливо. Вона здатна чинити по-своєму, на свій лад					
2. Для неї важливо бути багатою. Вона хоче, щоб у неї було багато грошей і дорогих речей.					
3. Вона вважає важливим, щоб з кожною людиною в світі поводитись однаково. Вона вірить, що у всіх мають бути рівні можливості в житті.					
4. Для неї дуже важливо показати свої здібності. Вона хоче, щоб люди захоплювались тим, що вона робить.					
5. Для неї важливо жити в безпечному оточенні. Вона уникає всього, що може загрожувати її безпеці.					
6. Вона вважає, що важливо робити багато різних справ в житті. Вона завжди прагне до новизни.					
7. Вона вірить, що люди повинні робити те, що їм говорять.					

Вона вважає, що люди повинні дотримуватися правил завжди, навіть коли ніхто не бачить.					
8. Для неї важливо вислухати думку людей, які відрізняються від неї. Навіть, якщо вона не згодна з ними, вона все одно хоче їх зрозуміти.					
9. Вона вважає, що важливо не просити більшого, ніж маєш. Вона вірить, що люди повинні задовольнятися тим, що у них є.					
10. Вона завжди шукає привід для розваги. Для неї важливо робити те, що приносить їй задоволення.					
11. Для неї важливо самій вирішувати, що робити. Їй подобається бути вільною у плануванні та виборі своєї діяльності.					
12. Для неї дуже важливо допомагати оточуючим. Вона хоче турбуватися про їх благополуччя.					
13. Для неї дуже важливо досягти успіху в житті. Їй подобається справляти враження на інших людей.					
14. Для неї дуже важлива безпека власної країни. Вона вважає, що держава повинна бути готова до захисту від зовнішньої і внутрішньої загрози.					

15. Вона любить ризикувати. Вона завжди шукає пригод.					
16. Для неї важливо завжди вести себе належним чином. Вона хоче уникати дій, які б люди вважали невірними.					
17. Для неї важливо бути головною і вказувати іншим, що робити. Вона хоче, щоб люди робили те, що вона скаже.					
18. Для неї важливо бути відданою своїм друзям. Вона хоче присвятити себе своїм близьким.					
19. Вона щиро вірить, що люди повинні турбуватися про природу. Піклуватися про навколишнє середовище важливо для неї.					
20. Бути релігійною важливо для неї. Вона дуже старається дотримуватись своїх релігійних переконань.					
21. Для неї важливо, щоб речі були в порядку і в чистоті. Їй дійсно не подобається безлад.					
22. Вона вважає, що важливо цікавитися багато чим. Їй подобається бути допитливою і намагатися зрозуміти різні речі.					
23. Вона вважає, що всі народи світу повинні жити в гармонії. Сприяти встановленню					

миру між усіма групами людей на землі важливо для неї.					
24. Вона думає, що важливо бути честолюбною. Їй хочеться показати, наскільки вона спроможна.					
25. Вона думає, що краще всього поступати відповідно до усталених традицій. Для неї важливо дотримуватися звичаїв, які вона засвоїла.					
26. Для неї важливо одержувати задоволення від життя. Їй подобається “балувати” себе.					
27. Для неї важливо бути чуйною до потреб інших людей. Вона намагається підтримувати тих, кого знає.					
28. Вона вважає, що завжди повинна проявляти повагу до своїх батьків і людей старшого віку. Для неї важливо бути слухняною.					
29. Вона хоче, щоб до усіх ставилися справедливо, навіть до людей, яких вона не знає. Для неї важливо захищати слабких.					
30. Вона любить сюрпризи. Для неї важливо, щоб її життя було повне яскравих вражень.					
31. Вона дуже старається не захворіти.					

Збереження здоров'я дуже важливо для неї.					
32. Просування вперед у житті важливо для неї. Вона прагне все робити краще, ніж інші.					
33. Для неї важливо прощати людей, які образили її. Вона намагається бачити гарне в них і не ображатися.					
34. Для неї важливо бути незалежною. Їй подобається покладатися на себе.					
35. Мати стабільний уряд важливо для неї. Вона турбується про збереження громадського порядку.					
36. Для неї дуже важливо весь час бути ввічливою з іншими людьми. Вона намагається ніколи не дратувати і не турбувати інших.					
37. Вона по-справжньому хоче насолоджуватися життям. Гарно проводити час дуже важливо для неї.					
38. Для неї важливо бути скромною. Вона намагається не привертати до себе увагу.					
39. Вона завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Їй подобається бути лідером.					
40. Для неї важливо пристосовуватися до					

природи, бути частиною її. Вона вірить, що люди не повинні змінювати природу.					
---	--	--	--	--	--

Ваша стаття _____

Ваш вік _____

КЛЮЧ ДЛЯ ОБРОБКИ РЕЗУЛЬТАТІВ

Тип цінностей	Номери пунктів опитування	
	Огляд цінностей (рівень нормативних ідеалів) – список 1 і 2	Профіль особистості (рівень індивідуальних пріоритетів)
Конформність Conformity	11,20,40,47	7, 16, 28, 36
Традиції Tradition	18,32,36,44,51	9, 20, 25, 38
Доброта Benevolence	33,45,49,52,54	12, 18,27,33
Універсалізм Universalism	1,17,24,26,29,30,35,38	3, 8, 19, 23, 29, 40
Самостійність Self-Direction	5, 16,31,41,53	1, 11,22,34
Стимуляція Stimulation	9, 25, 37	6, 15, 30
Гедонізм Hedonism	4, 50, 57	10, 26, 37
Досягнення Achievement	34, 39, 43, 55	4, 13, 24, 32
Влада Power	3, 12, 27, 46	2, 17, 39
Безпека Security	8, 13, 15,22,56	5, 14,21,31,35

Опитувальник вивчення пізнавальної активності учнів**(за Б. Пашнєвим)**

Школа

Клас

Прізвище

Інструкція

Прочитайте наведені нижче запитання. На аркуші для відповідей запишіть номер запитання і літеру варіанта відповіді, що вам найбільше підходить. Будьте уважні, не пропустіть жодного запитання.

1. Тобі подобається виконувати:
  - а) легкі навчальні завдання;
  - б) складні навчальні завдання.
2. Ти заперечуєш, коли хтось підказує тобі спосіб виконання складного завдання?
  - а) так;
  - б) ні.
3. Чи повинні зміни у школі бути тривалими?
  - а) так;
  - б) ні.
4. Ти колись спізнювався на заняття?
  - а) так;
  - б) ні.
5. Тобі хотілося б, щоб після пояснення нового матеріалу учитель одразу викликав тебе до дошки для виконання вправи?
  - а) так;
  - б) ні.
6. Як тобі більше подобається виконувати навчальне завдання?
  - а) одним способом;
  - б) шукати різні способи розв'язання.
7. Чи хочеться тобі зазвичай після хвороби навчатися?
  - а) так;
  - б) ні.
8. Тобі подобаються складні контрольні роботи?
  - а) так;
  - б) ні.
9. Ти завжди поводишся так, що вчителі не мають причин зробити тобі зауваження?
  - а) так;
  - б) ні.
10. Що тобі більше подобається робити на уроці?
  - а) самостійно виконувати завдання;

- б) слухати пояснення вчителя.
11. Чого б ти більше хотів?
- а) виконувати кілька невеликих завдань;
б) зробити одне велике і складне завдання на весь урок?
12. Чи виникають у тебе запитання до вчителя під час його пояснення навчального матеріалу?
- а) так;
б) ні.
13. Якби взагалі не ставили оцінок, як ти вважаєш, чи діти у вашому класі вчилися б гірше, ніж тепер?
- а) так;
б) ні.
14. Чи було так, що ти прийшов до школи, не вивчивши всіх уроків?
- а) так;
б) ні.
15. Чи хотів би ти, щоб у школі було менше уроків з основних предметів?
- а) так;
б) ні.
16. Як тобі подобається виконувати складне завдання?
- а) разом з усім класом;
б) самостійно.
17. Чи згадуєш ти вдома під час заняття іншою справою про те нове, що дізнався на уроках?
- а) так;
б) ні.
18. Ти вважаєш, що підручники занадто товсті і їх краще зробити тоншими?
- а) так;
б) ні.
19. Ти завжди виконуєш те, про що тебе просить учитель?
- а) так;
б) ні.
20. Чи зазираєш ти іноді втлумачні словники (фразеологічний, етимологічний або словник іншомовних слів), щоб з'ясувати щось для себе?
- а) так;
б) ні.
21. Ти часто розповідаєш батькам або знайомим про те нове, цікаве, що дізнаєшся на уроках?
- а) так;
б) ні.
22. Деякі учні вважають, що потрібно ставити тільки найкращі оцінки, а інших оцінок не слід ставити. Ти теж так вважаєш?
- а) так;
б) ні.
23. Ти часто доповнюєш відповіді інших учнів на уроці?

- а) так;
б) ні.
24. Якщо ти почав читати якусь книжку, то обов'язково дочитаєш її до кінця?
а) так;
б) ні.
25. Чи хотів би ти, щоб не задавали домашніх завдань?
а) так;
б) ні.
26. Чи тобі іноді здається, що набридає дізнаватися все нове і нове на уроках?
а) так;
б) ні.
27. Тобі нелегко було б висидіти кілька уроків поспіль з одного основного предмета (наприклад, з мови, математики)?
а) так;
б) ні.
28. У які ігри ти хотів би грати?
а) у нескладні, розважальні;
б) у складні, де потрібно багато думати.
29. Ти колись користувався підказкою?
а) так;
б) ні.
30. Якщо ти одразу не розв'язуєш задачі, то:
а) постійно думаєш про неї в пошуках відповіді;
б) не витрачаєш багато зусиль на її розв'язання і починаєш займатися чимось іншим.
31. Якти вважаєш, які домашні завдання потрібно задавати?
а) прості;
б) складні.
32. Тобі набридло б виконувати одне велике складне завдання два уроки поспіль?
а) так;
б) ні.
33. Чи хотів би ти ходити на якийсь навчальний гурток?
а) так;
б) ні.
34. Ти заздриш іноді тим, хто вчиться краще за тебе?
а) так;
б) ні.
35. Чи здається тобі, що вчителі іноді помиляються, пояснюючи навчальний матеріал на уроці?
а) так;
б) ні.
36. Чи хотів би ти замість навчання займатися спортом або іграми?
а) так;

- б) ні.
37. Чи здається тобі іноді, що ти міг би щось винайти?
- а) так;
б) ні.
38. Чи ти переглядаєш у шкільних підручниках матеріал, який у школі ще не проходили?
- а) так;
б) ні.
39. Чи тішишся ти своїми успіхами у школі?
- а) так;
б) ні.
40. Чи шукаєш ти відповіді на запитання, що виникають на уроках, нетільки в підручниках, а й в інших книжках (наприклад, науково-популярних)?
- а) так;
б) ні.
41. Чи подобається тобі під час літніх канікул читати або переглядати підручники наступного класу?
- а) так;
б) ні.
42. Якби ти сам ставив оцінки за свої відповіді, які б у тебе були оцінки?
- а) кращими;
б) гіршими.
43. Що тобі більше подобається:
- а) коли ти отримуєш правильну відповідь після розв'язання задачі;
б) сам процес розв'язання задачі.
44. Ти завжди уважно слухаєш усі пояснення вчителя на уроці?
- а) так;
б) ні.
45. Як ти вважаєш, чи потрібно сперечатися з учителем, якщо ти маєш свою думку з приводу певної проблеми?
- а) так;
б) ні.
46. Чи хотів би ти іноді, щоб незакінчений матеріал з мови або математики вчитель продовжувала пояснювати на наступному уроці замість фізкультури або якоїсь розваги?
- а) так;
б) ні.
47. Чого б ти хотів більше?
- а) краще виконати легку контрольну роботу й отримати хорошу оцінку;
б) почути пояснення нового матеріалу.
48. Тобі подобається, якщо тебе рідко викликають відповідати на уроках?
- а) так;
б) ні.
49. Ти завжди готовий до початку занять?

а) так;

б) ні.

50. Чи хотів би ти, щоб подовжилися канікули?

а) так;

б) ні.

51. Коли ти на уроці виконуєш цікаве навчальне завдання, чи складно відвернути твою увагу якоюсь іншою цікавою, але сторонньою справою?

а) так;

б) ні.

52. Чи міркуєш ти іноді на перерві про те нове, що дізнався на уроці?

а) так;

б) ні.

ОБРОБКА РЕЗУЛЬТАТІВ ТЕСТУВАННЯ

Опитувальник складається з двох груп запитань:

- 42 запитання, що спрямовані на вивчення пізнавальної активності;
- 10 запитань, за допомогою яких досліджують показник нещирості або соціальної бажаності відповіді.

Варіанти індивідуальних відповідей порівнюють з ключем. За кожен збіг відповіді з ключем нараховують 1 бал. Загальну суму отриманих балів порівнюють з наявними нормами: 1—10 – початковий рівень пізнавальної активності у навчанні; 11-20 – середній; 21-30 – достатній; 31-42 – високий рівень пізнавальної активності.

Якщо результати індивідуального тестування вийшли за межі нормативного діапазону, показники рівня пізнавальної активності вважаються вираженими. Віковий діапазон опитувальника починається з 9 років.

КЛЮЧ

Пізнавальна активність: 1б,2а, 3б,5а, 6б,7а, 8а, 10а, 11б,12б,13б, 15б, 16б, 17а, 18б, 20а, 21а, 22б, 23а, 25б, 26б, 27б, 28б, 30а, 31б, 32б, 33а, 35а, 36б, 37а, 38а, 40а, 41а, 42б, 43б, 45а, 46а, 47б, 48б, 50б, 51а, 52а.

Шкала нещирості: 4б, 9а, 14б, 19а, 24а, 29б, 34б, 39б, 44а, 49а.

За умови збігу 7 і більше відповідей з ключем «шкали нещирості» результати дослідження вважають недійсними для вікового діапазону учнів 13-17 років.

За умови збігу 8 і більше відповідей з ключем «шкали нещирості» результати дослідження вважаються недійсними для вікового діапазону учнів 11-12 років.

За умови збігу 9 і більше відповідей з ключем «шкали нещирості» результати дослідження вважаються недійсними для вікового діапазону учнів 9-10 років.

Додаток Л

**Спостереження і реєстрація виявів нахилів та здібностей учнів до технологічного напрямку освіти під час навчання в основній школі
(за І. Волковим)**

Форма творчої книжки учня для реєстрації випробувань у позаурочний час у тих видах праці, які цікавлять школярів і виконуються за власним бажанням без зовнішнього примусу у вільний від уроків час.

Формат книжки 130x190 мм, об'єм 14–16 сторінок (з розрахунку на 60–80 записів). На лицьовому боці обкладинки написано: «Творча книжка школяра». Зворотній бік обкладинки оформлюється так:

Видана

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Закінчив(ла) _____ класів _____ школи у 20 __ році.

За час навчання у школі виконав такі самостійні і творчі роботи понад навчальної програми.

(М.п.) _____ Директор школи (підпис).

Сторінка творчої книжки заповнюється за формою, представленою в таблиці 2.

Таблиця 1

Форма заповнення сторінок творчої книжки

№ п/п	Розділ науки, техніки, мистецтва	Назва роботи	Дата, клас	Підписи двох учителів

Таблиця 2

Характеристика вияву здібностей школярів

Види проявів якостей		Класи															Всього
		5 клас			6 клас			7 клас			8 клас			9 клас			
		Номери робіт у творчій книжці															
		1	2	...	1	2	...	1	2	...	1	2	...	1	2	...	
За видами діяльності	Практичні																
	Теоретичні																
Активність	Активний	Сам обирає і працює над темою															
	Пасивний	Працює за пропозицією вчителя															
Стійкість	Стійкий	Систематична праця і доведення її до кінця															
	Нестійкий	Працює нерівно, але доводить справу до кінця															
За характером виконаних робіт	Творчість	Напівтворчі															
		Нетворчі															
	Складність	Складні															
		Середні															
Об'єм	Прості																
	Великий																
		Середній															
		Малий															

Таблиця 3

Форма заповнення вкладниці до творчої книжки з
виявлення нахилів учнів

№ п/п	Розділи науки, техніки, мистецтва	Кількість записів
1.	Моделі	
2	Макети	
3.	Креслення	
4	Техніка	
5.	Малювання	
Всього		

Опитувальник рефлексивності у трудовому навчанні

(адаптований опитувальник рефлексивності (за адаптованою методикою

А. Карпова)

Інструкція:

Вам належить дати відповіді на кілька тверджень опитувальника. У бланку відповідей навпроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту Вашої відповіді:

Повністю не згоден	Не згоден	Скоріше не згоден	Не можу визначитися	Швидше згоден	Згоден	Згоден
1	2	3	4	5	6	7

Не думайте довгий час над відповідями. Пам'ятайте, що правильних або неправильних відповідей в даному випадку бути не може.

Твердження	1	2	3	4	5	6	7
1. Вивчивши тему уроку за підручником, я завжди потім думаю про неї; хочеться її з ким-небудь обговорити.							
2. Коли мене на уроці раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що спало на думку.							
3. Перш ніж розпочати обговорення особливостей проектування виробу, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.							
4. Зробивши якийсь промах в роботі над проектом, я довго потім не можу відволіктися від думок про нього.							
5. Коли я розмірковую над прийняттям проектних рішень або обговорюю їх із іншими, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок.							
6. Приступаючи до виконання складного проектного завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.							
7. Головне для мене - уявити кінцеву мету своєї проектно-технологічної діяльності, а деталі мають другорядне значення.							
8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому будь-хто незадоволений моєю проектно-технологічною діяльністю.							
9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.							
10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої проектної роботи.							
11. Мені було б важко скласти клаузуру проектного виробу, якби я заздалегідь не склав план.							
12. Я віддаю перевагу діям, а не розмірковуванням над причинами своїх невдач у проектній діяльності.							

13. Я досить легко приймаю рішення щодо економічного, екологічного та маркетингового обґрунтування проекту.										
14. Як правило, щось задумавши, я прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.										
15. Я турбуюся про майбутню реалізацію прийнятих проектних рішень.										
16. Думаю, що в безлічі ситуацій з проектування треба діяти швидко, керуючись першою думкою, що прийшла в голову.										
17. Часом під час проектування виробів я приймаю необдумані рішення.										
18. Закінчивши обговорення проектних рішень, я, буває, продовжую вести її подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.										
19. Якщо відбувається конфлікт у прийнятті колективних рішень із проектування, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винен, я в першу чергу починаю з себе.										
20. Перш ніж прийняти проектне рішення, я завжди намагаюся все ретельно обміркувати і зважити.										
21. У мене бувають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити, якої поведінки чекають від мене оточуючі.										
22. Буває, що, обмірковуючи розмову з обговорення проектних ідей із іншими, я як би подумки веду з ними діалог.										
23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і оцінки викликають у інших мої пропозиції і вчинки у проектній діяльності.										
24. Перш ніж зробити зауваження з проектних ідей та рішень іншому учневі, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб його не образити.										
25. Вирішуючи важке проектне завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.										
26. Якщо я з кимось вступаю в суперечку з прийняття проектних рішень, то в більшості випадків не вважаю себе відповідальним.										
27. Зрідка буває так, що я шкодую про сказане в обговоренні проектних ідей.										

Шкала визначення рівнів сформованості рефлексивності

Сума балів	Рівень сформованості здатності до саморозвитку і самоосвіти
До 113 балів	Початковий рівень
114-127 балів	Середній рівень

128-139 балів	Достатній рівень
Більше 140	Високий рівень

Анкета

“Оцінка рівня соціальної компетентності учнів основної школи”

Шановні колеги!

Просимо висловити думки щодо формування у школярів культурної компетентності.

Будемо щиро вдячні за відповіді.

1. Культурна компетентність учнів – це: (визначте не більше 3-х позицій)

- а) ґрунтовні знання про процеси, що відбуваються у галузі культури;
- б) активна участь у культурному житті школи, класу, міста (села);
- в) поважне ставлення до національних культурних традицій українців, інших держав, народів і національних меншин;
- г) здатність до поцінування й розуміння способів передачі ідей та творчого вираження різновидів культур, мистецьких засобів та форм культури;
- д) сформованість культурних цінностей;
- е) прагнення до вираження та розвитку власних почуттів, ідей засобами мистецтва та культури;
- є) культура мови;
- ж) Ваш варіант _____

2. Наскільки важливо в школі формувати культурну компетентність підлітків та учнівської молоді?

- а) дуже важливо;
- б) важливо;
- в) неважливо;
- г) зовсім неважливо.

3. Як би Ви оцінили сформованість культурної компетентності (за 5-бальною шкалою) в учнів (підкресліть):

11-13 років: дуже висока (5 б.); висока (4 б.); середня (3 б.); низька (2 б.); дуже низька (1 б.)

13-15 років: дуже висока (5 б.); висока (4 б.); середня (3 б.); низька (2 б.); дуже низька (1 б.)

16-17 років: дуже висока (5 б.); висока (4 б.); середня (3 б.); низька (2 б.); дуже низька (1 б.)

4. Хто в школі має здійснювати формування культурної компетентності школярів?

- а) вчитель-предметник;

- б) класний керівник;
- в) соціальний педагог;
- г) шкільний психолог;
- д) Ваш варіант _____

5. Які засоби, на Вашу думку, найбільше сприяють формуванню культурної компетентності?

- а) навчальні предмети;
- б) участь у гуртковій роботі;
- в) участь у громадській роботі;
- г) Ваш варіант _____

6. Яка роль, на Вашу думку, театральної діяльності школярів у формуванні їхньої культурної компетентності?

- а) висока;
- б) середня;
- в) низька.

7. Чи використовуєте Ви театральні засоби у своїй педагогічній роботі?

- а) так;
- б) ні;
- в) інколи.

8. Чи чули Ви про функціонування в школах культурно-просвітницьких театральних студій?

- а) так;
- б) ні.

9. Чи потрібна організація таких театралізацій на уроках в ЗЗСО?

---

10. Ваші пропозиції щодо покращення формування культурної компетентності школярів _____

Дякуємо за участь у науковому дослідженні!

Додаток П

Визначення ставлення учнів до різних сфер культурного життя

Шановні друзі! Нас цікавлять культурно-життєві орієнтації сучасної учнівської молоді. З метою більш глибокого дослідження ми звернулись до народних прислів'їв, що пройшли перевірку віками. Серед них немає правильних і неправильних. Із кожної пари прислів'їв виберіть одне, із яким ви найбільше погоджуєтесь. Відповідайте відразу, не обдумуючи довго свою відповідь.

№ п/п	Прислів'я 1	Прислів'я 2
1	Не спійманий – не злодій, а що взято – те свято	Краще своє віддати, ніж чуже взяти
2	З миру по нитці – голому сорочка	Дружба – дружбою, а грошики нарізно
3	Бережи честь змолоду	А до чого честь, коли їсти нічого
4	Крадене яблучко за своє солодке	Чужий мед гіркий, а свій – солодкий
5	Любиш їздити, люби й саночки возить	Ніж возити, краще поганяти
6	Робота мучить, зате годує й учить	Лежати на печі, а в рот щоб калачі

7	Де б не жити, лишень ситим бути	Краще їсти хліб з водою, ніж жити чужиною
8	Наука в ліс не веде, а з лісу виводить.	Більш будеш знати – менш будеш спати
9	Як багато будеш знати, то швидко зістаришся	Грамоти вчиться - завжди пригодиться.
10	Правда на дні моря спочиває	Правда і в морі не втоне
11	Правда кривду переважить	Була колись правда, пожила – та й гайда
12	Робота не вовк, у ліс – не втече	Робота чоловіка на світі держить
13	Чарочка моя кругленька, як я тебе люблю, що ти повненька	Лихо горлом влізло
14	Не мав лиха, так оженився	Найкраща спілка – чоловік та жінка
15	Хоч за старця, аби не остаться	Сиди до сивої коси, а за ледащо не йди
16	Хоч ох, та вдвох	Ніж удвох плакати, то краще одному
17	Знання робить життя красним.	Од великого розуму і роги поростуть

18	Добре братство краще багатства	Хоч ми собі й брати, але наші кишені – не сестри
19	Хто скуп – собі не глуп	Скупий два рази платить
20	Одна ластівка не робить весни	І один у полі воїн
21	Не святі горшки ліплять	Головою стіни не проб'єш
22	І чортові треба часом свічку поставити	Не любить кривить душею
23	Коли хочеш що казати – перш помізкуй, як почати	Коли праве діло, то говори сміло
24	Хоч у голові пусто, аби грошей густо	Срібло-злото тягне чоловіка в болото
25	Нащо мені теє сrebro, коли жить не добро	Золотий ключ скрізь двері відчиняє
26	По правді роби, по правді й очі повилазять	По правді роби, по правді й буде

Ваш вік _____

Ваша стать чол. жін.

Щиро дякуємо за участь у дослідженні!

Додаток Р

Анкета для вчителів з визначення сформованості мотиваційного компонента готовності до використання в трудовому навчанні елементів театральної педагогіки

1. Як часто Ви використовуєте театральну-ігрову діяльність у трудовому навчанні учнів?

- А) часто;
- Б) періодично;
- В) рідко;
- Г) не використовую.

2. Коли найчастіше Ви використовуєте театральну-ігрову діяльність?

- А) на уроках;
- Б) в позаурочний час у процесі організації різних свят;
- В) в позаурочний час в рамках театального гуртка.

3. З якою метою Ви використовуєте театральну-ігрову діяльність у процесі трудового навчання?

- А) формування в учнів культурної компетентності;
- Б) підвищення мотивації до навчально-трудоної діяльності;
- В) формування емоційного інтелекту;
- Г) розвитку мовлення;
- Д) розвитку творчості;
- Е) формування моральних якостей особистості;
- Є) розвиток пізнавальної активності учнів;
- Ж) задля розваги.

4. На яких етапах уроку трудового навчання Ви найчастіше використовуєте театральну-ігрову діяльність?

- А) актуалізації опорних знань;
- Б) вивчення нового матеріалу;
- В) узагальнення знань, умінь і навичок.

5. Які, на Вашу думку, можуть бути причини не частого використання театральну-ігрової діяльності в трудовому навчанні в школі?

- А) велика затрата часу в організації інсценізацій;
- Б) невиправданість результативності;
- В) небажання учнів щодо участі в такому виді навчальної діяльності;
- Г) недостатнє усвідомлення вчителями ролі театральну-ігрової діяльності у навчанні, вихованні та розвитку учнів.

Додаток С

Розрахунок $\chi^2_{emp.}$ - критерію сформованості культурної компетентності учнів контрольних та експериментальних 5–9 класів у трудовому навчанні після завершення формувального експерименту в умовах освітнього простору ЗЗСО

№ п/п	Рівні вияву культурної компетентності	Відносна оцінка середнього рівня, %		$f'_k - f'_y$	$(f'_k - f'_y)^2$	$\chi^2_{emp.} = (f'_k - f'_y)^2 : f'_y$
		Контроль-них класів, f'_k	Експериментальних класів, f'_y			
1.	Високий 10-12 балів	13,6	23,8	-10,2	104	4,4
2.	Достатній 7-9 балів	26,3	38,3	-12,0	144	3,8
3.	Середній 4-6 балів	41,5	28,5	+13,0	169	5,9
4.	Початковий 1-3 бали	18,6	9,4	+9,2	84,6	9,0
	Разом	100,0	100,0	0		$\chi^2_{emp.} = 23,1$

Додаток Т

Розрахунок $\chi^2_{emp.}$ - критерію сформованості культурної компетентності учнів 5–9 класів у трудовому навчанні, за результатами констатувального експерименту, та контрольних класів, по завершенні формувального експерименту в умовах освітнього простору ЗЗСО

№ п/п	Рівні вияву культурної компетентності	Відносна оцінка середнього рівня, %		$f'_k - f'_y$	$(f'_k - f'_y)^2$	$\chi^2_{emp.} = \frac{(f'_k - f'_y)^2}{f'_y}$
		Контрольних класів, f'_k	Констатувальний експеримент, f'_y			
1.	Високий 10-12 балів	13,6	13,0	+0,6	0,36	0,03
2.	Достатній 7-9 балів	26,3	25,7	+0,6	0,36	0,01
3.	Середній 4-6 балів	41,5	42,1	-0,6	0,36	0,01
4.	Початковий 1-3 бали	18,6	19,2	-0,6	0,36	0,02
	Разом	100,0	100,0	0		$\chi^2_{emp.} = 0,07$

Довідки про впровадження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 імені В. Г. КОРОЛЕНКА

вул. Остроградського, 2 м. Полтава, 36003, тел. (0532) 52-58-67
 E-mail: allmail@pnpu.edu.ua код ЗКПО 31035253

26.10.2023 № 2614/01-35/53 на № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Колісника Євгенія Олеговича

на тему «Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання»
 за освітньо-науковою програмою «Середня освіта (Трудове навчання та технології)»

Дослідницько-експериментальна робота з впровадження положень, висновків, рекомендацій, викладених у дисертаційній роботі Є. Колісника «Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання» здійснювалась на базі факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. В лекційні курси професійно-орієнтованих дисциплін було введено додаткові теми для удосконалення їх змісту з метою формування у студентів готовності здійснювати формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки. У навчальний процес бакалаврату було впроваджено змістовий модуль «Формування культурної компетентності учнів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки».

Основні положення даного дослідження, методичні рекомендації дисертанта щодо підвищення якості підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до формування культурної компетентності учнів 5-9 класів у трудовому навчанні на основі концептуальних ідей та реалізації положень компетентнісного та нормативного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, культурологічного та технологічного підходів отримали позитивну оцінку під час впровадження.

Дисертантом окреслено етапи формування культурної компетентності у контексті згаданих підходів, зокрема щодо активізації інноваційних процесів у технологічній освіті, створення умов для формування у бакалаврів середньої освіти готовності до розвитку культурної компетентності учнів 5-9 класів засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання.

Результати дослідження Є. Колісника використовувались під час вивчення бакалаврами середньої освіти дисциплін циклу професійної підготовки, що сприяло активізації навчально-виховного процесу та цілеспрямованому формуванню у майбутніх бакалаврів готовності здійснювати формування культурної компетентності учнів.

Запропонована експериментальна методика виявилася ефективною, про що констатовано на засіданні кафедри теорії і методики технологічної освіти (протокол № 16 від 24 жовтня 2023 р.).

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій.

Проректор із наукової роботи

Василь ФАЗАН

ВІДДІЛ ОСВІТИ ШИШАЦЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ
ВЕЛИКОБУЗІВСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС
«ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД І-ІІІ СТУПЕНІВ-
ДОШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД»
ШИШАЦЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 вул.Шкільна, 29, с. Велика Бузова, Миргородський район, Полтавська область, 38041
 тел.8 (05352) 96-4-40, e-mail: velbuz@ukr.net Код ЄДРПОУ 21064748

02.11.2023 № 63

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Колісника Євгенія Олеговича

„Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання” у Великобузівському навчально-виховному комплексі «Загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів-дошкільний навчальний заклад» Шишацької селищної ради Полтавської області, поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
 01 «Освіта/Педагогіка»

У 2023 р. у Великобузівському навчально-виховному комплексі «Загальноосвітній навчальний заклад І-ІІІ ступенів-дошкільний навчальний заклад» Шишацької селищної ради Полтавської області проводилося впровадження навчання учнів за методикою, що була розроблена Колісником Є. О. і спрямована на формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки.

На основі, визначених Державним освітнім стандартом загальної середньої освіти, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного та системного підходів Колісником Є. О. була запропонована методика формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки, якою визначається індивідуальний рівень сформованості цього особистісного утворення.

За всіма критеріями та показниками сформованість культурної компетентності учнів у трудовому навчанні в даному аспекті підвищилася, про що свідчить якісно новий рівень розвитку її компонентів у учнів 5–9 класів, трудове навчання яких здійснювалося за апробованою методикою. У більшості школярів сформувався високий та достатній рівні сформованості культурної компетентності в трудовому навчанні на засадах театральної педагогіки.

Вважаємо, що розроблена Колісником Є. О. методика формування культурної компетентності і стимулювання її розвитку в учнів засобами театральної педагогіки має достатню педагогічну ефективність і може бути рекомендована до використання в закладах базової середньої освіти.

Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор

Ольга ПОПОВИЧ

Ліцей №32

«Європейський» Полтавської міської ради

вул. Курчатова, 8/9 м. Полтава, 36034, тел.66-54-11,

e-mail: poltavagimnasia32@ukr.net Код ЄДРПОУ 21065653

Від 03.11.2023 року № 1071

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Колісника Євгенія Олеговича

„Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання” у Ліцеї № 32 «Європейський» Полтавської міської ради,

поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії зі спеціальності 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями) галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

Матеріали дисертаційного дослідження Колісника Є. О. знайшли використання в навчальному процесі Ліцеї № 32 «Європейський» Полтавської міської ради при організації вивчення предметів «Технології» та «Трудове навчання».

Впровадження розробленої здобувачем експериментальної методики формування культурної компетентності і стимулювання її розвитку в учнів засобами театральної педагогіки сприяло поліпшенню методів, форм організації і засобів трудового навчання відповідно до прагнень і можливостей учнів 5-9-х класів. В ході дослідно-експериментальної роботи у більше ніж 62% школярів було сформовано культурну компетентність у процесі трудового навчання за рівнями не нижчими за достатній і високий.

Розроблена та апробована методика відповідає вимогам сьогодення до технологічної освіти учнів 5-9-х класів, забезпечує достатню результативність процесу формування культурної компетентності школярів у трудовому навчанні і може бути рекомендована для впровадження в навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти України.

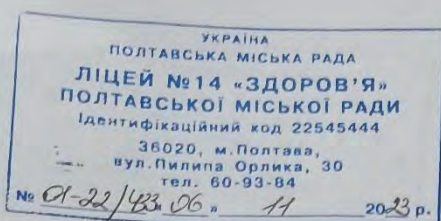
Довідка видана для подання за місцем захисту дисертації.

Директор Ліцею № 32

Олександр ЗАРУБЕНКО

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес Ліцею № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради результатів дисертаційного дослідження Є. О. Колісника «Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання»

Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
01 «Освіта/Педагогіка»

Дисертаційне дослідження Є. О. Колісника спрямоване на розробку, теоретичне обґрунтування й експериментальну перевірку методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. Одним із головних завдань наукового дослідження стала апробація розробленої автором методики формування культурної компетентності учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами театральної педагогіки. З цією метою під час уроків трудового навчання та технологій, за розробленими здобувачем Є. О. Колісником матеріалами, впроваджувалися результати його наукових досліджень, зокрема: а) внесено низку змін до змісту тем трудового навчання та навчання технологій учнів 5–9 класів; б) апробовано методичні рекомендації з формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання, призначені для успішного набуття учнями компетентності цього виду і проведення діагностування рівня сформованості в учнів культурної компетентності у трудовому навчанні; в) використовувалися методи мотивації розвитку культурної компетентності школярів підліткового віку засобами театральної педагогіки в трудовому навчанні.

Розроблені дисертантом навчально-методичні матеріали, які стосуються формування культурної компетентності учнів 5–9 класів засобами театральної педагогіки є дидактично значущими та можуть бути рекомендовані для використання у закладах загальної середньої освіти під час уроків трудового навчання та технологій.

Директор Ліцею № 14 «Здоров'я»
Полтавської міської ради

Віра ПІДДУБНА

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ
МИРГОРОДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
КИБИНЬСЬКА ГІМНАЗІЯ

МИРГОРОДСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
вул. Миру, 42, с. Кибинці, Миргородський р-н, Полтавська область, 37654, тел. (05355) 3-32-85
E-mail: kibinzy@ukr.net, Код ЄДРПОУ 23550625

ДОВІДКА

*про впровадження результатів дослідження Колісника Євгенія Олеговича
„Формування в учнів 5–9 класів культурної компетентності засобами
театральної педагогіки у процесі трудового навчання”, поданого на здобуття
ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 014 Середня освіта
(за предметними спеціальностями)
галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»*

В Кибинській гімназії Миргородської міської ради Полтавської області у 2023 р. упроваджені й використовуються на даний час матеріали дисертаційного дослідження Є. О. Колісника, зокрема методичні рекомендації «Методика формування в учнів 5-9 класів культурної компетентності засобами театральної педагогіки у процесі трудового навчання». Ці рекомендації містять: обґрунтовану та розроблену методику, опис методів, форм організації щодо формування культурної компетентності школярів у трудовому навчанні засобами театральної педагогіки, педагогічні умови та особливості діагностування сформованості компетентності цього виду, технології стимулювання їхнього формування у школярів.

Організація трудового навчання учнів 5-9-х класів за дослідно-експериментальною методикою забезпечила підвищення сформованості культурної компетентності школярів засобами театральної педагогіки та сприяла виробленню якісно нового підходу до організації мистецько-спрямованого освітнього процесу у закладі загальної середньої освіти. Запропонована експериментальна методика виявилася ефективною, та може бути рекомендована для масового впровадження в практику освітньої діяльності.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій.

Директор

Лариса ЛИСЕНКО